

Uluslararası "Tarihte Adana ve Çukurova" Sempozyumu Bildirileri Kitabı
(17-19 Nisan 2015 Adana - Türkiye)
International Symposium of "Adana and Çukurova in History" Proceeding Book
(17-19 April 2015, Adana/Turkey)

TARİHTE ADANA VE ÇUKUROVA CİLT I

**İLKÇAĞ'DAN ORTAÇAĞ'A
ADANA VE ÇUKUROVA**

Editörler
Prof. Dr. Yılmaz KURT
M. Fatih SANSAR

ADANA - 2016

TARİHTE ADANA VE ÇUKUROVA CİLT I

İLKÇAĞ'DAN ORTAÇAĞ'A ADANA VE ÇUKUROVA

Editörler

Prof. Dr. Yılmaz KURT

M. Fatih SANSAR

Takım ISBN: 978-605-9354-62-2

ISBN: 978-605-9354-63-9

DOI: 10.37609/akya.2333

Yayıncı Sertifikası No : 25465

Yayın Koordinatörü : Yasin DİLMEN

Dil Editörü : Yrd. Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA

Yabancı Dil Editörü : Özge Gül ZEREY

Mizanpaj : Ayşe ÇÖMEZ

Kapak : Rahime DİLMEN

Baskı ve Cilt : Özyurt Matbaacılık, ANKARA/Nisan 2016

2016 AKADEMİSYEN A.Ş

Halk Sk. 5/A Yenışehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33

www.akademisyen.com

Bu kitabın yayın hakkı AKADEMİSYEN KİTABEVİ'ne aittir. 5846 ve 2936 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası Gereği herhangi bir bölümü, resmi veya yazısı, yazarların ve yayıncısının yazılı izni alınmadan tekrarlanamaz, basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz. Yazıların içerikleri yazarları bağlamaktadır.

Dağıtım Adresi

Akademisyen Kitabevi

Halk Sk. 5/A Yenışehir/ANKARA

Tel: 0312 431 16 33

www.akademisyen.com

2016

SEMPOZYUM KURULLARI LİSTESİ / HEAD OF SYMPOSIUM LIST

SEMPOZYUM BAŞKANI / SYMPOSIUM PRESIDENT

Hüseyin SÖZLÜ

Adana Büyükşehir Belediye Başkanı / Adana metropolitan
municipality mayor

YÜRÜTME KURULU / EXECUTIVE COUNCIL

Prof. Dr. Yılmaz Kurt	Ankara Üniversitesi / Ankara University, Turkey
Prof. Dr. Hasan Babacan	Mehmet Akif Ersoy Ün. / Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Doç. Dr. Faruk Yıldırım	Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Ömer Tuğrul Kara	Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Okutman M. Fatih Sansar	Çukurova Üniversitesi / Çukurova University, Turkey
Halil Avşar	Adana Büyükşehir Belediyesi / Adana Metropolitan Municipality
Mehmet Ali Arslan	Adana Büyükşehir Belediyesi / Adana Metropolitan Municipality
Hacı Ahmet Yıldırım	Adana İnsanına ve Kentine Hizmet Vakfı / Adana Human and Urban Development Foundation

BİLİM KURULU / SCIENCE COUNCIL

Prof. Dr. Abdulkadir Donuk, İstanbul Üniversitesi, Türkiye / İstanbul University, Turkey
Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, Ankara Üniversitesi, Türkiye / Ankara University, Turkey
Prof. Dr. Alpaslan Ceylan, Atatürk Üniversitesi, Türkiye / Atatürk University, Turkey
Prof. Dr. Altan Çetin, Gazi Üniversitesi, Türkiye / Gazi University, Turkey
Prof. Dr. Bülent Çukurova, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Prof. Dr. Cüneyt Kanat, Ege Üniversitesi / Ege University, Turkey
Prof. Dr. Ema Mirjkoviç, Nis University / SİRBİA
Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik, Fırat Üniversitesi, Türkiye / Fırat University, Turkey
Prof. Dr. Kemal Çiçek, İpek Üniversitesi, Türkiye / İpek University, Turkey
Prof. Dr. Maria-Claude Tremouille, Rome / İTALY
Prof. Dr. Mehmet İnbası, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye / Pamukkale University, Turkey
Prof. Dr. Metin Ayışığı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye / Yüzüncü Yıl University, Turkey
Prof. Dr. Mihai Maxim, Bükreş Üniversitesi, Romanya / Bukres University, Romania
Prof. Dr. Mirko Novak, Bern University / SWİTZERLAND

Doç. Dr. Ahmet Gündüz, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye / Mustafa Kemal University, Turkey
Doç. Dr. Bekir Koçlar, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye / Yüzüncü Yıl University, Turkey
Doç. Dr. Celil Arslan, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Doç. Dr. Cevdet Kırpık, Erciyes Üniversitesi, Türkiye / Erciyes University, Turkey
Doç. Dr. Christopher Miller, Texas Üniversitesi ABD / Texas University, the USA
Doç. Dr. Duygu Saban Okesli, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Doç. Dr. Gözde Ramazanoğlu, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Cukurova University, Turkey
Doç. Dr. Kemal Çelik, Başkent Üniversitesi, Türkiye / Başkent University, Turkey
Doç. Dr. Mustafa Aksoy, Marmara Üniversitesi, Türkiye / Marmara University, Turkey
Doç. Dr. Mustafa Alkan, Gazi Üniversitesi, Türkiye / Gazi University, Turkey
Doç. Dr. Salim Gökçen, Erzincan Üniversitesi, Türkiye / Erzincan University, Turkey
Doç. Dr. Tamer Balcı, Texas Üniversitesi, ABD / Texas University, the USA
Doç. Dr. Yusuf Ziya Bildirici, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye / Pamukkale University, Turkey
Doç. Dr. Zübeyde Güneş Yağcı, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye / Balıkesir University, Turkey
Doç. Dr. Zafer Gölen, Mehmet Akif Ersoy Ün., Türkiye / Mehmet Akif Ersoy University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Ebru Güher, Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye / Korkut Ata University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Erdem Çanak, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Serdar Girginer, Çukurova Üniversitesi, Türkiye / Çukurova University, Turkey
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Hatipoğlu, Mustafa Kemal Ün., Türkiye / Mustafa Kemal Unv., Turkey

DESTEK VEREN KURUMLAR

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Adana Valiliği

Çukurova Üniversitesi

Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Adana İnsanı ve Kente Hizmet Vakfı

TAKDİM

Türklerin binlerce yıllık geçmi-
şe uzanan şanlı tarihinin araştırılması,
çeşitli akademik faaliyetlerle ortaya ko-
yulması, dolayısıyla milli bilincin oluşturu-
lması hayati derecede önemlidir. Ceyhan
Belediye Başkanı olduğum günden
itibaren Türk tarihi ve kültürünü incele-
yen bir çok çalışmaya destek verdiğimiz
gibi, **"Ceyhan'dan Ceyhan'a 1. Ceyhan
Sempozyumu"** adlı akademik çalışma
ile Çukurova tarihi ve kültürünü araştıran
kıymetli araştırmacılar bize bir **"bilgi
şöleni"** sunmuşlardı.

Adana Büyükşehir Belediye Baş-
kanlığı'na aday olduğumuzda yine Adana
ve Çukurova'nın tarihini ve kültürünü araştırma amacıyla yapılan her türlü çalışmaya
destek vereceğimizi ifade etmiştik. Ne yazık ki Adana ve Çukurova tarihi henüz kapsamlı
bir şekilde araştırılıp ortaya koyulmamıştı. Adanamızın marka değerini yükseltecek bir
çok önemli tarihi gelişme unutulup gitmişti. Adana Büyükşehir Belediye Başkanı seçildikten
hemen sonra, Adana tarihinin araştırılması konusunda arkadaşlarımız çalışmalara başladılar.
Belediyemizin tüm imkanlarını kullanarak Türkiye'den ve yurtdışından, Adana ve Çukurova
üzerine çalışma yapan akademisyen ve araştırmacıları Adana'da buluşturan **"1. Uluslararası
Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu"**nu gerçekleştirdik.

17-19 Nisan 2015 tarihleri arasında yapılan, **"1. Uluslararası Tarihte Adana ve
Çukurova Sempozyumu"**na 40 farklı üniversiteden 170'ten fazla bilim insanı katılarak
bildirilerini sundular. Adana ve Çukurova tarihinin ilk defa bu kadar kapsamlı ve bir bütün
içerisinde ele alındığı bilimsel bir etkinliğe imza attık. Adana bölgesi, arkeoloji, tarih,
sanat tarihi, mimarlık, eğitim, kültür, vakıflar, tarım, ticaret, göç ve iskan, basın yayın
hayatı gibi önemli konulara temas edildi. Ramazanoğulları, Osmanlı döneminde Adana,
Milli Mücadele döneminde Adana ve Cumhuriyet döneminde Adana konularında bir çok
bildiri sunuldu. Fakat bu tür bilimsel çalışmaların kalıcı olabilmesi, sempozyumda sunulan
bildirilerin kitap halinde basılması ile mümkündür. Nitekim titiz bir çalışmanın sonucunda
sempozyum bildirileri toplanarak 4 cilt halinde kitaplaştırılmış oldu. Adana ve Çukurova
tarihini en eski devirlerden günümüze kadar ele alan bu dev eseri Adanamıza kazandırmış
olmaktan büyük gurur duyuyoruz.

Çukurova tarihi ve kültürü hakkında yapılmış her türlü çalışmayı destekleme ve
yayın haline getirme kararlılığımız devam etmektedir. Nitekim Adana Kent Arşivi kurma
çalışmalarımız devam etmekte olup, Osmanlı arşivlerinde bulunan Adana ile ilgili binlerce
belge Adana'ya getirilmiş ve araştırmacılar sunulmak üzere çalışmalara yapılmıştır.

Elinizde bulunan 4 ciltlik **"1. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu
Bildiri Kitabı"**nın Editörleri **Prof. Dr. Yılmaz KURT** ve **M. Fatih SANSAR** hocalarıma,
kitapta bildirileri bulunan tüm akademisyen ve araştırmacılara ve emeği geçen herkese
teşekkür ederim.

Hüseyin SÖZLÜ

Adana Büyükşehir Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

I. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu 17-19 Nisan 2015'te

Adana'nın görkemli bir otelinde yurt içinden ve yurt dışından gelen 170'den fazla akademisyenin katılımı ile gerçekleştirildi. Sempozyuma akademisyen ve araştırmacılar büyük ilgi göstermiş ve 300'den fazla bildiri özeti gönderilmişti. Bu bildirilerin çok azı akademik yetersizlikten, bir çoğu ise imkanlar nedeniyle elenmek zorunda kalındı. 150 farklı bildiri kabul edilerek bildiri sahipleri Adana'ya davet edildiler. Fakat bazı katılımcılar son anda mazeret bildirerek katılmadıklarından 135 farklı bildiriyle iki gün boyunca 4 ayrı salonda ve ek olarak tarihi Kız Lisesi binasında yapıldı.

Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu'nu yapmaktaki asıl amacımız, yıllardır yeterince araştırılmayan şehir ve bölge tarihini, en eski devirlerden günümüze kadar bir bütünlük içinde *"Adana ve Çukurova Tarihi"*ni ele alan kapsamlı bir eser ortaya çıkarmaktır. Sempozyumda, Çukurova arkeolojisi, ilköğretim Adana, Roma-Bizans-Haçlılar dönemi, Çukurova'nın fethi ve Türkleşmesi, Ramazanoğulları dönemi, Osmanlı döneminde Adana, Milli Mücadele'de Adana, Cumhuriyet döneminde Adana, mimarlık tarihi, sanat tarihi, kültür vb. konularda birbirinden kıymetli bildiriler sunuldu. *"Söz uçar yazı kalır"* deyişinde olduğu gibi asıl önemli olan sempozyumda sunulan bildirilerin yazılı metinlerinin toplanması, akademik bir incelemeden geçirilerek kitap halinde basılması hepsinden daha önemliydi.

Adana sempozyumunda sunulan bildiriler kitapta listesi görülen *"Bilim ve Hakem Kurulu"*na gönderilerek titiz bir inceleme yapılmış, bir kaç makale akademik yetersizlikten dolayı elenmiştir. Dolayısıyla sempozyum bildiri kitabında yer alan makaleler *"uluslararası hakemli"* bir yayım olarak tescillenmiştir. Bildiri kitabını 2-3 ay içerisinde yayımlanmasını hedeflemiştik. Ancak makalelerin hakem inceleme sürecinin uzaması ve teknik bazı sorunlar nedeniyle biraz gecikmeli de olsa yayına hazır hale geldi. Eser başta söz verdiğimiz gibi 4 cilt halinde, yaklaşık 2.500 sayfalık bir *"Adana ve Çukurova Tarihi Külliyyatı"* Adanalı hemşehrilerimize ve tarihçilere ulaştırılmış oldu.

Eserin genel editörlüğünü Prof. Dr. Yılmaz Kurt ve M. Fatih Sansar üstlendi. Ayrıca Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi editörlüğünü Yrd. Doç. Dr. K.Serdar Girginer, Ortaçağ Tarihi Editörlüğünü Prof. Dr. Cüneyt Kanat, Yeniçağ Osmanlı Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Orhan Kılıç ve Prof. Dr. Yılmaz Kurt, Yakınçağ Osmanlı Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Hasan Babacan ve Prof. Dr. Salim Gökçen, Cumhuriyet Tarihi editörlüğünü Prof. Dr. Kemal Çelik, Adana ve Çukurova Kültürü editörlüğünü Doç.Dr. Faruk Yıldırım hocalarımız üstlendiler.

Adana'da tarih sempozyumu yapılması ve sempozyum bildiri kitabının yayınlanmasında emeği geçen Akademisyen Yayınevi'ne, Adana Büyükşehir Belediyesi çalışanlarına, Adana İnsanına ve Kentine Hizmet Vakfı Başkanı Hacı Ahmet Yıldırım'a teşekkür ederiz. Büyükşehir Belediye Başkanımız Sayın Hüseyin Sözlü'nün değerli himayeleri olmasaydı bu sempozyum hiçbir şekilde gerçekleşmezdi. Sempozyuma hayat veren ise uzak ve yakından davetimize icabet ederek katılım sağlayan değerli bilim insanlarının göz nurları ve alın terleri oldu. Adana'ya böylesine değerli bir eseri kazandıranların isimleri bu eserle birlikte sonsuza kadar yaşayacaktır. Selam ve saygı ile.

Editörler

Prof. Dr. Yılmaz KURT

M. Fatih SANSAR

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları Listesi

Adana Büyükşehir Belediye Başkanı Hüseyin Sözlü'nün Takdim Yazısı

Önsöz

İçindekiler

I. BÖLÜM

İLKÇAĞ'DA ADANA VE ÇUKUROVA

Bölüm Editörü

Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER

1. Prof. Dr. Mustafa H. Sayar, Çukurova Eskiçağ Tarihi Araştırmaları	11
2. Prof.Dr. Mirko Novak - Doç.Dr. Ekin Kozal, Ovalık Kilikya Bölgesi: Yeni Kronoloji	55
3. Prof. Dr. Alparslan Ceylan ve diğerleri, Osmaniye İli Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar	63
4. Yrd. Doç. Dr. Serdar Girginer, Tatarlı Höyük Kazıları ve Kizzuvatna Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi	91
5. Dr. Deniz Yasin Meier, Sirkeli Höyük'ün Adana Tarihindeki Yeri ve Önemi	109
6. Yrd. Doç. Dr. Muhammet Fazıl Himmetoğlu, Eskiçağ Çukurovası'nın Halkları	117
7. Prof. Dr. Murat Durukan, Anazarbus, Aegeai ve Tarsus Kentlerinin Ticaret Yollarıyla Bağlantısı	127
8. Prof. Dr. Güngör Karauğuz, Hititler Döneminde Adana ve Çevresi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme	137
9. Yrd.Doç.Dr. Cemil Bülbül, Çukurova Bölgesi'ndeki Antik Kentler	151
10. Yrd.Doç.Dr. Hasan Buyruk, Çukurova'yı Orta Anadolu'ya Bağlayan Kuzey Kervan Yolu	161
11. Yrd. Doç. Dr. Nurgül Yıldırım, Yeni Asur Kral Yıllıkları Işığında Que (Çukurova) Tarihi	183
12. Yrd. Doç. Dr. Pınar Bülbül, Eskiçağ'da Adana ve Çevresinde Ekonomik Faaliyetler	193
13. Yrd. Doç. Dr. Sinan Mimaroglu, Adana Müzesi'nde Bulunan Geç Antik Dönem Ticarî Amphoraları	203
14. Yrd. Doç. Dr. Hacı Çoban, Eskiçağ Antik Çukurova Tarihinde Kizuwatna-Que-Hilakku Krallıklarının, Atlı Göçebe Bozkır Kavimlerinden İskit-Kimmerlerle İlişkileri	235
15. Yrd. Doç. Dr. Abdullah Üstün, Hunlar Anadolu'da: Bir Seferin Dört Edebiyattaki İzleri	251
16. Dr. Fatih Erhan, Roma Döneminde Adana	279

II. BÖLÜM

ORTAÇAĞ'DA ADANA VE ÇUKUROVA

Bölüm Editörü

Prof. Dr. Cüneyt KANAT

1. **Prof. Dr. Mustafa Demirci,**
Abbasîler Dönemine Adana ve Çukurova'nın İskânı ve İslamlaştırılması 309
2. **Prof. Dr. İlyas Gökhan-Okt. Mehmet Yusuf Çelik,**
Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Adana ve Çevresi (786-842) 325
3. **Yrd. Doç. Dr. Emin Kırkıl,**
İslam Coğrafyacılarına Göre Sugur-Avasım Bölgesi ve Çukurova'da Türkler 353
4. **Doç. Dr. Ünal Taşkın,**
Vahram Kroniği'ne Göre Çukurova'nın Siyasî Durumu 361
5. **Prof. Dr. Muammer Gül,**
Ermenice Kaynaklara Göre Moğolların Kilikya Ermenileri İle Stratejik İttifakı 377
6. **Prof. Dr. Mehmet Ersan,**
I. Haçlı Seferi Sürecinde Çukurova 393
7. **Yrd. Doç. Dr. Gürhan Bahadır,**
Antakya Haçlı Prenslüğü İle Kilikya Ermeni Baronluğu
Arasındaki İlişkiler (1098-1130) 403
8. **Prof. Dr. Cüneyt Kanat,**
Ramazanoğlu Beyliği'nin Kurulmasında Memluk Devletinin Rolü Var mıydı? 421
9. **Prof. Dr. Altan Çetin,**
Çukurova'nın Türkleşmesine Memlûk Katkısı:
Kilikya Ermeni Baronluğu'nun Ortadan Kaldırılması 431
10. **Yrd. Doç. Dr. Fatma Akkuş Yiğit,**
Doğu Akdeniz'in Önemli Liman-Kalesi: Ayas 451
11. **Yrd. Doç. Dr. Mustafa Alican,**
Ortaçağ Arap Kaynaklarına Göre Misis 469
12. **Prof. Dr. Nusret Çam,**
Adana'daki Ramazanoğlu Mimari Eserlerinde Çeşitli Tesirler 483
13. **Yrd. Doç. Dr. Halil Sözlü,**
Kilikya Bölgesi Kalelerinden İki Örnek; Ceyhan Yılan Kale ve Silifke Kalesi 519
14. **Doç. Dr. Duygu Saban Ökesli,**
Adana Kalesi'nin Tarihçesi 545
15. **Yrd. Doç. Dr. Mustafa Akkuş,**
İlhanlıların Çukurova Politikaları ve Moğol Valilerin
Adana Bölgesindeki Uygulamaları 561
16. **Uzm. Çiğdem Kıranşan,**
Çukurova Türkmen Emir'ül Ümeralığının Kuruluşu:
Dulkadiroğulları'nın Ortaya Çıkışı 581

ÇUKUROVA ESKİÇAĞ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

Mustafa H. Sayar*

ÇUKUROVA’NIN COĞRAFİ KONUMU NEDENİYLE ESKİÇAĞ TARİHİNDE OYNADIĞI ROL

Özet

Anadolu Yarımadası ile Mezopotamya ve Doğu Akdeniz sahili ile Kıbrıs ve Mısır arasında yer alan, Afrika ve Asya ile Anadolu üzerinden Karadeniz, Ege ve Avrupa’ya uzanan ulaşım ticaret ve kültür yolları üzerinde bulunan Çukurova’nın Eskiçağ dönemi boyunca kuzeyinde bulunan Toros dağ silsilesi nedeniyle Anadolu’dan çok Doğu Akdeniz ve Mezopotamya kültürlerine daha açık olduğu ve bu bölgelerdeki uygarlıklardan yerleşim düzeni, mimari üslup ve sanat eserleri bakımından büyük ölçüde etkilendiği anlaşılmaktadır. Gerçek anlamda kayıt altına alınabilen somut tarihin başlangıcı olarak kabul edilebilen yazı yaklaşık olarak M. Ö. 1850 yıllarında Asurlu tüccarlar tarafından Kayseri yakınlarındaki Kültepe =Kaniş ticaret kolonisine Çukurova sınırlarını oluşturan dağlardan geçen yollar kullanılarak Orta Anadolu’ya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çukurova, Eskiçağ, Tarihi Anazarbos*

Abstract

It is understood that Çukurova which is located between Egypt and Cyprus and Anatolian peninsula and the coasts of Mesopotamia and East mediterranean and also situated on cultural, commerce, and transportation roads that stretches over Europa and Aesean through Africa, Asia and Anatolia was more open to

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı

KAYNAKÇALAR

- Altay 1966 H. Altay, Anavarza Mozayikleri hakkında ön Rapor, *TAD XV-II 1966 (1968)*, 49–54.
- Andrade 2011 N. Andrade, Local authority and civic Hellenism: *Tarcondimotus, Hierapolis Castabala and the cult of Perasia Anatolian Studies* 61, 2011, 123-132.
- Babelon 1887 E. Babelon, *Tarcondimotos, Dynaste de Cilicie. RN (3. série)* 5, 1887, 378–381.
- Barker 1853 W. B. Barker, Lares and Penates: or, Cilicia and its governors; being a short historical account of that province from the earliest times to the present day: together with a description of some household gods of the ancient Cilicians, broken up by them on their conversion to christianity, first discovered and brought to this country by the author. Ed. W. F. AINSWORTH. London 1853.
- Bell 1906 G. R. Bell, Notes on a Journey through Cilicia, *RA* 7, 1906, 1–29.
- Bent 1890 J. Th. Bent, Recent Discoveries in Eastern Cilicia, *JHS* 11, 1890, 231–235.
- Bloesch 1965 H. Bloesch, Caracalla in Aigeai, in: Congresso internazionale di numismatica Roma 11–16 Settembre 1961 Vol. II Atti, Roma 1965, 309
- Breglia 1972 L. P. D. Breglia, La provincia di Cilicia e gli ordinamenti de Pompeo. Rendiconti dell'Accademia di Archeologia di Napoli 47, 1972, 327–383.
- Budde, Mosaiken L. Budde, Antike Mosaiken in Kilikien. I. Frühchristliche Mosaiken in Misis Mopsuestia. II. Die heidnischen Mosaiken (Beiträge zur Kunst des christlichen Ostens 5/6). Recklinghausen 1969/1972.
- Cam 1969 Ö. Cam, *Kozan ve Çevresi*. Adana 1969.
- Canard 1960 M. Canard, 'Ayn Zarba maddesi; şu ansiklopedide: Encyclopédie de l'Islam. I, 1969, 812–813.
- Dagron - Marcillet-Jaubert 1978 G. Dagron – J. Marcillet-Jaubert, Inscription de Cilicie et d'Isaurie, *Belleten XLII*, 1978, 373–420.
- Dagron - Feissel 1987 G. Dagron – D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie, Paris 1987*.
- Davis 1879 E. J. Davis, Life in Asiatic Turkey, A Journal of Travel in Cilicia (Pedia and Tracheia), *Isauria and Parts of Lycaonia and Cappadocia, London 1879*.
- Dupont-Sommer - Robert 1964 A. Dupont-Sommer – L. Robert, *La Déesse de Hierapolis Castabala (Cilicie). Paris 1964*.
- Ergeç 1987 R. Ergeç, *Anavarza Lâhitleri. ungedruckte Magisterarbeit am Institut für Klassische Archäologie der Universität Selçuk in Konya*. Konya 1987.
- Ergeç 1994 Aynı yazar, Anavarza Nekropolü, in: *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1993 yılı Konferansları*. Ankara 1994, 86–91.
- Esch 2011 T. Esch, Zur kommunalen Neuordnung Kleinasien durch Pompeius: *Asia Minor Studien* 66, 2011, 35-95.
- Feissel 1991 Aynı yazar, Nouvelles Inscriptions de Cilicie et d'Antiochène: *Raport préliminaire sur une Mission (Juin 1988), De Anatolia Antiqua I, 1991, 51–54*.
- Foss 1991 C. Foss. v. Anazarbos, in: *The Oxford Dictionary of Byzantium. Oxford 1991, 90*.
- Freeman 1986 Ph. Freeman, The Province of Cilicia and its Origins, in: *Ph. Freeman and D. Kennedy, The Defence of the Roman and Byzantine East. Proceedings of a colloquium held at the University of Sheffield in April 1986, I–II. BAR Int. Series 297. Brit. Inst. of Archaeology at Ankara Monograph 8. Oxford 1986. Band I 253–275*.
- Gascó 1995 F. Gasco, Septimio Severo en Anazarbo, *Emerita* 60, 1992, 235–239.
- Gough 1954 Mary Gough, *Travel into Yesterday. An Account of Archeological Journeying through the Plain and the Rough Places of the Roman Province of Cilicia, in Southern Turkey*. Garden City, New York 1954.
- Gough 1952 Mary Gough, *Anazarbus, AS, 2, 1952, 85–150*.

Gough 1976 Aynı yazar, Anazarbos maddesi, şu ansiklopedide: *Princeton Encyclopedia of the Classical Sites*. Princeton 1976.

Halkin 1953 b Aynı yazar, *L'inscription métrique d'Anazarbe en l'Honneur de Saint Ménas, Byzantion* 23, 1953, 239–243.

Hamacher 1983 B. Hamacher, *Der Heereszug Gordians III. durch Kleinasien* 242, *Münstersche Numismatische Zeitung* 13, 4 (Dezember 1983) 19–50.

Heberdey - Wilhelm 1896 R. Heberdey – A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien, ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, (Denkschriften Viyana 44, 1896).

Hellenkemper 1990 H. Hellenkemper, *Die Stadtmauern von Anazarbos/ 'Ayn Zarba. Archäologische Zeugnisse aus den byzantinisch - arabischen Kriegen. XXIV. Deutscher Orientalistentag vom 26. bis 30. September 1988. Ausgewählte Vorträge*. Stuttgart 1990, 71–76, Taf. 9–12.

Hicks 1890 E. L. Hicks, *Inscriptions from Eastern Cilicia, JHS* 11, 1890, 236–254 (Theodor Bent'in aldığı kopyalara göre).

Hild 1988 F. Hild, *JÖB* 38, 1988, 433–436; G. Dagron ve D. Feissel, *Inscription de Cilicie* (Paris 1987) kitabının değerlendirilmesi.

Hild-Hellenkemper 1990 F. Hild-H. Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien, TIB* 5 (Viyana 1990).

Hill 1996 St. Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*. Hampshire 1996.

Hirschfeld 1894 O. Hirschfeld, *Anazarba* maddesi; RE I (1894) 2101.

Keil - Wilhelm 1915 J. Keil – A. Wilhelm, *Vorläufiger Bericht über eine Reise in Kilikien, ÖJh* 18, 1915, Beibl. 5–60.

Langlois 1854 V. Langlois, *Inscriptions Grecques, Romaines, Byzantines et Arméniennes de la Cilicie*, (Paris 1854).

Langlois 1856 Aynı yazar, *Voyage dans la Cilicie. Anazarbe et ses Environs, RA* 13 1856, 361–370.

Michon 1921 É. Michon, *Sarcophage d'Anavarza, Syria* 2, 1921, 295–299.

Mietke 1999 G. Mietke, Die Apostelkirche von Anazarbos und Syrien, Olba II. Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi Yayınları. I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri. Mersin 1999, 227–239.

Mouterde 1921 R. Mouterde, *Inscriptions Grecques et Latines du Musée d'Adana, Syria II* 1921, 207–220 und 280–294.

Nollé-Zellner 1995 J. Nollé – H. Zellner, Von Anazarbos nach Mopsuestia. *Historische Anmerkungen zu zwei unpublizierten Stadtprägungen der römischen Kaiserzeit aus Kilikien, JNG* 45, 1995, 39–49.

Özgan 1988 R. Özgan, Ein Herrscherbildnis aus Kilikien, *JDAI* 103, 1988, 369–380.

Ricci 1990 A. Ricci, Alcune annotazioni sull'impanto difensivo di epoca pre-Armena di Anazarbus (Cilicia), in: *Milion, Studi e ricerche d'arte Bizantina, Costantinopoli e l'arte delle province orientali, Roma* 1990, 457–459

Robert 1973 L. Robert, *De Cilicie à Messine et à Plymouth, JS* 1973, 162–211 (= Ders. *OpMinSel VII* 225–275).

Sayar 1989 M. H. Sayar, Inschriften aus Hierapolis – Kastabala: 547. *Sitzungsbericht der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien 1989.

Sayar 1990 Aynı yazar, Epigraphische Forschungen in Ostkilikien 1990. Ein Reisebericht; *Hundert Jahre Kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Akten Symposiums vom 23. bis 25. Oktober 1990, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris*. Nr. 14 Wien 1993, 319–327.

Sayar 1991 Aynı yazar, *Equites Singulares Augusti in neuen Inschriften aus Anazarbos, Epigraphica Anatolica* 17, 1991, 19–40.

Sayar 1994 Aynı yazar, *Asylie-Erklärungen des Sulla und des Lucullus für das Isis - und Sarapisheiligtum von Mopsuhestia (Ostkilikien)*, *Tyche* 9, 1994, 113–130.

Sayar 1995 Aynı yazar, *Seleukidische Bergfestung im ostkilikischen Taurus entdeckt*. *Antike Welt* 26, 1995, 4, 279–282.

Sayar 1996 b Aynı yazar, Anazarbos maddesi, şu yayında: *Der Neue Pauly*, I 1996, 675–676.

Sayar 1997 a Aynı yazar, *Mauererneuerungsinschriften aus Anazarbos*, *Epigraphica Anatolica*. 29, 1997, [1998], 111–115.

Sayar 1997 b Aynı yazar, Pferdearzt Memmius Hippokrates, *Epigraphica Anatolica*. 29, 1997, [1998], 107–109.

Sayar 1998 Aynı yazar, Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1996, şu yayında: *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara 27–31 Mayıs 1996 (Ankara 1998)*. 331–360.

Sayar 1999 a Aynı yazar, Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1997, şu yayında: *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Tarsus 25–29 Mayıs 1998*. Ankara 1999, 409–421.

Sayar 1999 b Aynı yazar, Kilikya'da Tanrılar ve Kültler; şu yayında: *Olba II. Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi'ni Araştırma Merkezi Yayınları. I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri. Mersin 1999*, 131–154.

Sayar 1999 c Aynı yazar, Kilikien und die Seleukiden. Ein Beitrag zur Geschichte Kilikiens unter der Seleukidenherrschaft anhand einer neuentdeckten Festung und einer neugefundenen Inschrift. Studien zum antiken Kleinasien IV; Asia Minor Studien 34, 1999, 125–136.

Sayar 1999 d Aynı yazar, Antik Kilikyada şehirleşme. *Türk Tarih Kurumu Kongresi. Ankara 12–16 September 1994. Kongreye Sunulan Bildiriler. I. Cilt. Ankara 1999*, 193–216.

Sayar 2000 a Aynı Yazar, Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung. Teil I.: *Inschriften aus dem Stadtgebiet und der nächsten Umgebung der Stadt. Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien. Band 56. Bonn 2000*.

Sayar 2000 b Aynı yazar, Kastabala. Çukurova'nın kutsal kent. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. 99, 2000, 2–14.

Sayar 2001 a Aynı yazar, Tarkondimotos und sein Reich; in: La Cilicie: Espace et pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C. – 4e siècle ap. J.-C.). Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2–5 novembre 1999. *Kilikia: Mekânlar ve Yerel Güçler (M. Ö. 2. Binyıl - M. S. 4. yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri. İst., 2–5 Kasım 1999. Varia Anatolica XIII. Paris 2001*, 373–380.

Sayar 2001 b Aynı yazar, Von Kilikien bis Thrakien: Neue Erkenntnisse zur Politik Antiochos' III. zwischen 197–195 v. Chr. Anhand von zwei neugefundenen Inschriften, in: *Les cités d'Asie Mineure occidentale au II siècle a. C. (Ed. A. Bresson – R. Descat) Bordeaux 2001*, 227–234.

Sayar 2002 a Aynı yazar, Antike Straßenverbindungen Kilikiens in der römischen Kaiserzeit. Stuttgart. *Stuttgarter Kolloquium zur historischen geographie des Altertums* 7, 1999. Stuttgart 2002, 452–473.

Sayar 2002 b Aynı yazar, Die öffentliche Bautätigkeit privater Stifter in der frühkaiserzeitlichen Kilikia Pedias im Spiegel einiger neuer epigrafischer Zeugnisse, in: *Patris und Imperium. kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit. Kolloquium Köln November 1998. Peeters. Leuven-Paris-Dudley 2002*, 89–92.

Sayar 2004 a Aynı yazar, *Kulturbegegnung in einem Brückenland. Asia Minor Studien. Band 53. Bonn 2004*.

Sayar 2004 b Aynı yazar, *Tarsos ve Mallos. Colloquium Anatolicum* 3, 2004, 215–222.

Sayar 2006 Aynı yazar, *Anazarbos - ein Zwischenbericht aus der Metropole des Ebenen Kilikien, Istanbul Mitteilungen* 56, 2006, 317 - 357.

Sayar 2007 a Aynı yazar, *Historical Development of Urbanization in Cilicia in Hellenistic and Roman periods; su yayında Tra oriente e occidente. Indigeni, Greci e Romani in Asia Minore. Atti del convegno internazionale Cividale del friuli, 28 - 30 settembre 2006, 247 - 257. A cura di Gianpaolo Urso. 2007.*

- Sayar 2007 b Aynı yazar, *Kilikya, TÜBA-AR 10, 2007, 115-123.*
- Sayar 2007 c Aynı yazar, *Vorbericht zu den in Jahren 2003 bis 2005 auf dem Berg Karasis (bei Kozan/ Adana) und in seiner Umgebung durchgeführten Untersuchungen. Istanbul Mitteilungen 57, 2007, 365 - 468.*
- Sayar 2007 d Aynı yazar, Eskiçağda Çukurova'da Hilal ve Yıldız'ın kullanımı, şu yayında: *The Achaemenid impact on local populations and cultures in Anatolia. İstanbul 2007, 97-99.*
- Sayar 2007 e Aynı yazar, Ovalık Kilikya'nın Roma imparatorluk devri onomastiğinde Kilikya yerli halkından bazı izler; şu yayında: Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a *Armağan*. İstanbul 2007, 683.
- Sayar 2008 a Aynı yazar, Pyramos kıyısındaki Antiokheia, Mallos mu, Magarsos mu? Muhibbe Darga *Armağanı*. İstanbul 2008, 401 - 404.
- Sayar 2008 b Aynı yazar, *Die Tarkondimotiden – ein späthellenistisches Kleinkönigreich im Ebenen Kilikien. Austausch & Inspiration. Kulturkontakt als Impuls architektonischer Innovation. Kolloquium vom 28. -30. 4. 2006 in Berlin anlässlich des 65. Geburtstages von Adolf Hoffmann. Mainz 2008, 82 – 88.*
- Sayar 2008 c Aynı yazar, *Karasis Kalesi'nin (Kozan, Adana) Tarihlenmesi ve işlevi üzerine düşünceler. Euergetes. Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı, Antalya 2008, 1097 – 1104.*
- Sayar 2009 a Aynı yazar, *Marcus Annius Verus; şu yayında; Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World; Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur. İstanbul 2009, 321 – 324.*
- Sayar 2009 b Aynı yazar, *Landschaft und Religion im kaiserzeitlichen Kilikien, şu yayında; Die Landschaft und die Religion; Geographica Historica Band 26; Stuttgarter Kolloquium zur Historischen Geographie des Altertums 9, 2009, 301 – 335.*
- Sayar 2011 Aynı yazar, *Kilikien unter den Diadochen. Byzas 14, 2011, 217-245.*
- Sayar 2013 Aynı yazar, *Historical geography, ancient cities and harbours in Cilicia Tracheia and in Cilicia Pedias; şu yayında: L'Anatolie des peuples, des cites et des cultures. Colloque international de Beçanson 26-27 Kasım 2010, 175-182. Beçanson 2013.*
- Sayar 2015 Aynı yazar, *Intercultural Pathways in Cilicia. British Archaeological Institute. International Colloquium. March 2014. Ankara 2015.*
- Schaffer 1903 F. X. Schaffer, *Cilicia. Ergänzungsheft. No. 141 zu Petermanns Geographische Mitteilungen. Gotha 1903.*
- Syme 1939 R. Syme, *Observations on the Province of Cilicia, in: Anatolian Studies, Presented to W. H. Buckler, edited by W. M. Calder and J. Keil. Manchester 1939, 299–332 (= Ders. Roman Papers I edited by E. Badian. Oxford 1979, 120–148.*
- Syme 1969 Aynı yazar, *Legates of Cilicia under Trajan. Historia 18, 1969, 352–366 (= Ders. Roman Papers II edited by E. Badian. Oxford 1979, 774–789).*
- Syme, *Anatolica* Aynı yazar, *Anatolica. Studies in Strabo. Edited by A. Birley. Oxford 1995.*
- Texier 1838 a Chr. Texier, *De Tarse à Trebizonde, fragment d'un Journal de Voyage, Juin 1836. Revue Française 5, 1838, 94–110.*
- Texier 1838 b Aynı yazar, *Voyage dans l'Asie-Mineure de Sis à Trebizonde, Revue Française 6, 1838, 324–353.*
- Tobin 2001 J. Tobin, *The Tarcondimotid Dynasty of Smooth Cilicia; in: in: La Cilicie: Espace et pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C. – 4e siècle ap. J.-C.). Actes de la Table ronde internationale d'Istanbul, 2–5 novembre 1999. Kilikia: Mekânlar ve Yerel Güçler (M. Ö. 2. Binyıl - M. S. 4. yüzyıl) Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri. İstanbul, 2–5 Kasım 1999. Varia Anatolica XIII. Paris 2001, 381-387.*
- Trampedach 2011 K. Trampedach, *Die Neuordnung der Provinz Kilikien durch Pompeius (67-63 v. Chr.). İstanbul 2011. Byzas 14, 247-257.*
- Girginer – Ünal 2007 K. S. Girginer – A. Ünal, *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlı Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji. İstanbul 2007.*
- Verzone 1957 P. Verzone, *Città Ellenistiche e Romane dell'Asie Minore Anazarbus, Palladio 7, 1957, 9–25.*

Weiß 1979 P. Weiß, *Die Abkürzungen GB und GG auf den spätkaiserzeitlichen Münzen von Tarsos und Anazarbos*, *Chiron* 9, 1979, 545–552.

Weiß 1982 Aynı yazar, *Ein Altar aus Aigeai*, *Chiron* 12, 1982, 191–205.

Woodward 1963 A. M. Woodward, *The Neocorate at Aegeae and Anazarbus in Cilicia*. *NC* 3, 1963, 5–10.

Wright 2008 N. L. Wright, *Anazarbos and the Tarkondimotid kings of Kilikia*, *Anatolian Studies* 58, 2008, 115–125.

Wright 2009 a Aynı yazar, *Tarkondimotid responses to Roman domestic politics: from Antony to Actium*, *JNAA* 20, 2009 (2010) 73–81.

Wright 2009 b Aynı yazar, *A new dated coin of Tarkondimotos II from Anazarbos*, *Anatolian Studies* 59, 2009, 73–75.

Wright 2012 Aynı yazar, *The house of Tarkondimotos*. *Anatolian Studies* 62, 2012, 69–88.

Wuthnow 1930 H. Wuthnow, *Die semitischen Menschnennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*. Leipzig 1930.

Zahariade 1998 M. Zahariade, *Anazarba maddesi*, in: *Lexicon of the Greek and Roman Cities and Place Names in Antiquity. Fascicule 4*. Amsterdam 1998, 483–484.

Ziegler 1985 R. Ziegler, *Städtisches Prestige und kaiserliche Politik, Studien zum Festwesen in Ostkilikien im 2. und 3. Jh. n. Chr.* Düsseldorf 1985.

Ziegler 1993 a Aynı yazar, *Kaiser, Heer und Städtisches Geld. Untersuchungen zur Münzprägung von Anazarbos und anderer ostkilikischer Städte. Tituli Asiae Minoris. Ergänzungsband 16*. Viyana 1993.

Ziegler 1993 b Aynı yazar, *Ären kilikischer Städte und Politik des Pompeius in Südostkleinasien* *Tyche* 8, 1993, 203–219.

Ziegler 1995 a Aynı yazar, *Ein numismatisches “Missing Link” aus Anazarbos*, in: *Studien zum antiken Kleinasien III*. Bonn 1995, 175–181.

Ziegler 1995 b Aynı yazar, *Zur Einrichtung des kilikischen Koinon. Ein Datierungsversuch*, in: *Studien zum antiken Kleinasien III, Asia Minor Studien 16* Bonn 1995, 183–186.

Ziegler 1998 b Aynı yazar, *Das koinon der drei Eparchien Kilikien, Isaurien und Lykaonien späten 2. und frühen 3. Jh. n. Chr.*, in: *Asia Minor Studien 34*, 1999, 137–153.

Ziegler 2014 Aynı yazar, *Ein neuer Münztyp des kilikischen Königs Tarkondimotos*, *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 64, 2014, 1–13.

Ziegler 2015 Aynı yazar, *Die Tarkondimotiden*. Münster 2015 (baskıda).

OVALIK KİLİKYA BÖLGESİ: YENİ KRONOLOJİ

Mirko Novak*

Ekin Kozal^{1**}

Özet

Prehistorya ve Önasya Arkeolojisi'nde kullanılan kronoloji sistemleri bulun-
tuların üretildiği malzemelere dayandırılarak üçe bölünmüştür: Taş, Tunç, Demir;
Erken-Orta-Geç Tunç Çağı; Erken Tunç Çağı I-II-III vb. Kullanılan terminolojinin
çok geniş bölgelerde geçerli olmasına rağmen, büyük bir sorun oluşturmaktadır.
Farklı bölgeler için aynı terimlerin kullanılmasına rağmen, bu terimler farklı anlam-
lar içermektedir. Ayrıca, dönemler arası ayrımlar ve geçişler de genellikle belirgin
değildir. Bu sorunları ortadan kaldırmak için bölgesel kronolojilerin oluşturulması
gereklidir. Tarihi olaylar, maddi kalıntılardaki değişimler (Ör. Seramik) ve genel
sosyal değişimler ve gelişmeler, yerel bölgesel kronolojilerin oluşturulmasında
(Ör.şehircilik) ele alınmalıdır. Böyle bir çalışma uluslararası ARCANE projesinde
başarılı bir şekilde yürütülmüş ve sonuçlandırılmıştır. Bu makale kapsamında, Ki-
likya için, M.Ö. Erken 2. bin-Geç 1. bin arasındaki yeni bölgesel kronoloji çalışma-
mızı kısaca sunuyoruz.

Anahtar Kelimeler: *Ovalık Kilikya Bölgesi, Kronoloji, Terminoloji, Tunç
Çağı, Demir Çağı*

Abstract

Chronological systems used in the archaeology of pre- and proto-historical
periods are divided into three based on the materials that have been used: Stone,
Bronze, Iron Ages, Early-Middle-Late Bronze Age, Early Bronze Age I, II, III etc.
Even though the terminology that is used is valid in wide areas, it causes a major
problem. The same terms are used for different areas, but these terms have different
meanings. The result is a confusion even among scholars, which makes inter

* Prof. Dr., MirkoNovak, Bern University, Institute of Archaeological Sciences,
Email: miroslav.novak@iaw.unibe.ch

** Doç. Dr., Ekin Kozal, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
Bölümü Email: ekoza08@gmail.com

KAYNAKÇALAR

- Ahrens, A. / Kozal, E. / Novák, M. "Sirkeli Höyük in Smooth Cilicia. A General Overview from the 4th to the 1st Millennium BC" in: P. Matthiae / F. Pinnock / L. Nigro / N. Marchetti (ed.), *Proceedings of the 6th ICAANE in Rome, Vol. II*, Wiesbaden, 2010, 55–74.
- R.Braidwood, Mounds in the Plain of Antioch: An Archeological Survey, OIP 48, Chicago 1960.
- Caneva, I. / Sevin, V. (Hg.), *Mersin-Yumuktepe. A Reappraisal*, Lecce 2004.
- Çambel, H. (ed.) *Karatepe-Aslantaş. Azatiwataya 2, Archäologische Forschungen* 29, Wiesbaden 2014.
- Çambel, H. / Özyar, *Karatepe-Aslantaş. Azatiwataya. Die Bildwerke*, Mainz 2003.
- Darga, M. "Karatepe-Azatiwataya Kalesi'nin Çanak Çömlek Buluntuları", *Anadolu Araştırmaları* 10, 1986, 371–400.
- Garstang, J. *Prehistoric Mersin. Yümük Tepe in Southern Turkey*, Oxford 1953.
- Gates, M.-H. "Kinet Höyük (Hatay, Turkey) and the MB Levantine Chronology", *Akkadica* 2000, 199–200, 77–102.
- Gates, M.-H. "Dating the Hittite Levels at Kinet Höyük: a Revised Chronology" D. P. Mielke, J. Seeherand U.-D. Schoop(eds.) *Structuring and Dating in Hittite Archaeology*, BYZAS 4, İstanbul 2006, 293–309.
- Gates, M.-H. "2009 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtöy, Hatay)" *Kazı Sonuçları Toplantısı* 32/3: 182–195.
- Girginer K.S. / Özdemir H.F. / Kaplan B. "2002-2006 Yılları Kapadokya ve Kilikya Yüzey Araştırmaları: Genel Bir Değerlendirme", B. Can / M. Işıklı (eds.), *Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniv. 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı*, İstanbul 2008, 231–266.
- Goldman, H. *Excavation at Gözlü Kule, Tarsus II. From the Neolithic through the Bronze Age*, Princeton 1953.
- Goldman, H. *Excavation at Gözlü Kule, Tarsus III. The Iron Age*, Princeton 1963.
- Hodos, T. / Knappett, C. / Kilikoğlu, V. "Middle and Late Iron Age Painted Ceramics from Kinet Höyük: Macro, Micro and Elemental Analyses", *Anatolian Studies* 55, 2005, 61–87.
- Hrouda, B. "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung sergebnisseauf dem Sirkeli Höyük / Süd türkei von 1992–1996", *Istanbuler Mitteilungen* 47, 1997, 91–150.
- Hrouda, B. "Survey in der Umgebungvon Sirkeli Höyük 1994", G. Arsebük / M. J. Mellink / W. Schirmer (ed.), *Light on Top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel*, İst. 1998, 427–433.
- Jean, E. "The Hittites in Mersin-Yumuktepe: Old Problems and New Direction", D. P. Mielke, J. Seeherand U.-D. Schoop (eds.) *Structuring and Dating in Hittite Archaeology*, BYZAS 4, İstanbul 2006, 311–332.
- Kozal, E. "Exploring Sirkeli Höyük in the Late Bronze Age and its Interregional Connections", K.A. Yener (Ed.), *Across the Border: LateBronze-Iron Age Relationsbet ween Syria and Anatolia, Proceedings of a Symposium held at the Research Center of Anatolian Studies, Koç University, İstanbul May 31–June 1, 2010*, Ancient Near Eastern Studies 42, Leiden/Boston 2013, 213–224.
- Kozal, E. / Novák, M. Sirkeli Höyük. A Bronzeand Iron Age Urban Settlement in Plain Cilicia, in: Ü. Yalçın (Hg.), *Anatolian Metals VI, Der Anschnitt Beiheft* 25, Bochum 2013, 229–238.
- Lehmann, G.; Killebrew, A.E.; and Gates, H.H. "Summary of the 2006 Cilicia Survey (İskenderun Bay Region)" *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25.3, 2008, 171–188.
- Mellink, M.J. "Anatolian and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age" K. Emre / B. Hrouda / M. J. Mellink / N. Özgüç (ed.), *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara 1989:, 319–331.
- Mountjoy, P. "The Mycenaean Pottery from the 1934-1939 Excavations at Tarsus" A. Özyar(ed.) *Field Seasons 2001–2003 of Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*, İst., 2005, 88–134.
- Özyar, A. (ed.) *Field Seasons 2001–2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project*, İstanbul 2005.
- Slane, D.A. *Middle and Late Bronze Age Architecture and Pottery in Gözlü Kule, Tarsus. A New Analysis*, Ann Arbor 1987.

OSMANİYE İLİ TARİHİ VE ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALARI*

Alpaslan CEYLAN**
Dr. Akın BİNGÖL***
Nezahat CEYLAN****
Dr. Oktay ÖZGÜL*****
İbrahim ÜNGÖR*****
Yavuz GÜNAŞDI*****

Özet

Akdeniz Bölgesi'nin ve Çukurova'nın doğusunda yer alan Osmaniye ili tarihi ve arkeolojik açıdan oldukça zengin bir bölgedir. Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü Osmaniye ili ulaşım açısından oldukça önemli bir konumda bulunmaktadır. Osmaniye'nin bilinen en eski yerleşmeleri M.Ö. I. bin yılına kadar inmektedir. Geç Hitit yerleşmelerinden olan Karatepe ve Domuztepe Osmaniye il sınırları içerisinde tespit edilen en önemli merkezler arasında yer almaktadır. M.S. 1200'lerden itibaren Osmaniye'nin Türk hâkimiyetine girdiğini görülmektedir. Osmaniye İlinde yaptığımız tarihi ve arkeolojik araştırmalar sonucunda birçok merkez tespit edilmiş ve önceden tespit edilen merkezler üzerinde de tekrardan bir değerlendirme yapılmıştır. Yaptığımız çalışmalar sonucunda bazı önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler gerçekleştirildikten sonra bölgenin tarihsel ve arkeolojik çerçevesi kültürel miras anlamında değerlendirilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Osmaniye, Hitit, Roma, Kastabala, Karatepe*

* Osmaniye Valiliği'nin 14-10-2002 tarih ve BO54VLK4800400/ 12-3/504 sayılı yazısı ve Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü'nün B.30.2.ATA.0.70.71.00/04-8217 sayılı izinleri ile 14 19 Ekim 2002 tarihleri arasında bölgede araştırmalar yapılmıştır

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ceylanerzurum@hotmail.com

*** Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü, akinbing@hotmail.com

**** Dr., bceylanerzurum@hotmail.com

***** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktayozgul@hotmail.com

***** Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniv.Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ibrahimungor@gmail.com

***** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ygunasdi@hotmail.com

KAYNAKÇALAR

- AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 1989,
- AKURGAL, Ekrem, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, İzmir, 1995.
- ALKIM, Uluğ Bahadır, "The Amanus Region in Turkey-New Light on The Historical Geography and Archaeology" *Archaeology* 22/4, 1969, s. 280-288.
- BELLİ, Oktay, *Anadolu Tanrıçaları*, İstanbul, 2001.
- BENT, James Theodore "Kilikia" *American Journal of Archaeology* 6, 1890, s. 547-550.
- BOSSERT, Helmuth Theodor - Halet Çambel, *Karatepe: Yeni Bir Eti Harabesi / Karatepe: A Preliminary Report on a new Hittite Site*, İstanbul, 1946.
- BOSSERT, Helmuth Theodor - Uluğ Bahadır Alkım, *Karatepe, Kadirli ve Dolayları, İkinci Ön Rapor/ Karatepe, Kadirli and its Environs, Second Preliminary Report*, İstanbul, 1947.
- CANSEVER, Turgut, "Karatepe Açık Hava Müzesi" *Tasarım No: 5*, 1992.
- ÇAMBEL, Halet, "Das Freilichtmuseum von Karatepe-Aslantaş", *İstanbul Mitteilungen* 43, İstanbul, 1993, s. 495-509
- ÇAMBEL, Halet, "Hieropolis-Kastabala-Bodrum Kalesi" *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993 (ed.K. Tülcü)*, Adana, 1995, s. 114-122.
- ÇAMBEL, Halet, "Karatepe-Aslantaş Öyküsü/ The Story of Karatepe-Aslantaş", *Boğazköy'den Karatepe'ye, (ed.F. Canpolat)*, Adana, 1995, s.122-143.
- ÇAMBEL, Halet, "Karatepe-Aslantaş: The Inscriptions", Facsimile Edition (Con. By. W. Röhl), *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions II (CHLI)*, Berlin, 1999.
- ÇAPAR, Ömer, "Roma Tarihinde Manga Mater (Kybele) Tapınımı" *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* XXIX/1-4, Ankara, 1979, s. 167-210.
- ÇETİN, M. - A. Akyatan - İ. Arslankurt, "Osmaniye İlçe Sınırları İçerisinde Yer altı ve Yerüstü Su Kaynaklarının Geliştirilmesi için DSİ'ce Yapılan Çalışmalar", *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993 (ed. Kazım Tülcü)*, Adana, 1995, s. 301- 315.
- DAGRON, Gilbert - Denis Feissel, *Inscriptions de Cilicia*, Paris, 1987.
- EDWARDS, Robert W., *The Fortications of Armenian Cilicia*, Washington, 1987.
- GOGH, Michael, "Anazarbus" *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, (ed. R. Stillwell), Princeton, 1976.
- HİLD, Friedrich - Hansgerd Hellenkemper, "Kilikien und Isaurien" *Tabula Imperii Byzantinis*, Wien, 1990.
- HİLD, Friedrich - Hansgerd Hellenkemper, "Kommagene-Kilikien-Isaurien" *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, Vol. 4, Stuttgart, 1984.
- İŞİK, Fahri, *Doğa Ana Kubaba*, İstanbul, 1999.
- İBRET, Bilgin Ünal -"Osmaniye İlçesinin Coğrafi Konumu ve Nüfusu", *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993 (ed.K. Tülcü)*, Adana,1995, s. 549-551.
- İPEK, İsmet - Kazım Tosun - Recai Tekoğlu, "Adana Geç Hitit Heykeli Kurtarma Kazısı 1997 Yılı Çalışma Sonuçları" *IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri (27-29 Nisan 1998, Antalya)*, Ankara, 1999, s. 173-178.
- İPEK, İsmet, "Osmaniye'nin Kültür Zenginlikleri", *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993 (ed.K. Tülcü)*, Adana, 1995, 95-113.
- JANİN, Raymond, "Castabala" *Distionnaire d' Histoire et de Gèographie Ecclésiastiques*, Paris, 1955.
- KARABORAN, H. Hilmi, "Osmaniye'nin Kuruluş ve Gelişmesi", *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993 (ed.K. Tülcü)*, Adana, 1995, s.614-682.
- KURTAY, Fahri -Mehmet Kevük - Kazım Tülcü- "Osmaniye'de Tarımsal Yapı", *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993 (ed. Kazım Tülcü)*, Adana, 1995, s. 570-591.

RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İst., 1960, s. 23, 36, 86.

SAYAR M. Hamdi, "Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1990", *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1992, s. 203-221.

SAYAR, M. Hamdi - Peter Siewert - Hans Taeuber, "Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1991", *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1993, s. 175-197.

SAYAR, M. Hamdi - Peter Siewert - Hans Taeuber, "Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1992", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1994, s. 137-160.

SAYAR, M. Hamdi - Peter Siewert - Hans Taeuber, *Inschriften aus Hieropolis-Kastabala, Bericht über eine Reise nach Ost -Kilikien, mit einem Beitrag von James Russell*, Wien, 1989.

SAYAR, M. Hamdi, "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1994", *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1996, s. 55-75.

SAYAR, M. Hamdi, "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 2000", *XIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı II. Cilt*, Ankara, 111-126, 2002

SOMMER, Andre Dupont - Louis Robert, *La dèesse de Hiérapolis Castabala (Cilicie)*, Paris, 1964.

STRABON, *Geographica* XII-XII-XIV, (Çev.A.Pekman), İstanbul, 1993

TAEUBER, Hans, "Kastabala", (çev. Mustafa Hamdi Sayar), *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993 (ed.K. Tülüçü)*, Adana, 1995, s.683-685.

THEOPHANES, *Chronographia* (ed. C.de Voor) Vol I, Textum Graecum Continens, Lepzig, 1883.

UMAR, Bilge, *Türkiye'de Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993.

VAYISOĞLU, Sefa, "Osmaniye'nin tarihi Kronolojisi", *Tarih İçinde Bütün Yönleriyle Osmaniye 1. Sempozyum 15-18 Kasım 1993 (ed.K. Tülüçü)*, Adana, 1995, s. 77-88.

TATARLI HÖYÜK KAZILARI VE KIZZUWATNA ARKEOLOJİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

K.Serdar GİRGİNER*

Özet:

Tatarlı Höyük kazılarına 2007 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Çukurova Üniversitesi tarafından başlanmıştır. 7 yıllık çalışmalarla Yukarı ile Aşağı Şehir ve Nekropolüyle muazzam bir Hitit-Kizzuwatna kenti, tapınaklarıyla, rampalı ve taş döşemeli kapılarıyla ve gösterişli ve kuvvetli savunma sistemleriyle açığa çıkmaya başlamıştır.

Tatarlı Höyük kazıları özellikle Adana'nın tanıtımında da büyük bir rol oynamaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tatarlı Höyük, Kizzuwatna Lawazontiya.

Abstract:

The excavations in Tatarlı Höyük has stanked in 2007 by courtesy of The Ministry of Culture and Tourism, General Directorate for Cultural Heritage and Museums and Cukurova Univesirty. After seven archaeological seasons, an enormous Hittite- Kizzuwatna city has been unearthing with its Upper and Lower Cities, necropolis, temples, gateways with ramps and pavings, tremendous and spectacular defense systems.

Excavations in Tatarlı Höyük particularly plays an important role in introducing Adana.

Keyword: Tatarlı Höyük, Kizzuwatna Lawazontiya.

* Yrd. Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Balcalı Kampusü, 01330 Sarıçam/Adana.

SİRKELİ HÖYÜĞÜN ADANA TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Deniz Yaşin MEİER*

Özet

Adana tarihinin kadim geçmişinde önemli rol oynayan antik yerleşim yerlerinden biri Sirkeli Höyük'tür. Çukurova'nın en büyük höyüklerinden biridir. Mezopatamya ile Anadolu arasında önemli yol güzergâhları üzerinde yer alan Höyük Kalkolitik Dönemden Helenistik Döneme kadar çağlar boyunca yerleşim görmüştür. Hitit Kralı II. Muwatalli'ye ait olan kaya kabartmasının burada yer alması bölgenin Hititler döneminde stratejik açıdan önemine işaret eder.

2014 yılında yürütülen kazı ve araştırma çalışmalarının ağırlık noktasını Demir Çağı'nda bölgenin kentsel yapısı, gelişimi ve stratigrafisi oluşturmuştur. Demir Çağı'nda aşağı şehrin çok evreli bir sur duvarı ile çevrelenmesi, şehri korumak için alınan tedbirler ve günlük yaşamın izleri son çalışmalar sonucunda tespit edilmiştir. Bu kazı çalışmalara ek olarak yürütülen Jeomanyetik araştırmalar mimarı elementlerin yayılımı, dağılımı ve yapılanması hakkında fikir sahibi olmamıza olanak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Arkeoloji, Sirkeli Höyük, Kentleşme Süreci, Demir Çağı*

THE PALACE AND IMPORTANCE OF SİRKELİ HÖYÜK IN HISTORY

Abstract

The ancient mound of Sirkeli Höyük is one of the largest settlement hills in Cukurova, which always played a major role during the long history of Adana. The hill lies on a strategic location directly at the major routes between Mesopotamia

* Dr., Deniz Yaşin-Meier, Bern Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, e.mail: deyame74@gmail.com

ESKİÇAĞ ÇUKUROVASI’NIN HALKLARI (M.Ö. 3000 - 500)

Muhammed Fazıl HİMMETOĞLU*

Özet

Çukurova bölgesi iklim bitki örtüsü ve sahibi olduğu su havzalarıyla oldukça verimli bir arazidir. Bu nedenle en eski devirlerden itibaren yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Anadolu tarihi kadar dünya tarihi için de önemli olan Çukurova bölgesinde birçok kadim halk yaşamıştır. Bu halklar yalnız Çukurova tarihi için değil Anadolu hatta dünya tarihi açısından mühim yer tutarlar. Bu çalışmada Çukurova bölgesinin en eski devirlerdeki sakinlerinden bahsedilecektir. Tarihi seyir içerisinde Anadolu’da gözlemlenen etnik çeşitlilik Çukurova bölgesinde de kendini göstermiştir. Özellikle *Ege göçleri* ve *Arami göçleri* ile oldukça zengin bir demografik yapıya bürünen Çukurova bölgesi Asur tesiri altında kalsa da kendine has bir kültür birliğine ulaşabilmiştir. Çukurova bölgesi bu özelliği ile oldukça erken dönemlerde dahi oldukça kozmopolit bir kimliğe sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kilikya, Kizzuwadna, Ege Göçleri, Aramiler, Luwiler

THE PEOPLE OF PREHISTORIC CILICIA (ÇUKUROVA) (B.C. 3000-500)

Abstract

The Çukurova region with its conducive climate, flora and water basin, is quite a fertile region. Therefore, it has been inhabited since the ancient times. Many ancient people lived in this region which has been important for world history as much as for Anatolian history. These people had an important role not

* Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Ünv., Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
e-mail: mfazil@osmaniye.edu.tr

KAYNAKÇALAR

- AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Yayın Komisyonu, Ankara, 2005
- , Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul, 2000
- , Ekrem, *The Art of Hittites, Thamesand Hudson*, London
- ALP, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, TÜBİTAK, Ankara, 2000
- CASABONE, Oliver, *Kilikya, Arkeo-Atlas, Son Tunç Çağından Helenistik Döneme*, No 2012/1, s. 218-223
- GİRGİNER, K. Serdar, COLLON, Dominique, *Cylinder and Stamp Seals From Tatarlı Höyük, Anatolian Studies* 64, 2014, s. 59-72
- HAMILTON, Mark W., *The Past as Destiny: Historcal Visions in Samzaland Judahunder Assyrian Hegemony, The Harvard The ological Review*, Vol. 91, No. 3, 1998
- HOUT, T. Van Den, *Hitit Krallığı ve İmparatorluğun Kısa Tarihi, Hititler*, Yapı Kredi Yayınları, s. 22-44
- KARAUĞUZ Güngör, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Anlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002
- KINAL, Firuzan; SOMMER, A. Dupont: "LesArameens. L'orient Ancien Illustre N. 2, Librairie A.Maisoneuve, D.T.C.F. 13, Paris 1949
- KOZAL, Ekin, NOVAK, Mirko, *Sirkeli Höyük Çukurova'nın Stratejisi, Arkeo-Atlas, Son Tunç Çağından Helenistik Döneme*, 2012/01, s. 310-315
- KOZAL, Ekin, NOVAK, Mirko, *Sirkeli Höyük Çukurova'nın Stratejisi, Arkeo-Atlas*, 2010/01, s. 36-41
- KÖROĞLU, Kemalettin, *Demir Çağında Ön Asya ve Urartu Krallığı*, Aktüel Arkeoloji, Kasım-Aralık, No/30, 2012
- LANSEBERGER, Benno, *Sam'al, Studien zur Entdeckung der Ruinenstaette Karatepe, Erste Lieferung*, Ankara, 1948
- LEBRUN, Rene, *Luwi Kültürü, Arkeo-Atlas*, No 2012/1, s. 256 Yayınları, Ankara 2001
- MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ'da Mezopotamya*, Ekin Kitabevi, 2007
- MİLLER, Jared L., *Hititler Döneminde Anadolu'da Halklar ve Diller*, Hititler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 120-131
- ÖZÇELİK, Nazmi, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, Nobel Yayınları, Ankara, 2006
- PİTARD, Wayne T., *Arameans, Anatolia, Syria-Palestin*, Egypt
- RAMSAY, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çeviri: Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s. 426
- SPEISER, E. A., *Ethnic Movements in the near East in the Second Millennium B. C. The Hurrians and Their Connections with the ?abiruand the Hyksos, The Annual of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 13 1931 - 1932 s. 1-54
- TEKOĞLU, Recai, *Anadolu'nun Dilleri, Arkeo-Atlas Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme*, 2012/1, s. 162
- ÜNAL, Ahmet, *Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi, ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Eds: K.S.Girginer - F. Erhan) Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı) 2006 s. 72
- ÜNAL, Ahmet, GİRGİNER, K.Serdar, *Kilikya-Çukurova, En Eski Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarih, Tarihi Coğrafya ve Arkeoloji*, Homer Kitabevi, İstanbul 2007

ANAZARBUS, AEGEAI VE TARSUS KENTLERİNİN TİCARET YOLLARIYLA BAĞLANTISI*

Murat DURUKAN*

Özet

Doğu Akdeniz tarihinin yanıt bekleyen sorularından biri, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ve Geç Antik Çağ'da ortaya çıkan ekonomik hareketliliğin nedenleridir. Anadolu, Suriye, Lübnan ve Filistin kıyılarında yaşanan dikkat çekici gelişmelerin gerekçeleri hakkında net yanıtlar verilememektedir. Bazı bilim insanları Roma lejyonlarının Doğu Akdeniz'deki üretim hacmini arttırdığı ve ekonomiye hatırı sayılır bir canlılık kazandırdığı üzerinde durmaktadır. Ancak askeri seferler her bölgede aynı ekonomik kalkınmaya neden olmamıştır.

Kilikia bölgesinde özellikle MS 4 ile erken 7. yy.'lar arasında gözlenen gelişmeler de, ciddi bir ekonomik hareketliliğin yaşandığına işaret etmekte ve tüm Doğu Akdeniz'in merak uyandıran bu problemine ışık tutabilecek önemli ipuçları barındırmaktadır. Bölgenin sahillerinde ortaya çıkan yeni yerleşimler; tarımsal üretim yapan çiftliklerin ve kırsal yerleşimlerin anormal ölçüde çoğalması ile inşa edilen kiliselerin sayısındaki artış, bu ekonomik hareketliliğin en somut yansımaları arasında gösterilebilir. Bu gelişmelerin yanı sıra antik dünyanın hemen her noktasında bulunan ve aynı zaman dilimine ait olan Kilikia kökenli LR1 amphoralarının üretiminde de bir patlama yaşanmıştır.

Bölgede, Roma ve Erken Bizans döneminde nasıl bir siyasi ve ticari tablo ile karşılaşılmaktadır? Ayrıca LR1 amphoralarının bu denli geniş bir coğrafyaya yayılması nasıl ve kimler vasıtasıyla olmuştur?

Adana ve Mersin illerinin sınırları içindeki antik kentler, tüm Doğu Akdeniz'i ilgilendiren bu çözümlenememiş probleme yanıt olabilecek ipuçları barındırmaktadır. Özellikle Anazarbus kentinin kuruluşu, Aegeai ve Tarsus kentleriyle birlikte

* Bu makale I.Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu'nda sunulan bildiri olup, *Çukurova Araştırmaları Dergisi, Cilt I, Sayı 1*'de yayınlanmıştır.

* Prof. Dr., Mersin Üniv. Fen-Edb. Fak. Arkeoloji Bölümü, Mersin mdurukan@mersin.edu.tr

KAYNAKÇALAR

- Burrell, Barbara, *Neokoroi, Greek Cities and Roman Emperors*, Brill, Leiden, Boston 2004
- Casson, Lionel, *Antik Çağda Seyahat (Travel in the Ancient World)*, Translated by: Nalan Özsoy), İstanbul 2008
- Downey, Glanville, *A History of Antioch in Syria (From Seleucus to The Arab Conquest)*, Princeton 1961
- Durukan, Murat, “Geç Antik Çağ’da Doğu Akdeniz’deki Ekonomik Gelişmenin Nedenleri: İpek Yolu ve Baharat Yolu’nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia’daki Diğer Kanıtlar”, ADALYA XVIII, s. 241-257
- Kozal, Ekin & Mirko Novák, “Sirkeli Höyük A Bronze and Iron Age Urban Settlement in Plain Cilicia”, *Der Anschnitt (Anatolian Metal IV)*, Beiheft 25, s. 229-238
- Kreutz, Natascha, *Die Siedlung auf dem Sirkeli Höyük (Prov. Adana, in hellenistischer Zeit*. In: A. Hoffmann, R. Posamentir & M. H. Sayar (eds.), *Hellenismus in der Kilikia Pedias*, Byzas 14, İstanbul 2011, s. 139-152.
- Levtchenko, Mitrofan Vasil’evich, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi (Byzance Des Origines a 1453)*, Translated by: Maide Selen), İstanbul 1999.
- Liebeschuetz, John Hugo Wolfgang Gideon, *Antioch: City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*, Oxford 1972
- Lopez, Robert Sabatino, “Silk Industry in the Byzantine Empire”, *Speculum*, Vol. 20 No. 1, 1945, s. 1-42
- Pamir, Hatice, “Antiokheia ve Yakın Çevresinde Zeytinyağı Üretimi ve Zeytinyağı İşlikleri”, *Antik Çağda Anadolu’da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi (Olive Oil and Wine Production in Anatolia During Antiquity)*; Uluslararası Sempozyum Bildirileri, (06-08 Kasım 2008), Mersin 2010, s. 75-96
- Rosengarten, Frederic Jr., *The Book Of Spices*, New York 1969
- Sayar, Musrafa H., “Tarkondimotos Seine Dynastie, seine Politik und sein Reich”, E. Jean, A.M. Dinçol and S. Durugönül (eds.) *La Cilicie : Espaces e Pouvoirs Locaux Table ronde Internationale*, s. 373-380
- Sbeinati, Mohamed Reda - Ryad Darawcheh - Mikhail Mouty, “The Historical Earthquakes Of Syria: An Analysis of Large and Moderate Earthquakes from 1365 B.C. to 1900 A.D.”, *Annals of Geophysics* 2005, Vol. 48, N. 3, s. 347-435
- Uhlig, Helmut, *İpek Yolu, Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü, (Die Seidenstraße, Antike Weltkultur zwischen China und Rom*, Translated By: Alev Kırımlı), İstanbul 2000.

HİTİTLER DÖNEMİ'NDE ADANA VE ÇEVRESİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Güngör KARAUĞUZ*

Özet

İ.Ö. II. binin erken dönemlerinden itibaren Luwice ve M.Ö. 15. yy.'dan sonra ise doğudan gelen Hurrililerin etkisi ile Hurricenin de yoğun olarak konuşulduğu Adaniia/Adana, Kizzuwatna sınırları içinde olup Anadolu'nun güneydoğusunda yer almaktadır. Dolayısıyla Hitit Devleti için vazgeçilmez bir bölge olan Kizzuwatna, Hitit Devleti'nin merkezi Hattuša'yı, Hulaia Nehri Memleketi/Tarhuntašša ile Suriye arasındaki ulaşımı sağlayan ve stratejik önemi olan bir merkez idi. Bundan dolayı Kizzuwatna'dan güvenli bir şekilde geçilmesi maksatlı bu bölgenin, kontrolü ya da en azından tarafsızlığını sağlamak, Hititler'in sürekli politikası olmuştur.

Bu bildirimizde, Hitit Devleti'nin Kizzuwatna eyaleti sınırları içinde bulunan Adaniia/Adana'nın siyasi ve ekonomi tarihi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda yakın komşuları olan Tarhuntašša krallığı ve merkezi güç ile olan ilişkileri de irdelenecektir.

A SHORT REVIEW ON ADANA AND ITS SURROUNDING IN HITTITE PERIOD

Abstract

Adaniia/Adana is on the South-east part of Anatolia and lies in the boundaries of Kizzuwatna. The city was extensively mentioned since the early ages of II. mill B.C. by Luwian and by Hurricen with the impact of Hurrians. Therefore, Kizzuwatna,

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD. karauguz@msn.com.

KAYNAKÇALAR

- ALP, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu. Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Ankara, 2000.
- AK, Mehmet, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Gülnar Yörükler”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* XXXIV, 2013, s. 1-18.
- BAHADIR, Gürhan, “Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* XLVI/28, 2009, s. 163-178.
- BEAL, Richard, H., “The History and Date of Sunassura Treaty”, *Orientalia LV*, 1986, s. 424-445.
- BOTTÉRO, Jean, *Gilgames Destanı, Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, çev.Orhan Suda, İstanbul, 2011.
- BORAN, Ali, - SÖZLÜ, Halil, “Ceyhan Yılanlı Kale”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı* VI/25, 2013, s. 140-154.
- CTH E. Laroche, *Catalogue des Textes Hittites*, Paris, 1971; “Catalogue des Textes Hittites, Premier Supplément”, *Revue Hittite et Asiatique*, XXXX, 1972, s. 94-133.
- DEMİR, Özkan, - BAKAR, Nur, “Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XXXV, 2014, s. 111-133.
- DOĞAN, Sait M, - DOĞAN, Cihangir, “Yörüklerin Hayat Tarzı”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 2005, s. 677-708.
- DURMUŞ, Zülfikâr, “Sâd 30-33. Ayetler Bağlamında Hz. Süleyman. Klasik Tefsirlere Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVIII, 2008, s. 47-65.
- ERÖZ, Mehmet, *Yörükler*, 1991, İstanbul.
- EYUBOĞLU, Sabahattin, -ERHAT, Azra, *Hesiodos Eserleri ve Kaynakları*, Ankara, 1991.
- GİRGİNER, K. Serdar, “2003 Yılı Adana İli ve Çevresi Yüzey Araştırmaları (Saimbeyli)”, *AST XXII/2*, 2005, s. 159-174.
- GİRGİNER, K. Serdar, -GİRGİNER, Özlem, Oyman, -ERHAN, Fatih, “2004 Yılı Adana ve Kayseri Yüzey Araştırmaları (Sarız ve Kozan)”, *AST XXIII/2*, 2006, s. 293-308.
- GİRGİNER, K. Serdar, -ÖZDEMİR, H. Fahri, -ŞAHİN, Fatma, “Adana (Yukarı Ova-Ceyhan Ovası) Yüzey Araştırmaları 2006”, *ANMED, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 2007-5, 2007, s. 79-85.
- GİRGİNER, K. Serdar, -ÖZDEMİR, Hakkı Fahri, “Çukurova Üniversitesi Ceyhan Arkeolojik Yerleşim Envanteri Çalışması ve Ceyhan-Tatarlı Höyük Kazısı Projesi”, *İdol XXXV-XXXVI*, 2008, s. 13-20.
- GOETZE, Albert, *Kizzuwatna and Problem of Hittite Geography*, New Haven, 1940.
- GÖKHAN, İlyas, “Harun Reşid Ve Oğulları Döneminde Tarsus (786-842)”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* X/2, 2013, s. 195-214.
- IMPARATI, Fiorella, “Una Concessione Di Terre Da Parte Di Tudhaliya IV”, *Revue Hittite et Asiatique* XXXII, 1974, s. 1-208.
- KARAUĞUZ, Güngör, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya, 2002.
- Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*, Konya, 2005.
- “Karahöyük Orta Tunç Çağı Çanak-Çömlek Kültürünün Konya Bölgesi'nde Dağılımı ve Puruşanta'nın Yeri Hakkında”, *XV. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Eylül 2006*, I, 2010, s. 65-85, resim 1.
- KARAUĞUZ, Güngör, - DOĞANAY, Osman, “İ.Ö. II. Binden Bizans Dönemine Kadar Orta Anadolu'nun Güneyinden Akdeniz Kıyılarına Doğru Uzanan Yol Ağı Üzerine Düşünceler”, *Olba X*, 2004, s. 1-43, Levha 1-3.

KARAUĞUZ, Güngör, - ÖZCAN, Koray, “Hitit İmparatorluk Döneminde Anadolu Yerleşme Sistemine İlişkin Hipotetik Yaklaşımlar ‘Tarhuntaşsa Eyaleti Yerleşme Sistemine’”, *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici*, XLIX, VI Congresso Internazionale di Ittologia Roma, 5-9 settembre 2005, parte I, Roma, 2007, s. 463-477.

KAMMENHUBER, Annelies, *Hippologia Hethitica*. Wiesbaden, Harrassowitz, 1961.

KBo Keilschrifttexteaus Boghazköi, Leipzig/Berlin.

KILIÇ, Remzi, “XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Dulkadiroğulları Devleti Üzerinde Osmanlı-Memluklu Rekabeti”, *Uluslar Arası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, Kahramanmaraş, (29 Nisan 1 Mayıs 2011)*, III, 2011, s. 229-242.

KNUDTZON, Jørgen, Alexander, *Die El-Amarna-Tafeln. Mit Einleitungund Erläuterungen Herausgegeben*, Leipzig, 1915.

KONYAR, Erhan, “Kizzuwatna’nın Doğu Sınırları: Adana, Osmaniye ve Kahramanmaraş Höyükleri’nde 2006 Yılı Araştırmaları”, ANMED, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 2007-5, 2007, 86-92.

del MONTE, F. Giuseppe-Johann TISCHLER, *Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte*, Wiesbaden, 1978.

-*Die Orts-und Gewässernamen der hethitischen Texte, Supplement*, Wiesbaden, 1992.

OTTEN, Henrich, *Die Bronzetafel aus Boğazköy, Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV*. Wiesbaden, 1988.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi II*, İstanbul, 1994.

POŞ, Abdullah, “Osmanlı Döneminde Tarsus (1516-1923)”, *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* V/1, 2005, 243-278.

RS Ras Şamra Tabletlerinin Envanter Numarası.

SEVGİ, Cezmi, “Adana ilinin kuzeydoğu kesiminde yaylacılık: Kozan, Feke, Saimbeyli, Kadirli, Ceyhan ve Osmaniye”, *Ege Coğrafya Dergisi II*, 1984, s. 177-197.

SINGER, Itamar, *Muwattalli’s Prayer to the Assembly of Gods Through the Storm-God of Lightning* (CTH 381), Atlanta, Georgia, 1996.

ŞAHİNBAŞ ERGİNÖZ, Gaye, *Hititlerde Anatomi ve Tıp*, İstanbul, 1999.

TEXIER, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suad, III, Ankara, 2002.

TURAN, Refik-Abdülvahit ÇAKIR, “Selçuklu Dönemi Türk Tarihi Çerçevesinde Anadolu’da Savaş ve Tabiat”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Reşat Genç Özel Sayısı*, XXIX/1, Ankara, 2009, s. 324-341.

ULUTAŞ, Songül, “Kapitalistleşme Sürecinde Çukurova Bölgesi’nde Yaşanan Ticari Merkez Kaymalar (19. yy.)”, *History Studies: International Journal of History*, IV/ 2, 2012, s. 343-360.

ÜNAL, Ahmet, “Hurriyer. Hurri Tarihi, Kültürü ve Arkeolojisiyle İlgili Yeni Buluntular ve Gelişmeler”, *1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara, 1997, s. 11-35.

-----“Çukurova’nın Antik Devirde Taşıdığı İsimler ile Fizikî ve Tarihî Coğrafyası”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Hazırlayan: E. Artun-M. S. Koz), İstanbul, 2000, s. 19-41.

-----“Adana’da Kizzuwatna Krallığı. Taş Devrinden Hitit Devleti’nin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (Hazırlayan: E. Artun-M. S. Koz), İstanbul, 2000, 43-69.

-*Hititler Devrinde Anadolu*, I, İstanbul, 2002.

WEIDNER, Ernst F., *Politische Dokumente aus Kleinasien*, Leipzig, 1923.

ÇUKUROVA BÖLGESİ'NDEKİ ANTİK KENTLER

Cemil BÜLBÜL*

Özet

Eskiçağda Alanya'dan Antalya'ya kadar uzanan bölge, Kilikya olarak adlandırılmaktadır. Bu bölgenin batısına "Dağlık Kilikya" anlamına gelen "Kilikia Trakheia", düz olan ve Çukurova civarında kalan kısmına da "Ovalık Kilikya" anlamına gelen "Kilikia Pedias" denilmektedir.

Çukurova Bölgesi'ndeki höyüklerde yapılan arkeolojik kazı sonuçlarından da anlaşıldığı üzere, Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı dönemleri'ne ait pek çok medeniyetin izlerine rastlanmıştır. Bunlardan en önemlisi bir Hitit eyaleti olan Kizzuvatna Krallığı'dır. M.Ö. II. Binyıldan günümüze gelinceye kadar Adana ve çevresi pek çok isimle anılmıştır. Ancak bunlardan en eski olarak bilineni Kizzuvatna'dır. Kizzuvatna, özellikle Hitit tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Kizzuvatna'nın Hitit kültürüne, dinine, edebiyatına ve günlük yaşantısına kadar pek çok konuda etkileri bulunmaktadır. Hititler'in başkenti Boğazköy arşivlerinde Kizzuvatna Krallığı hakkında bilgi veren pek çok tablet bulunmaktadır. Bu krallıktan günümüze pek çok eser miras olarak kalmıştır. Bu eserlerin bir kısmı doğal yerlerinde, bir kısmı ise müzelerde koruma altına alınmıştır.

Hititler'in Ege Göçleri ile yıkılmasının ardından, bölgede Hitit etkisi kendisini Geç Hitit Şehir Devletleri ile göstermiştir. Karatepe-Aslantaş'ta bunun en güzel örneklerini görebiliriz. Daha sonra bölgede sırasıyla Persler, Büyük İskender ve Roma İmparatorluğu egemen olmuştur. Adana ile Çukurova ve çevresindeki bu medeniyetlerin izlerine ulaşabileceğimiz Fraktin, İmamkulu, Gezbeli, Sirkeli ve Kastabala gibi yerler bulunmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Avşar Kampüsü, Oniki Şubat/Kahramanmaraş e-mail: cemilbulbul@hotmail.com

Şehir, Tiyatro, hamam, dükkânlar, kuzey ve güney kiliseler şeklinde inşa edilmiştir. Ortaçağ kalesi ise savunmaya elverişli kayalık bir tepe üzerinde yükselmektedir.

Düziçi'nin Karagedik Beldesi'ndeki kaynaklardan çıkan su, kente üstü açık kanallar ile taşınmıştır. Suyun Ceyhan'dan ve vadiden geçirilmesinde basınçlı su hattı sisteminden yararlanılmıştır.²⁹

Sonuç olarak, erken dönemlerden itibaren Çukurova'nın ev sahipliği yaptığı bu antik kentlerin, Eskiçağ medeniyetlerinin politik ve sosyal örgütlenmesinin yanı sıra, ticari ve dini faaliyetlerinde de oldukça etkili olduklarını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇALAR

- AKŞİT, İlhan., Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, İstanbul 2008,
- BOSSERT, H. Th., "1956 Yaz Mevsiminde Misis'te Yapılan Kazı Hakkında Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi*, VII,1, 1957, s.40-41
- BOSSERT, H. Th., "1958 Misis Hafriyatı Hakkında Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi*, IX,1, 1959, s.11
- BOSSERT, H. Th., "1959 Misis Çalışmaları" *Türk Arkeoloji Dergisi*, X,1, 1960, s.15
- BRYCE, Trevor., *The World of Neo-Hittite Kingdoms*, Oxford University Press, New York 2012.
- BUYRUK, Hasan., "Adana Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Hristiyanlarca Kullanılmış Olan İki Antik Lahit", *Cilt 6, Sayı 27*, 2013, s. 166-177
- BÜLBÜL, Cemil., *Eski Yakınoğlu Tarihinde Alalah, Altınpost Yayıncılık*, Ankara 2012
- ÇELİK, Ahmet., Adana Müzesi Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adana 2010,
- GİRGİNER, K. Serdar- UYGUR, S. Haluk., Toros ve Amanosların Gölgesinde Kültürlerin Buluştuğu Nokta Kilikya, *Homer Kitabevi*, İstanbul 2014
- GOETZE, A., *Kizzuvatna and The Problem of Hittite Geography Yale University Press*, London, 1940
- KOZAL, Ekin - Novak, Mirko., "Sirkeli Höyük Çukurova'nın Stratejisi," *Arkeo-Atlas Dergisi*, Sayı 7, 2010, s. 36-41
- LLOYD, Seton., Türkiye'nin Tarihi, Çev: Ender Varinlioğlu, *Tübitak Popüler Bilim Kitapları*, Ankara 2007,
- SAYAR, Mustafa H., "Adana, Osmaniye, Mersin ve Hatay İlleri Yerleşim Arkeolojisi ve Tarihi-Coğrafya Çalışmaları 2007", *Yüzey Araştırması Raporları*, Akmed 2007, s. 87-89
- STRABON, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası*, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, Çev: Adnan Pekman, İstanbul 2000.
- TEKOCAK, Mehmet., Kelenderis Batı Nekropolünden Bir Mezarın Buluntuları Üzerine Değerlendirmeler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, 2012, s. 305-315

²⁹ Kastabala antik kenti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Zeyrek, T. H. "Kastabala-Hierapolis Kazısı 2009-2010", *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 2011-9, s. 25-28.

- UMAR, Bilge., İlkçağda Türkiye Halkı, *İnkılap Kitabevi*, İstanbul 1999,
- ÜNAL, Ahmet-GİRGİNER K. Serdar., Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, *Tarih ve Arkeoloji, Homer Kitabevi*, İstanbul 2007
- ZEYREK, Turgut H., "Kastabala-Hierapolis Kazısı 2009-2010", *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 2011-9, s. 25-28
- ZOROĞLU, Levent., "Kelenderis Mezar Buluntuları", *Anadolu Araştırmaları X*, 1986, s. 455-469
- ZOROĞLU, Levent-TEKOCAK, Mehmet., "Kelenderis 2008 yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *31. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*, Denizli 2009, s. 427-452

ÇUKUROVA'YI ORTA ANADOLU'YA BAĞLAYAN KUZEY KERVANYOLU

Hasan BUYRUK*

Özet

Çukurova, Orta Anadolu'yu Doğu Akdeniz ve Suriye, Mezopotamya'ya bunun yanında Mezopotamya'yı da Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Ege Dünyası'na bağlayan yollar üzerinde yer almaktadır. Antik Çağ'dan başlayarak Çukurova Bölgesi batıya ve İç Anadolu'ya çeşitli kervan yolları ile bağlanmıştır. Bunlardan en çok bilineni Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kilikya-Suriye arasında bir geçit olan ve Anadolu'yu Kapadokya ve Kayseri üzerinden Gülek boğazı vasıtasıyla Halep, Kinza ve Kadeşe bağlayan yoldur. Diğer bir yol ise Kastabala-Hierapolis, Karatepe güzergâhını takip eden, Göksun üzerinden Gez Belini geçerek Develi üzerinden Kayseri ve Kapadokya'ya ulaşan yoldur.

Çukurova'yı Kayseri ve Kapadokya'ya bağlayan önemli yollardan biri de, bu yol güzergâhında merkezi konumda olan. Sis (Kozan) üzerinden geçen kuzey kervan yoludur. Suriye'den gelen yol Ayas (Yumurtalık) Limanı'nından çıkan yol ile Misis üzerinde birleşmektedir. Özellikle Ayas Limanı'na gemiler ile gelen emtia, kervanlar vasıtası ile Misis, Yılan Kale, Anavarza yolunu izleyerek Sis Sancağı'na ulaşıyordu. Aynı zamanda Adana'dan İmamoğlu üzerinden Sis'e ulaşan bir diğer yol daha vardı. Sis'te birleşen bu her iki yol, Suluhan, Çulluuşağı, Feke, Saimbeyli yolunu izleyip, Karatepe, Göksun üzerinden gelen yolla, Gez Belinde birleşerek Kayseri ve Kapadokya'ya ulaşıyordu. Bu kuzey kervan yolunun, çok işlek olmasa da Feke'den ayrılıp, Maran Kalesi, İnderesi, Zamantı Irmağını takiple Yahyalı üzerinden Kayseri ve Kapadokya'ya ulaşan bir kolunun olduğu da bilinmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü,

mıştır. Devam eden yol genişletme çalışmaları sonucu Kozan-Saimbeyli-Tufanbeyli güzergâhındaki yol ve köprü gibi kalıntılarının ortadan kalkacağı şüphesizdir.

Kuzey kervan yolunda hanların sayısının az olması, kalelerin aynı zamanda konaklama yeri işlevini de gördüğünü düşündürmektedir. Yumurtalık'tan başlayan yolun uzunluğu düşünüldüğünde yolu kullanan kervanların pek çok kez konaklaması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Oysa yol üzerinde sadece iki han tespit edebildik. Bu tespitite bize özellikle Anavarza, Sis ve Feke kalelerde konaklama yerlerinin olduğunu göstermektedir. Bir başka olasılıkta kervanların kale eteklerinde konakladıklarıdır.

KAYNAKÇALAR

ALİŞHAN, Pierre Leonce Marcar, *Sissouon ou L'Armene-Cilicie, Description Geographique et Historique*, Venise S. Lazere, 1899.

BARKER, William Burckhardt, *Lares and Penates or Cilicia and its Governors*, Londra 1853.

BUYRUK, Hasan, *Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011.

CUNET, Vital, *La Turquie D'Asie*, Paris 1892. s.85-94.

DAVİS, Edwin John, *Life in Asiatic Turkey; A Journal of Travel in Cilicia*, Londra 2005.

EDWARDS, Robert W, *The Fortifications of Armenian Clia*, Washington 1987.

ERSAN, Mehmet, "13. Yüzyıl Başlarında Çukurova"; (Ed.) Erman Altun-M. Sabri Koz, *Efsane-den Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, (ss. 268–273), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000.

EYİCE, Semavi, "Anadolu Arkeoloji Tarihinden Portreler:(1) Gertrude Bell", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 2, İstanbul 1978, s. 7–10.

FEDDEN, Robin and THOMSON, John, *Crusader Castles*, Londra 1957.

FREELY, John, *Türkiye Uygurliklar Rehberi 4 Akdeniz kıyıları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.

LANGLOS, Victor, *Voyage Dans la Cilicie et Dans Les Montagnes Du Taurus Execute Pendant Les Annees 1852–1853*, Paris 1861.

RAMSAY, William, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Mihri Pektaş), M.E.B Yay., İstanbul 1960.

SALMAN, İsmail, "Mopsuestia-Misis Antik Kenti" *Adana Valiliği; Adana İlçeleri Kültür Envanteri II*, Ulusoy Ofset, Adana 2008.

SAYAR, H. Mustafa, "Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1990", IX. AST, Ankara 1993. s.203–222.

SAYAR, H. Mustafa, *Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1994*", XIII. AST, C.I, Ankara 1996. s.55–76.

SAYAR, H. Mustafa, *Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 2002*", 21. AST, C.I, Ankara 2004. s.155–168.

SAYAR, H. M., "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2003", 22. AST, C.II. Ankara 2005. s. 219–228.

SAYAR, H. Mustafa, *Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 2004*", 23. C.I, AST, Ankara 2006. s. 1–12.

SAYAR, H. Mustafa, *Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 2005*", 24. AST, C.II, Ankara 2007. s. 201–212.

TEXER, Charles, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, C.I-III*, (Çev. Ali Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002.

UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Yay., İstanbul 1993

YURTSEVER, Cezmi, *Sis Kozandağlarından Tarih Seslenirse*, İzdüşüm Yay., Adana 2007.

YENİ ASUR KRAL YILLIKLARI IŞIĞINDA QUE (ÇUKUROVA) TARİHİ

Nurgül YILDIRIM•

Özet

Que, M.Ö. I. Binyıl başlarından itibaren Yeni Asurca kaynaklarda, coğrafi olarak ovalık Çukurova'yı kapsayan alanı tanımlamada kullanılmıştır. Yine aynı belgelerde bu ülkenin başkentinin Sissu/Sis (Kozan-Adana) olduğu ve dağlık Çukurova için ise Hilakku (Kilikya) adının kullanımı kayıtlıdır.

Que, gerek karayolu ile Suriye ve Mezopotamya'yı Anadolu'ya bağlaması, gerekse deniz yoluyla Akadeniz'e ulaşımı sağlaması açısından önemli bir kavşak konumunda olmuştur. Bu stratejik öneme ek olarak, sahip olduğu coğrafi çeşitlilik ve zengin hammadde rezervleri de Que'yi, Eskiçağ için ticarî ve kültürel alanda bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Dönemin büyük güçlerinin, özellikle Yeni Asur krallarının, kayıtsız kalamadığı bu önemli merkez, sık düzenlenen seferlere, savaşlara ve göçlere sahne olmuştur.

Yeni Asur Dönemi (kabaca M.Ö. 1000-600) krallarına ait yıllıklar, dönemin siyasî ve coğrafi yapısını aydınlatmakta kullanılan en güvenilir kayıtlardır. Özellikle Yeni Asur krallarından III.Salmanassar (M.Ö. 859-824), III.Tiglat-Pileser (M.Ö. 745-727), II. Sargon (M.Ö. 722-705), Sanherib (M.Ö. 705-681), Asarhaddon (M.Ö. 681-669) ve Asurbanipal (M.Ö. 669-631) Que ile yakından ilgilenmişlerdir. Que'ye Asur'lu bu krallarca düzenlenen seferler ve bu seferlerin kaydedildiği yıllıklar da Adana coğrafyasının yarım yüzyıla yaklaşan tarih yolculuğunu gün ışığına çıkartmakta bize kılavuzluk edecektir.

Anahtar Sözcükler: *Yeni Asur Devri, Que, Hilakku, Sissu,*

• Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü-Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, nyildirim@mku.edu.tr

kral zamanında başlatmıştır. Que, izlenen bu siyasetin, jeopolitik konumu gereği, kilit noktasını oluşturmuştur. Dolayısıyla Que, her güçlü Asur kralı için mutlaka kendilerine bağlı idarecilerle yönetilmesi gereken bir bölgedir. Ancak Asur'da yaşanan siyasi güçlenme zaman zaman kesintilere uğramıştır. Bu kesintilerden biri de III.Salmanassar'dan sonra III.Tiglatpileser ve II.Sargon Devri'ne gelinceye kadar sürmüştür. Asur İmparatorluğu'nun her zayıfladığı dönemde Que'de yerel güçler hakim olmuş yada bölge krallıkları Asur'a karşı koalisyonlar oluşturarak, isyan etmişlerdir. Asur İmparatorluğu'nun en parlak dönemi olarak bilinen Sargonidler Devri'nde (kabaca M.Ö. 700-600) ise Que, Asur'a bağlı bir yapı sergilemiştir. Asur İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Que'de yerel güçler bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

KAYNAKÇALAR

- ALKIM, U.B. "The Road From Sam'al to Asitawandawa", *Anadolu Araştırmaları*, II/1-2, 1965.
- BİNG, John D, "A History of Cilicia During The Assyrian Period", Phd-Indiana, Michigan 1987.
- ÇAMBEL, Halet-ÖZYAR, H.A. "Karatepe-Aslantaş Azatiwataya, Die Bildwerke", *Deutsches Arc.Inst.Mainz Am Rhein*, 2002.
- DESİDERİ, Paolo.-JASİNK, Anna Margherita, *Cilicia*, Dall'eta di Kizzuwatna alla Conquista Macedona 1990.
- DİNÇOL, Ali, "Geç Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982.
- GARELLİ, Poul, "The Achievement of Tiglat-Pileser III: Nevelty or Country?", in AH, ASSYRIA... s. 46-51. The Hebrew University-Jerusalem 1991.
- HAWKINS, James. D, "New Sargon Stele From Hama", *From The Upper To The Lower Sea*, s. 151-164.Nederlands 2004.
- HOUWİNK Ten Cate, The Luwian Population Groups of Cilicia, Leiden 1961.
- JASİNK, Desideriand, "Hittite and Assyrian Routes to Cilicia", *Anatolia Antiqua*, I, 1991, s. 253-259.
- KARAUĞUZ, Güngör, "Boğazköy ve Ugarit Çiviyazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma metinleri", Konya 2002.
- KURT, Mehmet, "M.Ö. I. Bin Yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi", *Belleten*, Cilt LXX, Sayı 257, Ankara Nisan 2006, s. 1-25, TTK. Ankara 2006.
- KURT, Mehmet, "Sanherip Dönemi Kilikya İsyanları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 28, Sayı 46, s. 189-203, Ankara 2009.
- LANFRANCHİ, Giovanni, "A Happy Son of the King of Assyria: Warikas and the Çineköy Bilingual (Cilicia)", *Studia Orientalia*, s. 127-150, Helsinki 2009.
- LEMAİRE, André, "Rechreches De Topographie Historique Sur Le Pays De Qué", *Anatolia Antiqua* I, s. 265-275, 1991.
- LUCKENBILL, Daniel, D, Ancient Records of Assyria and Babylonia (ARAB I-II), New York 1926-1927.
- MILLARD, Alan, The Eponyms of *The Assyrian Empire 910-612*, State Archives of Assyria Studies, Neo-Assyrian Text Corpus Project 1994.

PARKER, Bradley, “The Mechanics of Empire. The Northern Frontier of Assyria as A case Study in Imperial Dynamics”, Helsinki 2001.

PARPOLA, Simo, “Neo-Assyrian Treaties from the Royal Archives of Nineveh”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 39, No. 2, The American Schools of Oriental Research, 2010.

POSTGATE, Nicholas, *Fifty Neo-Assyrian Legal Documents*, BIAA. England 1976.

RADNER, Karen, “Salmanassar V. in den Nimrud Letters” *Archiv für Orientforschung* 50, München 2004.

SEVİN, Veli, *Yeni Asur Sanatı I*, TTK. Ankara 1999.

ÜNAL, Ahmet, “Hitit İmparatorluğu’nun Yıkılışından Bizans Dönemi’nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), s.67-102. Adana 2006.

ÜNAL, Ahmet-GİRGİNER, K. Serdar, *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi’ne Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya*, Tarih ve Arkeoloji, İstanbul 2007.

YILDIRIM, Nurgül, “Yeni Asurca Belgelerde Geçen Amedi Şehri”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, s. 93-110. Ankara 2012.

YİĞİT, Turgut, “Tabal”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı:3-4. Ankara 2000.

ZOROĞLU, Levent, “Kelenderis’in İlkçağ Tarihine Ait Notlar”, *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, I, Ankara 1994a.

ZOROĞLU, Levent, *Kelenderis I, Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular*. Dönmez Yayınları, Ankara 1994b.

WEINFELD, Moshe, “Covenant Making in Anatolia and Mesopotamia”, *XIV. Uluslararası Assyrioloji Kongresi*, 6-10 / VII.1987.

Yeni Asur Devri - Que - Ovalık Çukurova Bölgesi

Parpola, Simo - Porter, M, Th Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period. The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki 2001,

ESKİÇAĞ'DA ADANA VE ÇEVRESİNDE EKONOMİK FAALİYETLER

Pınar BÜLBÜL*

Özet

Çukurova, kuzeyde Toros Dağları, doğuda Amanoslar, batıda Tarsus Ovası, güneyde de Akdeniz ile çevrilidir. Antik dönemde Çukurova bölgesinde kurulan şehirler, politik anlamda oldukça güçlüdürler. Bunun nedeni, bu şehirlerin ticaret yollarını, çok önemli pazarları ve maden kaynaklarını kontrol altında tutmalarıdır. Bunun yanında oldukça gelişmiş kırsal kesim ekonomisine sahip olmaları da önemli nedenlerden birisidir.

Bölge tarım faaliyetlerinde olduğu kadar, yeraltı kaynakları bakımından da oldukça zengindir. Örneğin Anadolu'da maden teknolojisini iyi kullanan Hititler, bakır ve kalay madeni ihtiyacını Kizzuvatna'dan yani Çukurova bölgesinden karşılamıştır. Etrafı dağlar ve denizlerle çevrili olan bu bölgenin, ihracat ve ithalat faaliyetlerini yapabilmesi ve bu zenginliğini anlamlı kılabilmesi için, mutlaka deniz veya kara yoluyla dışarı ile bağlantı kurması gerekmektedir. Bu bölgede günümüzde deniz ticareti aktif olarak kullanılırsa da, eskiçağlarda Kıbrıs, Mısır, Doğu Akdeniz ve Ege limanlarıyla deniz yoluyla canlı bir bağlantı kurulabiliyordu. Acaba Çukurova bu ticaret faaliyetlerini gerçekleştirirken hangi yolları ve geçitleri kullanıyordu?

Hititler'in M.Ö. 1200'lerde yıkılmasından sonra Geç Tunç Çağı'na ait, bu bölgedeki siyasi ve ticari merkezler yıkılmış ve dağınık toplulukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyo- ekonomik açıdan bölge ve ticaret merkezlerine ya da limanlara bağlı olan kırsal topluluklar, bağımsız topluluklar olarak yeniden örgütlenmek zorunda kalmışlardır.

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Avşar Kampüsü, Oniki Şubat/Kahramanmaraş email: pbulbul2004@hotmail.com

KAYNAKÇALAR

- Alkım, U. Bahadır., "Güney-Batı Antitoros Bölgesinde Bir Yol Şebekesi", *Belleten*, Cilt: XXIII, Ankara, 1959, s. 59-79.
- Ay, Şeyma., "Eskiçağda Bir Ticari Ambargo Örneği-Uralı Tüccarlar" *Mersin Sempozyumu* 2008, s. 2032-2036.
- Dinçol, M. A., 1982, s. 123
- Girginer, Özlem Oyman., "Orta ve Geç Tunç Çağlarında Çukurova ve Batı Anadolu'ya Genel Bir Bakış", *ÇÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3, (Arkeoloji Özel Sayısı) (Eds: K.S.Girginer - F.Erhan) 2006, s. 103-126.
- Goetze, A., *Kizzuwatna and The Problem of Hittite Geography* Yale University Press, London, 1940.
- Karauğuz, Güngör., *Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.
- Karauğuz, Güngör., *MÖ. 2. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2005.
- Savaş, Savaş Özkan., *Çivi Yazılı Belgeler Işığında Anadolu'da Madencilik ve Maden Kullanımı*, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- Strabon, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev: Adnan Pekman, İstanbul 2000.
- Ünal, Ahmet., "Eskiçağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi", *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), (Eds: K.S.Girginer - F. Erhan) 2006, s. 15-44.
- Ünal, Ahmet, - Girginer, K. Serdar., *Kilikya-Çukurova İlkçağdan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Kitabevi, İstanbul 2007
- Ünal, Ahmet., *Hititler Devrinde Anadolu 3*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.
- Yakar, Jak., *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Çev: Selen Hırçın Riegel, Homer Kitabevi, İstanbul 2007.

ADANA MÜZESİ'NDE BULUNAN GEÇ ANTİK DÖNEM TİCARİ AMPHORALARI

Sinan MİMAROĞLU*

Özet

Amphoralar, kazılarda veya batık araştırmaları sırasında ele geçen seramik buluntular arasında önemli bir grubu oluşturmaktadırlar. M.Ö. II. binden itibaren öncelikli olarak içlerinde zeytinyağı, şarap, tuzlu balık ve sosların taşınmasının yanı sıra diğer sıvı ürünleri taşımak için çeşitli boylarda ve formlarda amphoralar üretilmişlerdir. Araştırmacılar tarafından kentler veya bölgeler arasındaki ticari faaliyetlerin kanıtı olarak değerlendirilen amphoralar Geç Antik Çağ ve Bizans Dönemlerinde de yaygın olarak kullanılmışlardır.

Bu çalışmada Adana Müzesi'nde bulunan Geç Antik Çağ ve Bizans Dönemi ticari amphoralarının tipolojilerini, kataloglarını oluşturmak ve de tarihlendirmeleri için analoji çalışmaları yapılarak bilim dünyasına tanıtılmaları amaçlanmaktadır. Adana Arkeoloji Müzesi'nde yer alan amphoralar satın alma, hibe ve müsadere yoluyla kazandırılmışlardır.

Gerçekleştirilen çalışmalar sonrasında Geç Antik Çağ ve Bizans Dönemlerine tarihlenen altı amphora grubu belirlenmiştir. Bu gruplar içinde, Doğu Akdeniz üretimi örnekleri olan LR 1 (Late Roman 1) amphoralarının A, B ve C formları, Ege üretimi olan LR 3 (Late Roman 3) amphoraları, Mısır amphorası (AE5-6), Kuzey Afrika üretimi olan Spatheia amphorası, Anemurium ve Batı Kilikia kökenli MRA 4/Agora M 239 grubuna ait örnekler ve de olasılıkla Karadeniz kökenli Geç Bizans Dönemine ait amphora örnekleri bulunmaktadır.

* Yrd.Doç.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Alahan/Antakya-Hatay smimaroglu@mku.edu.tr Adana Arkeoloji Müzesi deposunda bulunan amphoraları çalışmam konusunda bana izin veren sayın müze müdürü Oya Arslan Tabakoğlu Hanıma, yardımlarından ötürü müze Arkeoloğu Tülay Ünlü'ye, çizim aşamasında yardımlarından dolayı Arkeolog Memik Kereci'ye teşekkür ederim.

KAYNAKÇALAR

- ALKAÇ Erkan, “Korykos (Kilikia) Yüzey Araştırmalarında Bulunan LR 1 Amphoraları” *Olba* 20, 2012, 323-344.
- ALKAÇ Erkan, “Silifke Müzesi’nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar” *Cedrus* I, 2013, 107-124.
- AUTRET Caroline– YAĞCI, Remzi – RAUH, Nicholas K. “Soli/Pompeïopolis’te LRA 1 Amphora Fırını Alanı” *ANMED* 2010/8, 203-207.
- AUTRET Caroline – MARANGOU, Antigone, “L’importation des amphores ciliciennes à Chypre à l’époque impériale” Proceedings of the IV. International Cyprological Congress Ed. Andreas Demetriou Lefkosia, 2011, 357-366.
- AYDINOĞLU Ümit, *Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları*, Ege Yayınları, İstanbul, 2009.
- AYDINOĞLU Ümit, “Olive Oil Production in Rough Cilicia: Production Installations Settlement Pattern – Dating” *Antik Çağda Anadolu’da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 06-08 Kasım 2008, Ed. Ü. Aydınoglu - A. Kaan Şenol, Ege Yayınları, 2010, 1-18.
- BASS George F., VAN DORNINCK, F. H. Jr. “A Fourth-Century Shipwreck at Yassı Ada” *AJA* (75), 1971, 27 - 37.
- BEZECKY Tamas, Late Roman Amphorae from the Tetragonos-Agora in Ephesos, Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos, *Archäologische Forschungen* 13 2005, 203-230.
- BLANTON Richard E., *Hellenistic, Roman and Byzantine Settlement Patterns of the Coast Lands of Western Rough Cilicia*, BAR İS 879, 2000
- BONIFAY Michel “Observations sur les amphores tardives à Marseille d’après les fouilles de la Bourse (1980-1984)” *Revue archéologique de Narbonnaise*, Tome 19, 1986. 269-301.
- BONIFAY Michel, CAPELLI Claudio, DRİNE Ali, FANTAR Mounir, GHALİA Tahar, “Approche Archéologique et Archéométrique de la Production D’Amphores Puniques et Romaines sur le Littoral Tunisien” *Histoire et Patrimoine du littoral tunisien, Actes du 1er Séminaire*, Nabeul 28 - 29 Novembre 2008, Tunus 2010, 147-160.
- BONIFAY Michel, CAPELLI Cladio, MOLİNER Manuel, “Amphores africaines de la basilique de la rue Malaval à Marseille (Ve siècle)”, *Sfecag Actes du Congrès d’Arles*, 2011, 235-254.
- CAMBELL Ewan –BOWLES Christopher, “Byzantine Trade to Edge of the World: Mediterranean pottery imports to Atlantic Britain in the 6 th Century” *Byzantine Trade, 4th -12th Centuries The Archaeology of Local, Regional and International Exchange*, Papers of the Thirty-eighth Spring Symposium of Byzantine Studies, St John's College, University of Oxford, March 2004, Ed. Marlia Mundell Mango, University of Oxford, 297-314.
- FRANKEL Rafael, “Presses for Oil and Wine in the Southern Levant in the Byzantine Period” *DOP Vol. 51*, (1997), 73-84
- DARK Kean, *Byzantine Pottery*, Great Britain, 2001.
- DEMESTICHA Stella, “Late Roman Amphora Typology in Context, Late Roman Amphorae and Coarse Ware” *LRCW 4: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean Archaeology and Archaeometry The Mediterranean: a market without frontiers*. Ed. N. Poulou Papadimitriou, E. Nodarou and V. Kilikoglou, British Archaeological Reports International Series 2616 (I), Oxford, 599-606
- DEMESTICHA Stella, “Amphora Productions on Cyprus during the Late Roman Period”. Ed. Ch. Bakirtzis, *Actes VII e Congrès International sur la Céramique Médiévale en Méditerranée*, Thessaloniki, 11-16 October 1999, Athens 2003, 469-476.

DÍAMANTÍ Charikleia, “Εντόπιοι υστερορωμαϊκοί / πρωτοβυζαντινοί αμφορείς από την Αλάσαρνα της Κω” , Κεραμική της Ύστερης Αρχαιότητας από τον Ελλαδικό χώρο (3ος-7ος αι. μ.Χ.), Επιστημονική Συνάντηση, Ed. Papanikola-Bakirtzis D., Kousoulakou N., Θεσσαλονίκη 12-16 Νοεμβρίου 2006 (Publications of the Archaeological Institute of Macedonian and Thracian Studies 8), Thessalonike 2010, 143-152

DÍAMANTÍ Charikleia, “Stamped Late Roman/Proto-Byzantine amphoras from Halasarna of Kos” *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 41, 2010, 1-8

DÍDIOUMÍ Sophia, “Local pottery production in the island of Cos, Greece from the early Byzantine period. A preliminary report” *LRCW4*, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean, Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, *BAR IS 2616 (I)*, 2014, 169-180.

DÜNDAR Erkan, “A Group of Amphorae from Side Museum and a New Type of Amphora: The Lycian Amphora?”, *Archäologischer Anzeiger* 2012/1, 43-61.

EMPEREUR Jean Y. – PICON M., “Les regions de production d'amphores imperiales en Mediterranee orientale” in: *Amphores romaines et histoire économique*, Dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne, 22-24 mai 1986, organisé par l'Università degli studi di Siena, l'Università degli studi di Roma-La Sapienza, le Centre national de la recherche scientifique (RCP 403) et l'École Française de Rome, CEFR 114 (Rom 1989) 223-248.

EVİRİN Volkan, vd., “Kilikya Kıyıları Sualtı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2004” *Anmed* Sayı: 2006-4, 135-140.

FERRAZZOLÌ Adele F., “Economy of Roman Eastern Rough Cilicia: Some Archaeological Indicators” *XVII International Congress of Classical Archaeology*, Roma 22-26 Sept. 2008, 39-50.

FERRAZZOLÌ Adele F. – RICCÌ M., “Elaiussa Sebaste: Produzioni e consumi di una città della Cilicia tra V e VII secolo”, *LRCW 2*, Late Roman Coarse Wares, Cooking, Wares and Amphorae in the Mediterranean 2, Ed. M. Bonifay – J. C. Treglia, *BAR International Series* 1662 (I), 2007, 671-688.

GANDOLFÌ Daniela, MURÌALDO Giovanni, CAPELLÌ Cladio, BONIFAY Michel, “Anfore Africane di tardo V-VII secolo in Liguria (Italia): un aggiornamento dei dati archeologici e archeometrici” *LRCW 3*, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and archaeometry, Ed. Menchelli S., Santoro S., Pasquinucci M., Guiducci G., *BAR IS 2185 (I)*, Oxford 2010, 33-56.

GIORGÌ Andrea U.De., “Olive Oil Production in the Antiochene From the Early Empire Into Late Antiquity” *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 06-08 Kasım 2008, Ed. Ü.Aydinoğlu - A.Kaan Şenol, Ege Yayınları, 2010, 97-108.

GRACE Virginia R., *Amphoras and the Ancient Wine Trade, Excavations of the Athenian Agora*, Picture Book no. 6, Princeton, 1961.

HAYES John W., “A Seventy Century Pottery Group” *DOP no. 22*, 1968, 195-216.

HAYES John W., *Excavations at Saraçhane Istanbul 2 The Pottery*, Princeton, 1992.

HETH Sebastian -TEKKÖK Billur, Greek, Roman and Byzantine Pottery at İlion (Troia), Project Troia, 2007-2008, 120, no:6 <http://classics.uc.edu/troy/grbpottery/>, (14.05.2015)

IACOMÌ Veronica, “Some Notes on Late-Antique Oil and Wine Production in Rough Cilicia (Isauria) on the Light of Epigraphic Sources: Funerary Inscriptions From Korykos, LR 1 Amphorae Production in Elaiussa Sebaste and the Abydos Tariff”, *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 06-08 Kasım 2008, Ed. Ü.Aydinoğlu - A.Kaan Şenol, Ege Yayınları, 2010. 19-32

якобсон А.Л., *Керамика и керамическое производство средневековой Таврики*, 1979.

KARAGIORGOU Olga, "Mapping Trade by the Amphora", Byzantine Trade, 4th-12th Centuries: The Archaeology of Local, Regional, and International Exchange. Papers of the Thirty-eighth Spring Symposium of Byzantine Studies (St. John's College, University of Oxford, March 2004, Ed. Marlia Mundell Mango, Society for the Promotion of Byzantine Studies Publications 14, Farnham, Surrey (Ashgate), 2009, 37-58.

KELLY Amanda, "The Discovery of Phocaean Red Slip Ware (PRSW) Form 3 and Bii ware (LR1 amphorae) at Collierstown in County Meath - an analysis within a broader framework" *Proceedings of the Royal Irish Academy* 110, 2010, 35-88.

KINGSLEY Sean A., "Late Antique Trade Research Methodologies & Field Practices" *Theory and Practice in Late Antique Archaeology* (Late Antiquity Archaeology, 1), Ed. Luke Lavan-William Bowden, Brill Academic Pub; 1st Edition edition (March 2003), 113-133

KORKUT Taner, "Die spätantike und frühbyzantinische Keramik aus Patara" Çanak, Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Geç Antik, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Seramiği ve Mimari Seramiği (Çanakkale, 1-3 Haziran 2005). First International Symposium on Late, Antique, Byzantine, - Seljuk, and Ottoman Pottery and Tiles in Archaeological Context (Çanakkale, 1-3 June 2005), ed. B. Böhlendorf-Arslan, A. O. Uysal, J. Witte-Orr. *Byzas* 7 (2007), İstanbul, 131-147.

KOUVELI Angeliki G., "Excavation for the New Acropolis Museum in Athens: Amphorae from a Domestic Well of a Late Roman house" Ed. Natalia Poulou-Papadimitriou, Eleni Nodarou and Vassilis Kilikoglou, *LRCW 4 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers*, Vol. I, *BAR IS 2616 (I)*, 2014, 749-759

KÖROĞLU Gülgün, "Mersin Yumuktepe Höyüğü'nde 2005 Yılı Ortaçağ Kazı Çalışmaları" *X. Ortaçağ-Türk Donemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* "Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan" Ankara 2009, 515-527.

LADSTATTER Sabine –DAÏM Falco, *Bizans Döneminde Ephesos*, Ege Yay., İstanbul, 2011.

LEIDWANGER Justin, "Amphora and Underwater Survey: Making Sense of Late Roman Trade from Scattered Sherds and Shipwrecks", *Transport Amphorae and Trade of Cyprus*, ed. M.L. Lawall and J. Lund, Aarhus: Aarhus University Press, 2013, 179-190;

MANNING W. Sturt – MONKS S.J.- SEWELL A. David- DEMESTICHA Stella, "Late Roman type 1a amphora production at the Late Roman site of Zygi-Petrini", Cyprus. *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 2000, 233-257.

MARCO Ricci, "Elaiussa Sebaste: Context, Production & Commerce", Çanak, Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts (Eds. B. Böhlendorf-Arslan – A. O. Uysal), Proceedings of the First International Symposium on Late Antique, Byzantine, Seljuk and Ottoman Pottery and Tiles Archaeological Context, Çanakkale 1-3 June 2005, *Byzas* 7, İstanbul, 2007, 169-180

MEYZA Henryk – BAGINSA Dobiesława, "Roman Amphorae from the Polish Excavations at Nea Paphos, Maloutena: An Overview" *Transport Amphorae and Trade of Cyprus*, Ed. Mark Lavall - John Lund, Aarhus University Press, 2013, 134-153.

OPAIT Anderi, "On The Origin of Carthage LR Amphora I" Ed. S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci *LRCW 3 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers*, Vol. II, *BAR IS 2185 (II)*, 2010, 1015-1022.

PAMİR Hatice, "Antiokheia ve Yakın Çevresinde Zeytinyağı Üretimi ve Zeytinyağı İşlikleri", *Antikçağ'da Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 06-08 Kasım 2008, Ed. Ü. Aydınöğlu - A. Kaan Şenol, Ege Yayınları, 2010, 75-96.

ПАРШИН Е.А., "КЛЕЙМЕННАЯ ВИЗАНТИЙСКАЯ АМФОРА X-ГО ВЕКА ИЗ ЛАСПИ" МОРСКАЯ ТОРГОВАЯ В СЕВЕРНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ, КИЕВ-2001, s.113-1

PEACOCK David P.S.- Williams David F., *Amphorae and the Roman economy: an introductory guide*, London, Longman 1991.

PIERRI Dominique, "Les importations d'amphores orientales en Gaule méridionale durant l'Antiquité tardive (IVe-VIIe siècles apr. J.-C.). Typologie, chronologie et contenu". in L. Rivet and S. Saulnier (eds), *Importations d'amphores en Gaule du Sud, du règne d'Auguste à l'Antiquité tardive*, Actes du Congrès d'Istres (21-24 mai 1998), *SFECAG*, Marseille, 1998, 97-106

PIERRI Dominique, *Le Commerce du Vin Oriental, A l'Epoque Byzantine (Ve-VIIIe siècles)*, Le Temoignage des Amphores en Gaule, Institut Français du Proche-Orient, Beyrouth, 2005.

PULAK Cemal, "1988 yılı Sualtı Araştırmaları", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya-18-23 Mayıs 1989, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara – 1990, 73-80.

RAUTMAN Marcus, "Late Roman Amphorae and Trade in the Vasilikos Valley" *Transport Amphorae and Trade of Cyprus*, Ed. M.L. Lawall and J. Lund, Aarhus: Aarhus University Press, 2013, 191-199.

REDFORD Scot, S. Ikram, E.M. Parr, T. Beach, "Excavations at Medieval Kinet, Turkey: A Preliminary Report", *ANES* 38, 2001, 58-138.

REDFORD Scot, "Excavations at Gritille (1982-1984): The Medieval Period a Preliminary Report." *AnatSt*, XXXVI (2001), 103-136.

RILEY A. John, The Coarse Pottery from Berenice. Ed. J. A. Lloyd, *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi, Volume II*, Tripoli, 1979.

RICCI Marco, "Elaiussa Sebaste: Context, Production & Commerce", Çanak, Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts (Eds. B. Böhlendorf-Arslan – A. O. Uysal), Proceedings of the First International Symposium on Late Antique, Byzantine, Seljuk and Ottoman Pottery and Tiles Archaeological Context, Çanakkale 1-3 June 2005, *Byzas* 7, İstanbul, 2007, 169-180.

ROBINSON Henry, *Pottery of the Roman Period: Chronology*. Agora 5. Princeton 1959.

SCIALLANO Martine- SIBELLA Patricia, *Amphores, comment les identifier?* Aix-en-Provence, Edisud, 1991.

SLANE Kathleen Warner, "The sanctuary of Demeter and Kore: the Roman pottery and lamps" *Corinth*, Vol. XVIII, Part II, Princeton : The American School of Classical Studies at Athens, 1990, 1-125

SLANE Kathleen W., Tetrarchic Recovery in Corinth: Pottery, Lamps, and Other Finds from the Peribolos of Apollo". *Hesperia* 63, 2, 1994, 127-168.

ŞENOL A. Kaan- KEREM Filiz, "İçel Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Amphora", *OLBA* III, 2000, 83-114.

ŞENOL A. Kaan, *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşüm Basımevi, Ankara, 2003.

ŞENOL A. Kaan, *Arslan Eyce Taşucu Müzesi'nde Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri*, Silifke 2009.

TEKOCAK Mehmet –ADİBELLİ Hüseyin, "Tarsus-Sağlık (Bayramlı) Köyü Sakızlı Mevkii Şarap ve Zeytinyağı İşlikleri" *Antik Çağda Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi, Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, (06-08 Kasım 2008), Ed. Ü. Aydınoglu - A. Kaan Şenol, Ege Yayınları, 2010, 53-74;

TÜRKER Ayşe Ç., Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Bizans Dönemi Seramikleri, *Adalya Ekyayın Dizisi* 8 (2009)

TOSKAY Çiğdem vd. “Kilikya Kıyıları Sualtı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2007” *11.Sualtı Bilim ve Teknolojisi Toplantısı, 3-4 Kasım 2007*, Derleyenler: S.Murat Egi, Umut Aksu, Tamer Özyiğit, s. 2-16

ÜNAL Ahmet -GİRGİNER Serdar, *Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Kitapevi, I. Basım, 2007.

Евглевский А. В. - Потемкина Тат. М., “О некоторых видах гончарной керамики у восточноевропейских номадов развитого средневековья // Степи Европы в эпоху средневековья . - Донецк . - 2000 - С. 209-226 . - Рез. англ., нем., фр

Зеленко С.М, “Итоги исследований подводно-археологической экспедиции Киевского университета имени Тараса Шевченко на Черном море в 1997-99.

ZOROĞLU Levent –DILLON Matthew –YAKINLAR Duygu -Nicholas Rauh, “Anamur Arkeoloji Müzesi'ndeki Amfora Araştırmaları Raporu” Araştırma Sonuçları Toplantısı 26, 2, 2009, 33-50.

ZOROĞLU Levent, “Kelenderis Kazısı 2003/ Excavations at Kelenderis in 2003”, *ANMED, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 2, 27-32.

WARD Cherly, “Dağlık Kilikya Deniz Kıyısı Arkeoloji Projesi: Ön Rapor 2004”, *ANMED* Sayı: 2005-3, 123-127.

Katalog

Kat. No. 1. Envanter No: 14087 **Yükseklik:** 51cm **Ağız Çapı:** 7 cm **Tip:** LR 1 A **Köken:** Kilikia **Katkı Maddeleri:** Kireç **Pişirme Kalitesi:** İyi pişmiş, az gözenekli, sert yapıdadır **Hamur Rengi:** 2,5 YR 5/6 **Tarih:** İS. 5. yy'ın sonu 6. yy.'ın başı **Hacim:** 16,32 lt

Tanımlama: Ucu yuvarlaklaştırılmış ağız kenarına, ağız kenarından başlayarak omzun üzerinde amphorayla birleşen oval kesitli kulplara, üzeri yivli alt bölüme doğru daralan gövdeye ve yuvarlak kaideye sahiptir.

ESKİÇAĞ ANTİK ÇUKUROVA TARİHİNDE KIZZUWATNA - QUE - HILAKKU KRALLIKLARININ ATLI GÖÇEBE BOZKIR KAVİMLERİNDEN İSKİT - KİMMERLERLE İLİŞKİLERİ

Hacı ÇOBAN*

Özet

Toroslarla Akdeniz arasında, Toros geçitlerinden Amanoslara kadar olan bölgeyi içine alan Çukurova topraklarında M.Ö. III.bin yılda Luviler yoğun olarak oturmaktaydılar. M.Ö.16.yy.'da Hurriler yerleşmiş ve M.Ö.II.binyılda Kizzuvatna krallığını kurmuşlardı. Anadolu'da Merkezi krallıkların yıkılmasına vesile olan Ege göçleri sonrası başlayan demir çağında M.Ö.I.binde Adana ve çevresini içine alan Çukurova'dan Asur belgeleri Que olarak bahsetmektedirler. Çukurova'nın kuzeyi ve batısındaki dağlık alan ise Hilakku olarak bilinmektedir. Osmaniye-Kadirli ilçesi yakınlarındaki Karatepe'de ise yerel krallık olarak Asitavanda krallığı yer almaktaydı. M.Ö.I.binde Çukurova bölgesini Babilliler Hume, Grekler de Kilikia olarak bahsetmişlerdir.

Asurlular Demir çağında M.Ö.I.bin yılın ilk çeyreğinden itibaren Anadolu'da yer alan küçük yerel krallıkları nüfuzu altına alıp onları haraca bağlayarak sömürü düzeni oluşturmuşlardı. M.Ö.I.binde Karadeniz'in kuzeyinden hareketle Kafkaslar üzerinden birbirlerini takiben göç eden iki atlı göçebe bozkır kavmi Kimmer ve İskitler Anadolu'nun birçok bölgesinde iz ve etkiler bırakmışlardır. Doğu Anadolu'da Urartulular ve güneylerinde yer alan Mezopotamya kavimlerinden Asurlularla mücadele ve ittifaklar yapmışlardır. Özellikle Orta Anadolu'da devlet teşkilatlanması oluşturdıkları ve bu arada Anadolu'nun yerli kavimleriyle Anadolu'yu sömür-

* Yrd.Doç.Dr., Hacı ÇOBAN. Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlk Öğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi A.B.D.

KAYNAKÇALAR

Aliyev İqrar, “M.Ö.II.binliğin sonu I.binliğin Başlanğıcında Azerbaycan Arazisinde Ahalinin Terkibi”,VII Fasil. *Azerbaycan Tarihi*. Mesul redaktor: Iqrar Aliyev, I cild, Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası Tarih Enstitüsü Yayını, Bakü 2007.

Cancik-Kirschbaum Eva, *Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)*, Çev. Aslı Yarbaş, 1.baskı, İlyayayınevi, İzmir 2004.

Chaliand Gerard, *Göçebe İmparatorluklar Moğolistan'dan Tuna'ya M.Ö. V.yy-XVI. yy*, Çev. Engin Sunar, I.baskı, Doğan Kitapçılık A.Ş.İstanbul 2001.

Çoban Hacı, *Anadolu'da Kimmer-İskitler ve Orta Anadolu'daki İzleri*, Afyon Kocatepe Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: İlhami Durmuş, Afyon 2013.

Sever Erol, *Asur Tarihi*, Kaynak Yayınları,3.basım, İstanbul 2008.

Demir Necati, “Türk Tarihinin Ve Kültürünün Kaynağı Olarak Kaya Üzeri Resimler (Petroglifler) Ve Yazılar, Rock Petroglyphs and Scripts As Source of Turkic History and Culture”, *ZfWT, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 1, No.1, 2009.

Doksantalı Ertekin M., “Karaman Müzesinden Bir Grup Siyah Figürlü Lekythos”, OLBA XIX, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları XIX, Mersin 2011,

Durmuş İlhami, *İskitler (Sakalar)*, Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1993.

Durmuş İlhami, “Anadolu'da Kimmerler ve İskitler”, *Belleten*, 231, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1997.

Durmuş İlhami, *İskitler*, 4.baskı Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

Eliyarlı Süleyman (Redaktor), *Azerbaycan Tarihi Uzak Geçmişden 1870. yıllara Kadar*, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü 1996.

Er Yasemin, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Genişletilmiş 2.baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006.

Girginer K. Serdar, Özdemir Hakkı Fahri “Çukurova Üniversitesi Ceyhan Arkeolojik Yerleşim Envanteri Çalışmaları ve Ceyhan-Tatarlı Höyük Kazısı Projesi” *İDOL•Arkeologlar Derneği Dergisi•* 2007-2008 / Yıl: 9-10 Sa: 35-36, Ankara.

Gumilev L.N., *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, Çev.D.Ahsen Batur, 3.baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2003.

Kınal Füzuzan, *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.baskı, Ankara 1991

Konyar Erkan, “Adana Höyük Araştırmaları: Kozan ve Yumurtalık İlçeleri Yüzey Araştırma Raporları”, *ANMED Sayı: 2006-4*, Suna İnan Kıraç Vakfı Yayınları, Antalya 2006.

Kurt Mehmet, “Asur Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi”, *Belleten*, C:LXX, S:257, Nisan 2006, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

Melyukova A.İ., “İskitler ve Sarmatlar”, çev.İsenbike Togan, *Erken İç Asya Tarihi*, Derleyen Denis Sinor, İletişim Yayınları, 3.baskı, İstanbul 2002.

Memiş Ekrem, *İskitler'in Tarihi*, Selçuk Üni. Basımevi, Konya 1987

Pullu Selim, *Tabal Bölgesi Tarihi (M.Ö. I. Binyılın İlk Yarısında Tabal Krallığının Siyasal ve Ekonomik Tarihi)* İstanbul Üni. Sos. Bil. Enst. Tarih Bilim Dalı, Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman, Oktay Belli, İstanbul 2006.

San Oya, *Demirçay ve Demirçay Öncesinde Anadolu'da Göçebelik ve Göçebe Sanatı*, Ege Üni. Sos. Bil. Enst. Arkeoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman, Altan Çilingiroğlu, İzmir 1998.

San Oya, “Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler”, *Belleten*, Cilt: 64, Sa: 239, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

- Erol Sever, *Asur Tarihi*, Kaynak Yayınları, 3.basım, İstanbul 2008.
- Şen Durali, M.Ö.I.binde Anadolu -Mezopotamya İlişkileri, Ankara 2012, <http://www.academia.edu/3601761>, erişim tarihi 19.03.2015.
- Tansuğ Kadriye, “Kimmerlerin Anadolu’ya Girişleri ve M.Ö.7’nci Yüzyılda Asur Devleti’nin Anadolu ile Münasebetleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C: 7, S: 4, Ankara 1949.
- Tarhan M. Taner, *Eskiçağ’da Kimmerler Problemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi Eski Çağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1972.
- Tarhan M. Taner, “Ön Asya Dünyası’nda İlk Türkler Kimmerler ve İskitler”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C: 1. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2002.
- Tavkul Ufuk, “Kafkasya’da Etnik ve Sosyo-Kültürel Yapının Tarihi Kökenleri”, *Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 7, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Tellioglu İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Volum:2, Spring 2007 Erzincan 2007.
- Ulusoy Zekayi Kaan, “Umudun ve Bereketin Şehri Adana”, *Adana Dergisi*, Sa:1. Adana 2014.
- Ünal Ahmet, “Hitit İmparatorluğu’nun Yıkılışından Bizans Dönemi’nin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), Adana 2006.
- Üstüner Ali Cengiz, “Bozkır Göçebeleri Kimmerler ve İskitler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 135, Ankara, Aralık 2001.
- Üstüner Ali Cengiz, “Asur Devleti ve Uygarlığı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S:134, Ekim 2001.
- Zekiyev Mirfatih Z., *Türklerin ve Tatarların Kökeni*, Çev. D.Ahsen Batur, 2.Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2007.

HUNLAR ANADOLU'DA: BİR SEFERİN DÖRT EDEBİYATTAKİ İZLERİ¹

Abdullah ÜSTÜN*

Özet

4. yy.'ın sonlarına doğru Karadeniz'in kuzeyinde görünmeye başlayan ve batıya doğru ilerleyen Hunlar, bu seyre aykırı bir harekât icra ettiler. Genellikle, Hazar'ın batısından başlayarak Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'nın içlerine uzanan hatta etkin olan Hunlar, bu yüzyıl kapanmadan başka bir güzergâhta görüldüler. Yunan-Latin anlatılarındaki, Hun 'grand strategy'siyle uyuşmayan, bu sefer(ler)de Hunlar, kuzeyden Kafkaslar'ın güneyine sarkarak buradan Roma İmparatorluğu'nun doğudaki topraklarına; günümüzdeki karşılıklarıyla, Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu'ya ve hatta Doğu Akdeniz'e yani Çukurova'ya kadar uzandılar. Bu harekât dikkat çekici bir şekilde aralarında; Yunan, Latin ve Süryani edebiyatının olduğu birden çok kadim yazı dilinde yankılandı. İşte bu çalışmada; aydınlatılması, izlenilmesi ve tarihselleştirilmesi bağlamında tartışmalara konu olmuş bu Hun seferi ele alınacaktır. Böylelikle yüzyıllar sonra Hazar'ın güneyinden gelecek bir başka Türk kavmi, Selçuklular, tarafından yurtlaştıırılacak Anadolu'da, Türkler'in erken izleri de aranmış olacaktır. Doğrusu Hun seferinin, bölgenin Türkleşmesi bağlamında kalıcı etkileri yoktur, diğer taraftan başlangıç noktasının Kafkaslar'ın kuzeyi olmasıyla da kalıcı olanla, Selçuklularınkiyle ayrılmaktadır. Lakin Çukurova'yı da içine alacak şekilde Anadolu'da Türk varlığının, diğer bir ifadeyle Türk kavimlerinin seferlerinin hedefi olarak bu coğrafyanın aslında oldukça eskilere uzanan bir maziye sahip olduğunu, Hunlar sayesinde iddia etmek mümkündür.

¹ TUBİTAK tarafından Doktora Sonrası Yurt Dışı Araştırma bursuyla desteklendiğim esnada hazırlanan bu çalışma 17-19 Nisan 2015 tarihlerinde Adana'da gerçekleştirilen *1. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu*'nda sunulan 'Çukurova'dan Hunlar da Geçti' başlıklı sözlü bildirinin genişletilmiş halidir. Çalışma ilk olarak Çukurova Araştırmaları Dergisi Cilt I, Sayı I'de yayınlanmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, e-posta: abdustun@gmail.com

göstergesidir. Hun seferi, İmparatorluğun Doğu ve Batı olarak ayrışması sürecinin unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zengin doğu eyaletleri tahrip edilmiştir; oralarından ganimet ve esir toplanmıştır, diğer bir ifadeyle demografik ve iktisadi olarak Hun seferinin vurduğu bölgeler sarsılmıştır. Hieronymus ve Cyrillonas'ın bölgenin sakinlerinden olduğu hesaba katıldığında, Hunlar hakkındaki serzenişlerinin samimiyetinden şüpheye etmeye yer yoktur. Tarihi *Armenia*'nın önemli bir kısmı, seferin tesir ettiği coğrafya içinde yer almaktadır. Sefer esnasında buraya verilen zararlar hakkında diğer kaynaklarda yer alan verilere rağmen Ermeni edebiyatının suskun kalmaları, *Armenia*'ya dair bu bahislerin üzerine şüphe düşürmektedir. En nihayet, böylesine büyük bir harekâtın ve bir kaleyi, Ziatha'yı, teslim alabilmenin; büyük bir stratejik perspektife ve lojistik kabiliyete ihtiyaç duyması gerekir. Dolayısıyla bu kabiliyetlere sahip bir yapı hakkında *primitif* nitelemesi yapmaya yahut bunu varsaymaya ihtimal kalmamaktadır. Bu sefere katılan bir Hun, Roma edebiyatının deyimleşmiş bir ifadesiyle başından geçenleri özetlemek isteseydi, belki ona bir ekleme yaparak herhalde *veni, vidi, vici et redii*¹¹⁰ derdi.

KAYNAKÇALAR

- Amidon, R. (2007). *Philostorgius Church History*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Ammianus. *Res Gestae* (Tercüme ve edisyon: J. C. Rolfe, tercüme: Lukomski, L. Yu.).
- Blockley, R. C. (1983). *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire II Eunapius Olympiodorus Priscus and Malchus text translation and historiographical notes*. Liverpool: ARCA Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs 10.
- Bidez, J., vd. (2013). *Histoire ecclésiastique [Texte imprimé] / Philostorge*. (Edisyon kritik: J Bidez; tercüme: Édouard Des Places; giriş, yenilenmiş tercüme: *révision de la traduction*, notlar ve indeks: Bruno Bleckmann, Doris Meyer ve Jean-Marc Prieur), Paris.
- Burkitt, F. C. (1933). *Euphemia and the Goth with acts of Martyrdom of the confessors of Edessa* (Edisyon ve tercüme). Londra.
- Chronicon miscellaneum ad annum domini 724 pertinens (Liber Chalipharum). (Tercüme: Greatex, G. ve M. Greatex).
- Claudianus *In Rufinum ve In Eutropium*. (Tercüme ve edisyon: Platnauer, M., tercüme: Şmarakov, R. L.)
- Eunapius *Fragmanlar*. (Tercüme ve edisyon: Blockley, R. C.).
- Eunapius *Fragmanlar*. (Tercüme ve edisyon: Blockley, R. C.).
- Euphemia ve Got*. (Tercüme: Burkitt, F. C.)
- Garsoian, N. G. (1989). *The Epic Histories Attributed to P'awstos Buzand*. Cambridge.
- Gordon, G. D. (2013). *The Age of Attila Fifth-Century Byzantium and the Barbarians*. US: University of Michigan Press.
- Gragerin, M. (2010). (ed.) *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome*. UK: Oxford University Press.
- Greatex, G. ve M. Greatex (1999). The Hunnic Invasion of the East of 395 and the Fortress of Ziatha. *Byzantion*, LXIX.

¹¹⁰ Caesar'a atfedilen 'geldim, gördüm, aldım' sözüne 've döndüm'ü eklemek suretiyle.

- Greatrex, G. ve S. N. C. Lieu (2002). *The Eastern Frontier and the Persian Wars AD 363-628*. Londra-New York.
- Hieronymus *Ad Heliodorum Epitaphium Nepotiani ve Ad Oceanum de Morte Fabiolae*. (Edisyon ve tercüme: Wright, F. A.)
- Incerti auctoris Chronicon Pseudo-Dionysianum vulgo dictum*. (Tercüme: Greatrex, G. ve M. Greatrex)
- Krivişin, İ. V. (1996). (ed.) *Sokrat Cholastik Tserkovnaya İstoriya*. Moskova, Rocpen.
- Liebeschuetz, W. G. (1990). *Barbarians and Bishops: Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*. Oxford.
- Lukomskiy, L. Yu. (1994). *Ammian Martsellin Rinskaya istoriya*. Sn. Petersburg.
- Maenchen-Helfen, O.J. (1973). *The World of the Huns*. Los Angeles-Londra.
- ODC = *Oxford Classical Dictionary* (editörler Hornblower, S., A. Spawforth ve E. Eldinow, Oxford University Press 2012, 4. edisyon).
- ODB = *Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. Kazhdan, A., Oxford University Press, 1991.)
- Philostorgius *Historia Ecclesiastica*. (Edisyon ve tercüme: Bidez, J vd. ve tercüme: Amidon, P. R.).
- Platnauer, M. (1922). (ed. ve ter.), *The Works of Claudian*. Londra.
- PLRE I = Prosopography of Later Roman Empire*. cilt I AD 260-395.
- Priscus *Fragmanlar*. (Tercüme ve edisyon: Blockley, R. C.).
- Pseudo-Joshua (Joshua Stylites) Kroniği*. (Tercüme: Watt, J. ve F. Trombley).
- Ridley, R. T. (1990). *Zosimus New History A Translation with Commentary*, Canberra.
- Rolfe, J. C., *Ammianus Marcellinus I-III*, Londra, 1935-1939.
- Schaff, P., ve H., Wace (1989). *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of The Christian Church II Socrates, Sozomenus Church Histories*. Edinburgh.
- Sinor, D. (2003). "Hun Dönemi", şurada: Denis Sinor, ed., *Erken İç Asya Tarihi*, tercüme editörü A. G. Soysal, İstanbul, 245-310.
- Socrates *Historia Ecclesiastica*. (Tercüme: Schaff, P. ve H. Wace ve İ. V. Krivişin (ed.)).
- Sozomenus *Historia Ecclesiastica*. (Tercüme: Tserkovnaya istoriya Ermiya Sozomena Salaminskovo ve Schaff, P. ve H. Wace).
- Şmarakov, R. L. (2008). *Klavdiy Klavdian Polnoe Sobraniye Latinskih Soçineniy*. St. Petersburg.
- Thompson, E. A. (1996). *The Huns*. Oxford-Cambridge.
- Thomson, R. W. (1982). *History of Vardan and the Armenian War*. Londra.
- Thomson, R. W. (1991). *The History of Lazar Pa'rp'ec'i*. Atlanta.
- Thomson, R. W. (2010). *The Lives of Saint Gregorius The Armenian, Greek, Arabic, and Syriac Versions of the History Attributed to Agathangelos*. Michigan.
- Tserkovnaya istoriya Ermiya Sozomena Salaminskovo*, Sn. Petersburg, Tipografiye Fişere, 1851. (İsimsiz)
- Vergilius Aenias*. (Edisyon ve tercüme: Wright, F. A. içinde.)
- Watt, J. ve F. Trombley (2000). *The Chronicle of Joshua the Stylite*. Liverpool.
- Wright, F. A. (1954). (ed. ve ter.), *Select Letters of St. Jerome*. Londra.
- Williams, S. ve G. Friell (1999). *The Roma That Did Not Fall*. Londra ve New York.
- Zosimus Nea Historia*. (Tercüme: Ridley, R. T.)

ROMA DÖNEMİ'NDE ADANA

Fatih ERHAN*

Özet

Antik Kilikia kentlerinden biri olan Adana, günümüz Çukurova'sında, Seyhan Nehri'nin (=Saros) her iki kıyısında yer alır. Antik kentin merkezi ise, modern Adana'nın ortasındaki Tepebağ Höyük'tür.

Bu çalışmada, Adana'nın Roma dönemindeki siyasi, ekonomi ve inanç durumu incelenmiştir. Adana, Hititler'e kadar uzanan yüzyıllar boyunca birçok medeniyet için önemli bir kent olmuştur. Klasik dönemlerde Adana'dan ilk kez M.Ö. 4. yy'da Pseudo-Skylaks ticaret merkezi olarak bahseder. Üzerinde kralın büstü ve kralla ilişkili resmi kent adının yer aldığı bronz sikkelere göre, Adana, Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphanes (M.Ö. 175 – 164) döneminde önem kazanmış gibi görünmektedir.

Kent, Pompeius döneminde Kilikia korsanları için bir hapisane olarak kullanılmıştır. Roma'nın etkili döneminde ise, bölgenin metropolisi olan, yakınındaki Tarsus'tan dolayı, Adana nispeten küçük bir öneme sahiptir. İzleyen birkaç yüzyıl boyunca kent, Roma'nın Doğu'ya uzanan askeri yolu üzerinde bir konaklama merkezi olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun tamamen ikiye ayrıldığı M.S. 395 yılından sonra ise Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Adana, Kilikia, Roma Dönemi, Tepebağ Höyük*

* Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Ana-bilim Dalı Balcalı, Sarıçam/Adana erhanfatih@hotmail.com

KAYNAKÇALAR

Antik Kaynaklar

APPIANOS, *Romaika (Appian's Roman History)*, Çev. H. White, The Loeb Classical Library, London 1955.

CASSIUS DIO, *Rhomaika. Historia Romana (Dio's Roman History)*, Çev. E. Car, The Loeb Classical Library, London 1961.

DIO CHRYSOSTOM, *Discourses 31-36*, Çev. J.W. Cohoon, H. Lamar Crosby, The Loeb Classical Library, London 1940.

HESIODOS, "Theogonia", *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Çev. Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.103-140.

HOMEROS, *İlyada*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1999.

PLUTARKHOS, *Bio Paralelloi (Plutarch's Paralel Lives)*, Çev. B. Perin, The Loeb Classical Library, London 1948.

PROCOPIUS, *De Aedificiis*, (Çevrimiçi), http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Procopius/Buildings/1A*.html, 15. 04. 2015.

PSEUDO-SKYLAKS, *Periplous*, Çev. Murat Arslan: Murat Arslan, "Pseudo-Skylaks, *Periplous*", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, Antalya 2012, s.239-257.

STRABON, *Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası Kitap: XII, XIII, XIV*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2005.

STEPHANOS BYZANTINOS, Στέφανος Περί πόλεων = *Stephanus. De Urbibus Et Populis*, Çev. Thomas de Pinedo, Amsterdam 1678.

TACITUS, *Historiae*, (Çevrimiçi), <http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.ann.12.shtml>, 28.03.2015.

TITUS LIVIUS, *Ab Urbe Condita Libri*, (Çevrimiçi), <http://www.thelatinlibrary.com/liv.html>, 13.01. 2015.

Modern Kaynaklar

AKOK, Mahmut, "Augusta Şehri Harabesi", *Türk Arkeoloji Dergisi VII-2*, Ankara 1957, 15-20.

BOSCH, Clemens Emin, *Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler, Studien zur Geschichte Pamphylien*, Çev. Sabahat Atlan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957.

DEMİRTOP, Burhanettin, *Antik Çağ'da Batı Kilikya ile Doğu Pamphylia Arasındaki İlişkiler*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009.

DURUGÖNÜL, Serra, "Kilikya Kulelerinin Tarihdeki Yeri", *Arkeoloji Dergisi III*, 1995, s. 197 - 202.

DURUKAN, Murat "The Connection of Eastern and Central Cilicia with Piracy", *Adalya XII*, Antalya, Sunan – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Enstitüsü Yıllığı, İstanbul 2009, s. 77-102.

ERHAN, Fatih, *Antik Çağ Kilikia Sikkelerinde Dinsel Tasvirler*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

GİRGİNER, K. Serdar, "Tepebağ Höyük (Uru Adaniia) Kizzuwatna'nın Başkenti miydi?", *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, Ed. Erman Artun, M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, 70 – 85.

GOUGH, Michael, "Augusta Ciliciae", *Anatolian Studies*, Vol. 6, 1956, s. 165-177.

GOUGH, Michael, "Anazarbus", *Anatolian Studies II*, Ankara 1952, s. 85-150.

GRİMAL, Pierre, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, Çev. Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1997.

- HILD, Friedrich, HELLENKEMPER, Der von Hansgred, *Kilikien und Isaurien, Tabulae Imperii Byzantini 5*, Wien 1990.
- JONES, Arnold Hugh Martin, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1998.
- KAYA, Mehmet Ali, “Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi. Roman Provinces in Anatolia: Frontiers and Roman Administration”, *Ankara Üniversitesi, DTCF, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 38, Ankara 2005, 11 – 30.
- KURT, Mehmet, “Roma Cumhuriyet Dönemi’nde Kilikya Bölgesi ve Yerel Güçler”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: XI, Sayı 1, 2009, 115-139.
- LANGLOIS, Victor, *Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus, exécuté pendant les années 1852-1853*, Paris 1861.
- LEVANTE, Eduardo, “The Coinage of Adana”, *NC*, 144, 1984, 81-94.
- MAGIE, David., *Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ I-II*, Princeton 1950.
- MITFORD, Terence Bruce, “Roman Rough Cilicia”, *ANRW* II, 1980, 1230-1257.
- ÖZMEN, Yüksel, ÖZEROL, M. Erkan, “Adana’nın Simgeleri Taş Köprü, Saat Kulesi, Atatürk Parkı, Sabancı Merkez Camii, Bebekli Kilise, Bahri Paşa Çeşmesi, Küçük Saat”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne: Adana Köprü Başı*, Ed. Erman Artun, M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- ÖZSAİT, Mehmet, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*, İstanbul 1985.
- RAMAZANOĞLU, Gözde, “Adana’da Roma Dönemi Köprüsü: Taşköprü”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, Adana 2009, 305-322.
- RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M. Pektaş, İstanbul 1960.
- SAYAR, Mustafa Hamdi, “Tarcondimotos, seine Dynastie, seine politik und seine Reich”, Eds. Eric Jean v.d., *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica*, XIII, Paris 2001, s. 373-380.
- SAYAR, Mustafa Hamdi, “Çukurova’nın Kutsal Kenti Kastabala”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 99, İstanbul 2000, s. 2-12.
- SAYAR, Mustafa Hamdi, “Antik Kilikya’da Şehirleşme”, *XII. Türk Tarih Kongresi I* (1994), TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 193-216.
- SHERWIN-WHITE, Adrian Nicholas, “Lucullus, Pompey and the East”, *CAHIX*, 1994, 229-266.
- SHERWIN-WHITE, Adrian Nicholas, “Rome, Pamphylia and Cilicia”, *JRSLVI*, 1976, 1-14.
- ŞAHİN, Fatma (2015a), “Erken Tunç Çağı’nda Doğu’dan Batı’ya Köprü: Çukurova”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, Adana 2015, 285-302.
- ŞAHİN, Fatma (2015b), “Tepebağ Höyük 2014-2015 Kazı Çalışmaları”, *37. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 11-15 Mayıs 2015, *Atatürk Üniversitesi, Kültür ve Gösteri Merkezi, Erzurum* (12 Mayıs 2015, Saat:11:30, C Salonu).
- TAHBERER, Bekircan, *Antik Kilikia Sikkeleri*, Adana 2005.
- TAHBERER, Bekircan, “Sikkeler Işığında Antik Adana”, *Kizzuwatnalı Kraliçe Puduhepa Anısına Denemeler*, Adana Kültür-Sanat Derneği Yayınları, Adana 2001.
- TEMPESTA, Claudia, “Antiochus IV.th Epiphanes and Cilicia”, *Adalya VIII*, Antalya, Sunan – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Enstitüsü Yıllığı, İstanbul 2005, 59 – 82.
- ÜNAL, Ahmet, GİRGİNER, K. Serdar, *Kilikya – Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi’ne Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Kitabevi, İstanbul 2007.

ABBÂSÎLER DÖNEMİNDE ADANA VE ÇUKUROVA’NIN İSKÂNI VE İSLAMLAŞTIRILMASI

Mustafa DEMİRCİ*

Özet

Emeviler devrinde Çukurova bölgesi, savaşlar nedeniyle büyük oranda insandan boşalmış halde kaldı. Abbasiler ile birlikte boşalmış haldeki şehirler iskana açıldı: Tarsus, Misis, adana, Anavarza Erzen...Önce buralara askeri unsurlar nakledildi. Daha sonra sivil halk cazip şartlarda bu şehirlere yerleştirildiler. Buraya iskan edilenler arasında Ferğana’dan getirilen Türklerde bulunuyordu. Bölgeyi şenlendirmek için Mezopotomya’daki bataklıklarda çalışan zuttlar (çingeneler) de getirildiler. Bunlar Haccac b. Yusuf zamanında İndus havzasından getirilen çingenelerdi. Beraberlerinde bölgedeki arslan ve sırtlanlar ile mücadele etmesi için camız sürülerini de getirdiler. Me’mun döneminde 27.000 çingene sevad’da isyan çıkardıklarından buraya sürgün edildiler. Bölge 3./9.yy’da kalabalık şehirler, canlı ticaret hayatı, verimli toprakların sunduğu zenginlikler ile zengin ve müreffeh bir bölgeydi. Nihayet 10.yy’ın ikinci yarısında bölge Bizans’ın eline geçti ve Selçuklular’ın gelişine kadar da Ermeniler ile Bizans’ın elinde kaldı.

Anahtar Kelimeler: *Çukurova-Abbasiler- Çingeneler-Bizans*

SETTLEMENT AND ISLAMIZATION IN THE ADANA AND CUKUROVA UNDER ABBASİD PERIOD

Abstract

The Çukurova region, due to the war between Bizantin-Umuyyad remained largely depleted people, in the Umayyad era. When Abbasid comed to throne, the stuationbegan to change and unoccupied cities opened for resettlement: Tarsus,

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Muhammed Ali el-Keffal'ın mersişyesi:

Bu yıllarda Nusaybin asıllı İslam coğrafyacısı İbn Havkal (ö.365/975), Maraş ve Hades'in Bizans'ın eline geçtiği dönemden kısa süre sonra buraya bizzat gelmiş ve doğrudan kendi gözlemlerine dayanarak önemli bilgiler aktarmaktadır. İbn Havkal'ın anlattığına göre bu iki şehir de vaktiyle sınır ribatı idiler. *"Buradan Müslümanlar cihada çıkarlar ve ganimet alırlardı. Fakat şehirler fethedildikçe ve zenginlik arttıkça niyetler bozuldu, Melikler mal toplama sevdasına kapıldılar, insanlar kötülöklere yöneldi. Sonunda cihada ara verildiğinden ülke tarumar edildi, insanlar perişan oldular. Böylece Allahu Teala'nın "Biz bir kavmi helak etmek istediğimiz zaman onları azdırırız" gerçeğı tecelli etti."*⁷⁵ Böylece üç asırdan daha fazla bir süreden beri Müslümanların hakimiyetinde kalan bölge, tekrar Bizans hakimiyetine girmiş, Selçukluların Anadolu'ya gelmesine kadar geçen yaklaşık bir asır bölge Bizans'ın ve Ermeni krallıklarının elinde kalmıştır.

Sonuç

Hız. Ömer zamanında Hız. Peygamberin sahabeleri tarafından fethedilmiş olup, tarihi İslam'ın ilk yıllarına kadar geri gider. Emeviler devri boyunca bölge, Suriye'yi Orta Anadolu'ya bağlayan Hades ve Arabissos geçitlerinin ağzında yer aldığından Bizans sınırında çok önemli bir uç kale vazifesi görmüş ve İslam-Bizans mücadelesinde en önemli savaş alanlarından biri olmuştur. Ancak daha Emeviler devrinde şehre Müslüman nüfus yerleştirilmeye başlanmıştır. Abbâsiler devrinde ise daha çok Çukurova havzasındaki şehirler imar ve iskana açıldığından ve Maraş'ın Kuzeyindeki Hades daha önemli hale geldiğinden nispeten sakin bir dönem yaşamıştır. Bu dönemde bölgenin nüfusu oldukça renklidir. Başta Araplar ve Ermeniler olmak üzere, İranlılar, Türkler, Slavlar, Afrikalıları, Rumları vardır. İkinci Abbâsî döneminde ise Türklerin özellikle idari sınıf arasında nispeti daha da artmıştır. Dolayısıyla Anadolu'da Müslüman Türklerin tarihi, hakim tarih aksine Selçuklularla değil, bilakis Selçuklulardan iki asır daha önce başlamıştır.

KAYNAKÇALAR

- Avcı, Casim, "Avasım", *DİA*, İstanbul.
 Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldan*, trc. Mustafa Fayda, KTY, Ankara-1989
 Bozkurt Nâhide, "Herseme b. A'yûn" *DİA*, XVII, s. 239-240.
 Cömerd, Abdu'l-Cebbâr, *Dâhiyetu'l-'Arab: EbûCa'fer el-Mansûr*, Bağdat 1963.
 Çetin, Osman, *Anadoluda İslamiyetin Yayılışı*, İstanbul-1990.
 Demirci, Mustafa, "Sevad", *DİA*, XXXVI, s. 576 - 578
 Dimas,ki, Seyhu'r-rabveed-, Nuhbetu'd-dehr fi 'acaibi'l-berrve'l-bahr, Ns, r. M. A. F. Mehren, St. Petersburg 1866.
 Ebû Yusuf, *el-Harac, Dârü'l-Mâ'rife*, Beyrût 1979.

⁷⁵ Ebi'l-Kasım İbn Havkal, *Suretu'l-Arz*, s. 182.

- GregoryAbû'l-Farac [Bar Hebraeus], *Abû'lFarac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTKY, Ankara 1945.
- Elçibey Ebulfez, *Tolunoğulları Devleti*, Türkiye Türkçe'sine çeviren Selçuk Akın, İst. 1997.
- Ezdî, Ziyad, *Târîhu Mavsıl*, thk. Ali. Habibe, Kahire 1967.
- Fewzi Faruk Ömer, *The Abbâsîd Caliphate*, Bağdat-1969.
- Hamevî, Yakut Abdullah el-, *Mu'cemu'l-Buldân*, (I-V), Daru'l-Fikr, Beyrut-ty,
- Hayyât, Ahmed, *el-İktâ' fî Asri'l-Abbâsî*, Mekke 1981 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 187
- Hemedani, Muhammed b. Abdullah el-, *TekmiltüTarihu't-Taberi*, Beyrut, ty. XI.cilt, s.367 (Ebu'l-Fazl İbrahim'in Taberi tarihi içinde)
- Hıyârî, Mustafa, "*Hayâtü'n-Nâss fî Mudûni's-Suğur: MedînetuTarsûs*", Dirasatu't-Tarihiyye, Dimaşk 1980
- Hinz, Wolter, *İslam'da Ölçü ve Tartı Birimleri*, trc. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1991. s. 71-75.
- Honigman, *Bizans İmparatorluğunun Doğu Sınırı*, Ankara 1970.
- İbn Esir, *el-Kamil Fi't-Tarih-İslam tarihi*, trc. A. Ağırakça, İstanbul 1986.
- İbn Fakih *el-Hemedânî*, *Kitabu'l-Büldân*, thk. Yusuf Hadî, Beyrut-1996.
- İbn Havkal Ebi'l-Kasım, *Suretu'l-Arz*, Nşr. R. Blachere- H.A.R. Gibb- J.H. Kramer, Leiden-1939.
- İbn Hurdazbih, *Ubeydullah b. Abdullah (ö.280/893-4)*, *el-Mesâlikve'l-Memâlik*, nşr. MJ. De Goeje, Leiden-1889.
- İbnü'l-Adîm, *Kemalüddin Ömer b. Ahmed, Buğyetü't-Taleb*, (I-X), Thk. Süheyl Zekkar, Daru'l-Fikr, Beyrut-1988.
- İstahrî, Ebi'l-İshak İbrahim b. Muhammed el-, *Mesâlikü'l-Memâlik*, Nşr. M.J. De Goeje, Brill-1927.
- Kudâme b. Ca'fer, *el-HarâcveSanâ'atu'l-Kitâbe*, thk. M.HuseynZebîdî, Bağdat-1981
- Mâcid, Abdu'l-Mun'im, *el-Asru'l-'Abbâsiyyi'l-Evvel*, Kahire 1986.
- Markizî, Takkıyyüddin Ahmed el-, *el-Hutat*, I-II, Bulak 1853
- Osman Fethi, *el-Hudûdu'l-İslâmîyyeti'l-Bizantiyye*, I-III, Kahire t.y..
- Sâmîr, Faysal, "*MinTârîhiSuğurve'l-Âvasım*", *Üstâz*, XVI, Bağdat 1968.
- Shaban M., *Islamic History*, I-II, Cambridge-1976.
- Sivers, Peter Von, "*TaxesandTrade in the Abbâsîd Thughur, 133/750-351/962*", JESHO (XXV-1982.
- Taberi, Muhammed b. Cerir, *Tarihu'r-Rusu'l- ve'l-Muluk*, (thk. Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut, 1967.
- Tâhâ, Selahuddin "*İstîtânü'l-Kabâîli'l-Arabîyyefi'l-Ermenîyya, 30-247 hicriyye*", *Risâletü'l-Halici'l-Arabi*, XX, Riyad 1986.
- Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1960.
- Yıldız Hakkı Dursun, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul-1976.
- Yüzbeki, Tevfik Sultan, "*es-Suğur ve Devruhâ'l-Askeri ve'l-Hadârî*", Adabu'r- Râfideyn-XI, (Musul-1979), s.19-20.
- Yüzbeki, Tevfik Sultan, "*es-Suğur ve Devru'l-Askerî ve'l-Hadârî*", *Adab-ı Râfideyn*, Musul 1979, XI, 20-21.
- Zehebi, *Siyerua'lâmi'n-nübelâ/ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi*, 748/1348 ; thk. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin Esat . -- 3. bs. -- Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405.

HARUN REŞİD VE OĞULLARI DÖNEMİNDE ADANA VE ÇEVRESİ (786 - 842)

İlyas GÖKHAN*

Mehmet Yusuf ÇELİK**

Özet

Bu bildiride Ortaçağ kaynaklarından faydalanılarak Abbasi halifelerinden Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Adana ve çevresinin (786-842) tarihi üzerinde durulacaktır.

İslâmî kaynaklarda Erdene, Edene, Ezene, Azana ve Batana şeklinde geçen Adana'nın Hz. Nuh'un (AS) soyundan gelen Ezene b. Yavan b. Yafes adıyla anıldığı kaydedilmiş ve Rumlar (Bizans) tarafından kurulduğu belirtilmiştir. İslam ordularının Çukurova bölgesine ilk gelişleri 637 yılına rastlar. Antakya üzerinden ilerleyen İslam orduları kısa süre içinde Misis, Ayn-ı Zerbe, Ezene (Adana) ve Tarsus'u ele geçirdiler. Daha sonra Gülek boğazını geçerek Tyana (Tuvana- Kemerhisar-Niğde), Kayseri, Konya, Ankara ve İstanbul taraflarına seferler yaptılar. Abbasîler döneminde Anadolu seferlerine önem verilmiş, Sugûr (hudut) bölgesindeki şehirlerin tahkim edilerek, içlerine ahali ve asker yerleştirmeye karar verilmiştir. Böylece gerek gönüllü olarak gelen gerekse halifelerin gönderdiği askerler ile Tarsus, Misis, Ayn-ı Zerbe ve Adana gibi şehirler meskûn mahal haline getirilmiştir. Harun Reşid, komutanlarından Ebu Süleym Ferec b. Hâdim et-Türkî'yi Adana'ya göndererek şehri imar ettirmiştir. Ebu Süleym, Adana'yı yeniden inşa ederek şehrin etrafını surlarla çevirmiş, Seyhan nehrinin kıyısında bulunan eski bir köşkü yıkarak daha sağlamını yapmıştır. Ayrıca Harun Reşid, Haruniye adı ile anılan Haruniye kalesini inşa ettirmiştir. Nitekim Harun Reşid (786-809) ve oğulları Emin (809-

* Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: igokhan@nevsehir.edu.tr

** Okutman, Mustafa Kemal Üniversitesi Reyhanlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, e-mail: mycelik@mku.edu.tr

de aynı şekilde imar edilmiştir. Başta Adana ve Misis olmak üzere bu şehirlere pek çok savaşçı yerleştirilmiştir. Savaşçıların kalacağı evler ve çardaklar yapılmıştır. Bölgedeki Müslüman askerler coğrafyanın verdiği sıkıntılar sebebiyle bazı hastalıklara maruz kalmışlardır. Zengin bir bölge olan Çukurova’da önemli mahsullerin yetiştiği, çeşitli kumaşların dokunduğu da bilinmektedir. Yine başta Tarsus olmak üzere bölgede kâğıt imal edildiğini de kaynaklar anlatmaktadır. İncelenen dönemde Abbasi Hilafetinin hâkimiyeti altındaki bölgelerden Çukurova bölgesine Arap, Türk, Fars, Hintli (Zutlar) gibi unsurlar yerleşmişlerdir. Çukurova bölgesindeki İslam hâkimiyeti 637’den 969’lara kadar devam etmiştir. Bu dönemde bölge Bizanslılar tarafından işgal edilmiştir. 1082’de Selçuklu Sultanı Kutalmışoğlu Süleymanşah Adana, Tarsus ve Misis’i yeniden fethetmiştir. Adana ve çevresindeki yerleşim yerlerindeki İslami döneme ait olan hatıra ve kalıntıların ortaya çıkarılması ve gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir.

KAYNAKÇALAR

- ABÛ’L-FARAC, Gregory, *Abu’l-Farac Tarihi*, C.I, Süryaniceden Çev. R.A.W. Budge, Türkçe çev. Ö. Rıza Doğrul, TTK Yay., Ankara 1999.
- APAK, Adem, *İslam Tarihi, Abbasiler Dönemi*, C. IV, İstanbul 2012.
- AVCI, Casim, “Mu’tasım-Billah”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yay. Ank. 2006, s. 380-382.
- BOSWORTH, C.E “The City of Tarsus and The Arab-Byzantine Frontiers In Early and Middle Abasid Times” *Oriens* 33, Leiden 1992.
- BOZKURT, Nahide, “Harûnürreşid”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ank. 1997, s. 258-261.
- BOZKURT, Nahide, “Me’mûn”, *İslam Ansiklopedisi*, C.29, TDV Yay. Ank. 2004, s. 101-104.
- ÇETİN, Altan, *Memlûk Devletinin Kuzey Sınırı*, TTK Yay., Ankara 2009.
- DARKOT, Besim, “Adana”, *İslam Ansiklopedisi*, C. I, MEB Yay. İst. 1978, s. 127-129.
- DEMİRKENT, Işın, “Misis”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 30, TDV Yay., İst. 2005, s.178-181.
- EbiÂmrû Osman b. Abdullah Et-Tarsusî, *Bakâyâ Kitâb Siyeru’s-Sugûr*, Neşr. Şakir Mustafa, Dâr-ı Talas, Dimaşk 1998
- EL-BELÂZURÎ, Fütuhu’l-Büldân, Çev. M. Fayda, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- EL-HAMEVÎ, Yakut, Mu’cem el-Büldân, C. I, Dar-Sadr, Beyrut 1977.
- GÖKHAN, İlyas, “Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, sayı 2, 2013, s. 195-214.
- GÖKHAN, İlyas, *Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi*, Ukde Yay. K.Maraş 2011.
- GÖKÇEK L. Gürkan, Yeni Asur Kaynaklarına Göre Kadirli Bölgesi, *Kadirli Sempozyumu Yayınlanmamış Bildirileri*, Kadirli 2014.
- HALLAÇOĞLU Yusuf, “Adana”, *İslam Ansiklopedisi*, C.I, TDV, İst. 1988, s.349-353.
- HİTTİ, Ph. K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Çev. Salih Tuğ., İlahiyat Fak. Yay., İst. 2011.
- HONİGMANN, Ernest, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Terc. F. Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970.

- HONİGMANN, Ernest, “Misis”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, MEB Yay., İstanbul 1979, s. 364-375.
- HONİGMANN, Ernest, “Yermük”, *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, MEB Yay., İst.1986,s. 400.
- İŞILTAN, Fikret, “Me’mûn”, *İslam Ansiklopedisi*, C.VII, MEB Yay.,İstanbul, 693-700.
- İBN HAVKAL, *KitabüSuretü'l-Arz, Dâr Mektebetü'l-Hayat*, Beyrut 1992.
- İBN HURDAZBİH, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, Çev. M. Ağari, Kitabevi Yay., İstanbul 2008.
- İBNÜ'L-ADÎM, *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*, C. I, Neşr. S. Zekkar, Darü'l-Fikr, Beyrut 1988.
- İBNÜ'L-ESİR, *İslam Tarihi (el-Kâmil Fi't-Tarih)*,C.VI, Çev. Abdullah Köşe, Bahar Yay., İst. 1991.
- KOPRAMAN, Kâzım Y, “Abbâsîler Döneminde Bizans Sugûr’unda Türklük Faaliyetleri”, *Makaleler*, Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Altan Çetin, Berikan Yay., Ankara 2005, s.331-346.
- MESUDÎ, *Müruc ez- Zeheb*, Çev. A. Batur, Selenge Yay., İstanbul2011.
- MİNORKSKY, V., *Hudûdü'l-Âlem Mine'l- Meşrikile'l- Magrib*, Çev. A. Duman- M. Ağari, Kitabevi Yay., İstanbul 2008.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, TTK Yay., Ank. 1999.
- PAYDAŞ, Kazım, “Emevîler ve Abbasiler Zamanında Önemli Bir Sugur Şehri Tarsus”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXI, S. 51, Ankara 2012, s.165-200.
- SÜMER, Faruk “Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)”, TAD, I/2 (1963), s. 1-112.
- THEOPHANES, *TheChronicle ofTheophanes*, by Harry Turtledove, Üniversity of Pennsylvania 1982.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, “Avâsım”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay.C. IV, İstanbul 1991, s. 111-112.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, *İslâmiyet ve Türkler*, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011.
- YİNANÇ, Mükrümin Halil, (2009) *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yay. R. Yinanç, Ekol Yay., Ankara 2009.

İSLAM COĞRAFYACILARINA GÖRE SUGUR - AVASIM BÖLGESİ VE ÇUKUROVA'DA TÜRKLER

Emin KIRKIL*

Özet

Bizans İmparatorluğu ile sınırdaş olan bölgeler İslam tarihinde "Sugur-Avasım" olarak isimlendirilmiştir. Yoğun askeri mücadeleye sahne olan bu bölgeler asker ve nüfus bakımından sürekli desteklenmesi gereken üs bölgeleri idi. Mücadelenin en yoğun olduğu Çukurova bölgesi yeni kaleler, kasabalar ve şehirler kurularak sürekli nüfus iskân edilen Avasım bölgelerinin başında gelmektedir. İslam coğrafyacılarının buralar hakkında verdiği bilgiler incelendiğinde hem bölgedeki yerleşim birimlerinin oluşumunu hem de bölgeye iskân edilen etnik grupları tespit etmek mümkün olmaktadır.

İslam Dünyası'na askeri güç olarak girmeye başlayan Türkler daha ilk dönemlerde Avasım Bölgesi'ne iskân edilmeye başlanmıştır. Bildirimizin amacı, Çukurova Bölgesi'ndeki şehir/kasaba oluşumları ile birlikte erken dönem Türk yerleşimlerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Avasım, Sugur, Çukurova, Türkler*

* Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,

KAYNAKÇALAR

- AVCI Casim , “Sugur” *DİA*, C. IV, s. 473-474, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İst. 2009.
- el-CAHİZ, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, trc. R. ŞEŞEN, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1967.
- DARKOT Besim, “Adana”, *İA*, C. I, s. 127-129, M.E.B. Devlet Kitapları İstanbul 1993
- el-BELAZURİ, *Fütuhu'l-Buldan*, çev. Mustafa FAYDA, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- E. HONIGMANN, “Sugur”, *İA*, C. XI, s. 2, M.E.B. Devlet Kitapları İstanbul 1993
- E. HONIGMANN, “Misis”, *İA*, C. VIII, s. 364-373, M.E.B. Devlet Kitapları İstanbul 1993
- İBN HURDAZBİH, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat AĞARI, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- KİTAPÇI Zekeriya, *Ortadoğuda Türk Askeri Varlığının İlk Zuhuru*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.
- KOPRAMAN K. Yaşar, “Tolunoğulları”, *Makaleler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- KOPRAMAN K. Yaşar, “Bizans Sugurunda Türklük Faaliyetleri”, *Makaleler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- MESUDİ, *Muruc ez- Zeheb*, çev. D. Ahsen BATUR, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.
- MINORSKY, *Hududu'l-Alem*, çev. A. DUMAN- M. AĞARI, Kitabevi Yayınları, İst. 2008.
- PAYDAŞ Kazım, “Emeviler ve Abbasiler Döneminde Önemli Bir Sugur Şehri Tarsus”, *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* C. XXXI, S. 51, Anakra 2013, 165-199.
- STRECK, “Avasım”, *İA*, C. II, s. 19-20, M.E.B. Devlet Kitapları İstanbul 1993.
- STRECK, “Ayn Zarba” *İA*, C. II, s. 74, M.E.B. Devlet Kitapları İstanbul 1993.
- WEIR T. H., “Haruniye”, *İA*, C. V/I, s. 303-304, M.E.B. Devlet Kitapları İstanbul 1993
- YILDIZ H. Dursun, “Avasım” *DİA*, C. IV, s. 111-112, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- YILDIZ H. Dursun, “İslam Devleti Hizmetinde Türkler” *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. III, 333-371.

VAHRAM KRONİĞİ'NE GÖRE ÇUKUROVA'NIN SİYASİ DURUMU

Ünal TAŞKIN*

Özet

Çukurova bölgesi, Anadolu ile Suriye coğrafyaları arasında olmasından kaynaklı, bu bölgeleri ilgilendiren pek çok siyasi hadiseye tanıklık etmiştir. Özellikle Haçlı Seferleri zamanında Müslüman Türk doğunun ortasında Hristiyan krallar tarafından yönetilen bir bölge olması, Haçlıların doğal müttefikleri olmalarına sebep olmuştur. Bu süre içerisinde İslam dünyasının Moğol istilasıyla karşı karşıya kalması, yine bölge idarecilerinin Müslümanlar aleyhine faaliyete girişmelerine neden olan ikinci bir ittifakı doğurmuştur.

Bütün bu hadiseler cereyan ederken, Çukurova (Kilikya) Ermenileri kendi yönetim sahalarında egemen olmak adına bir takım faaliyetlerde de bulunmuşlardı. Kroniğin ifadesiyle *dünyayı zaferleriyle dolduranve Muhammed'e intisap eden* Türklerin bölgeye gelmeleriyle, daha batıya hareket ederek Doğu Roma (Bizans) topraklarında tutunmaya çalıştılar. Fakat iki toplum arasında meydana gelen statü farklılaşması, çatışmanın yolunu açtı. Bu sürtüşme sonucunda dünyanın farklı bölgelerine dağılmak zorunda kaldılar. Bir kısım Ermeni ise önderleri eşliğinde Kilikya bölgesinde denetim kurmayı başardı. Krallık ailesinin içinden çıkan ve önem atfedilen birkaç şahsiyetin mücadeleleri sonucu tacın elde edilmesi Ermeniler için büyük bir gurur kaynağı oldu. Zira tacı giyen Leon, *Franklar ile Yunanlıların imparatoru* olarak anılmaya başlandı.

Dinî motiflerin yoğun olarak kullanıldığı Vahram Kroniği, elde edilen başarıları veya Ermenilerin başlarına gelen sıkıntılı olayları da kutsal kitap çerçevesinde delillendirmeye çalışmıştır.

* Doç.Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, unaltaskin@hotmail.com

KAYNAKÇALAR

- ÇETİN, Altan, “Memlûk-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış (1270-1375)”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, III, Ankara, 2014, s. 51-65.
- DURAK, Neslihan, “Moğol Gazabından Tanrının Kudretine Gürcü ve Ermeniler (1220-1241)”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, III, Ankara, 2014, s. 37-50.
- ERSAN, Mehmet, “I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)’nın Haçlıların Eline Geçmesi”, *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997 Bildiriler Kitabı*, İstanbul, 1998, s. 65-72.
- ERSAN, Mehmet, “Kilikya Ermeni Krallığı’nın Türkiye Selçukluları’na Tâbiyeti Meselesi”, *Prof. Dr. İsmail Aka Aramağanı*, İzmir, 1999, s. 301-315.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, Ankara, 2007.
- GALASTYAN, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar XIII.-XIV. Yüzyıllara Ait Eserlerden Alıntılar*, (çev. İlyas Kamalov), İstanbul, 2005.
- GÖKHAN, İlyas, “Memluk-Kilikya Ermeni Siyasi İlişkileri”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, III, Ankara, 2014, s. 67-104.
- GÖKHAN, İlyas, “Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki İlişkiler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, III, Ankara, 2014, s. 1-36.
- GÜL, Muammer, “İlhanlı-Ermeni İlişkileri”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, III, Ankara, 2014, s. 105-113.
- NEUMANN, C. F., *Vahram’s Chronicle of the Armenian Kingdom in Cilicia*, London, 1831.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikretİşiltan), Ankara, 1999.
- TEZCAN, Mehmet, “XI. Yüzyılın İlk Yarısında Ermenilerin Doğu Roma İmparatorluğu Tarafından Orta Anadolu Bölgesine Göçürülmeleri”, *Omeljan Pritsak Armağanı*, (edt. Mehmet Alpargu- Yücel Öztürk), Sakarya, 2007.
- von OLDENBURG, Wilbrand, *Filistin ve Küçük Asya’ya Seyahat*, (çev. Mehmet Ersan), İzmir, 2000.

ERMENİCE KAYNAKLARA GÖRE MOĞOLLARIN KİLİKYA ERMENİLERİ İLE STRATEJİK İTTİFAKI

Muammer GÜL*

Özet

Bu bildiride Moğolların 13. yüzyılın başlarında Kafkasya'yı istilası ile ilk kez karşılaştıkları Ermeniler ile olan ilişkileri üzerinde durulacaktır. Kafkasya'dan sonra Çukurova'da kurulmuş olan Kilikya Ermeni Krallığı ile kurulan ilişkilerin stratejik bir ittifaka dönüşmesi ve bu ittifakın İran Moğolları (İlhanlılar)-Memlük ilişkileri bağlamında bölgesel ilişkileri nasıl etkilediği tartışılacaktır.

Kilikya Ermenilerinin İslam dünyasını istila eden putperest Moğolları “ilahi” bir kurtarıcı olarak görmesi Müslüman bir coğrafyada nasıl karşılık bulmuştur? Kilikya Ermenilerinin adeta mukadderatlarını bağladıkları Moğolların genel politikaları ve Kilikya Ermenileri ile olan ittifakları nereye kadar sürdürülebilirdi? Bu soruların cevapları İlhanlı-Memlük rekabetinin safahatı içerisinde; Kilikya Ermenilerinin sonunu getirecek olan Memlük gücünün askeri olarak yenilmezliği, İlhanlıların zorunlu olarak Müslüman olmalarının getirdiği açmazlar olarak kaydedilecektir.

Hristiyan Batı'yı yeni bir sefere ikna edecek gücü olmayan Kilikya Ermeni Krallığı, Yakın Doğu'da haçlı varlığının sona ermesi ve İlhanlıların Müslüman olmaları sürecinde yalnızlaşarak tarihteki yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Moğollar, Ermeniler, ittifak, Ermeni kaynakları.*

* Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, glmuammer@yahoo.com

eğer değillerse bile onları Yuhanna haline koymak bir görevdi⁵¹. İslam coğrafyasında yaşayan Doğu Hristiyanları ve özelde Ermeniler, Hristiyan Batının (Haçlı-Latin) tahriklerine fazla kapılmadıysa da Moğolların himaye ve politikalarına bilhassa Kilikya Ermenileri çok fazla bağlandılar. Oysa jeopolitik ve jeokültürelkonjonktür hiç de Ermenilerin lehine görünmüyordu. Belki de bu bir zorunluluktu, ancak bunu mutlu bir rüya olarak gören Kilikya Ermenileri ya hiç uyanmadılar ya da uyandıklarında hayli geç kalmışlardı.

KAYNAKÇALAR

- ABU'L FARAC, Gregoryus, (Bar Hebraeus), *Abu'lFarac Tarihi*, II, Çev. Ö.R. Doğrul, TTK Ankara 1987.
- ABU'L FARAC, Gregoryus, *TarihuMuhtasarı'd Düvel*, Dar el-Lübnan, Beyrut H. 1403-M. 1983.
- AKNERLİ GRİGOR, *Moğol Tarihi*, çev. H. D. Andreasyan, İstanbul 1954.
- AKSARAYİ, Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'lAhbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Ankara 2000..
- AYAZ, Fatih Yahya, *İlhanlı-Memluk İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı(702/1303)*, Sakarya Üniv. İlahiyat Fak Dergisi, 15/2007.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* Çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1994.
- CUVEYNİ, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, TCKBY, Ankara 1998.
- de la BROQUIÈRE, Bertrandon, *Seyahatnâme*, çev. İlhan Arda, Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahatı, İstanbul 2000.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007.
- GALTSYAN, A.G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.
- GENCELİ KİRAGOS, *Moğol İstilas Tarihi (1220-1265)*, Türkçe tercüme: H. D. Andreasyan, TTK Ktp. Daktilolu Tercüme Yazmalar. S: 27.
- GROUSSET, René, *Bozkır İmparatorluğu*, Ötüken Yay., İstanbul 1980.
- GÜL, Muammer, "İlhanlı-Ermeni İlişkileri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, C. 3, TTK, Ankara 2014.
- GÜL, Muammer, "İlhanlı-Ermeni İlişkileri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, C. 3, TTK, Ankara 2014.
- GÜL, Muammer, "İlhanlı-Memluk Rekabetinden Osmanlı-Memluk Rekabetine: Hicaz Su Yolları Meselesinin Tarihi Arka Planı", *Belleten*, C. LXX, S. 259, Aralık 2006.
- GÜL, Muammer, *Ortaçağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Bilge Kültür Sanat Yayınları İstanbul 2010.
- HOWORT, H., *History of the Mongols from the 9 to the 19 th Century*, III, London, 1888.
- İBN BİBİ, *el-Evamirü'lAla'iyye fi'lUmuru'lAla'iyye*, II, Haz. Mürsel Öztürk, TCKBY, Ankara 1996.
- İBN ŞEDDAD, *Baypars Tarihi*, Terc. Şerefüddin Yaltkaya, TTK, Ankara 2000.
- İBNÜ'L ADİM, *Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb*, I, Neşr: S. Zekar, Darü'lFikr, Beyrut, Tarihsiz

⁵¹ Spuler, *İran Moğolları*, s. 249.

- İBNÜ'L-ESİR, Ebu'l Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l Kerem Muhammed el-Cezerî, *El-Kamil fi't-Tarih*, 12, çev. A. Ağırakça-A. Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1985.
- KANAT, Cüneyt, “Memlükler ve Çukurova”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana*, Haz. E. Artun-M. Sabri Koz, İstanbul 2000.
- KİTAPÇI, Zekeriya, *Türk Moğol Boyları Arasında İslamiyet*, Yedikubbe Yay., Konya 2005.
- KOPRAMAN, K. Yaşar, “Mısır Memlükleri”, *DGBİT*, IV, İstanbul 1990.
- MUFADDAL b. EBİ'L FEDAİL, *en-Nehcu's-Sedidveed-Durr el-FeridfimaBa'ad Tarih İbnAmid*, Tahkik: E. Blochet, *HistoireDesSultansMamlouks*, Belçika 1983, I.
- MÜVERRİH VARDAN, *Türk Fütuhât Tarihi* (889-1269), çev. H.D. Andreasyan, İ.Ü. Tarih Semineri Dergisi, 1937.
- OKTAY, Hasan, “Ermeni-Moğol İlişkileri ve Moğollar ile İlgili Ermeni Kaynakları Hakkında Bir Değerlendirme”, *TDA Dergisi*, Mayıs-Haziran 2002.
- OKTAY, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenga Yay, İstanbul 2007.
- REŞİD al-DİN Fazlullah bin İmadü'd-devle Ebu'l-Hayr, *Kitab-ı Tarih Mübarek-i Gazani Destan-ı Gazan Han*, Tashih: KarlJahn, İngiltere 1358/1940; *Camii't-Tevarih Tarih-i Gazan Han*, C. 1, Arapça Tercüme: FuadAbdulmuti es-Seyyad, Kahire 1420/2000.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları Siyaset İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1235*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1957, s. 37.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Turan Neşriyat, İstanbul 1973.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.

I. HAÇLI SEFERİ SÜRECİNDE ÇUKUROVA

Mehmet ERSAN*

Özet

Çukurova, Anadolu ile Suriye arasında ulaşımı sağlayan yollara, uluslararası ticaret yollarının başlangıcı olan limanlara, savunulması kolay dağlara ve geçitlere sahip, stratejik açıdan önemli bir bölgedir. Bu özelliği nedeniyle ki, bölgede üstünlük sağlamak isteyen güçlerin sahip olmak istedikleri alanlardan birisidir.

İslâm ileri harekâtı sırasında Müslümanların fethettiği Çukurova, X. yüzyılın ikinci yarısında yeniden Bizans'ın eline geçmiştir. Bizans yönetimi Müslümanlardan boşaltılan kale ve şehirlere Hristiyan göçmenler yerleştirmek suretiyle bölgenin nüfus yapısını değiştirme yoluna gitmiştir. Fakat XI. yüzyılın ilk yıllarında II. Basileios (976-1025)'un başlattığı ve haleflerinin devam ettirdiği Anadolu'nun doğusunu ilhak politikasının harekete geçirdiği Ermeniler, Bizans hâkimiyetindeki bölgenin etnik yapısının şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur.

Anadolu'nun kuzeybatı bölgesinde Türkiye Selçuklu Devletini kuran I. Süleymanşah, devletin güneye açılan yolların güzergâhında yer alan Çukurova şehirlerini 1083-84 yılında feth etmiş ve buralara Türk garnizonları yerleştirmiştir. Ancak 1096 yılında başlatılan I. Haçlı Seferi, bölgenin kaderini değiştirecektir.

Bu bildiride I. Haçlı Seferi sürecinde Bizans İmparatorluğu, Haçlılar, Ermeniler ve Türklerin izledikleri politikalara bağlı olarak bölgede yaşanan değişim ve gelişmeler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Türkler, Haçlılar, Çukurova, Tankred, Baudouin*

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; egeersan@yahoo.com

KAYNAKÇALAR

- ABÛ'L-FARAC, Gregory (Bar Bebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, I, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- AKTOK KAŞGARLI, Mehlika, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yayınları, Ankara 1990.
- ALBERTUS AQUENSIS, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sancte Hierosolymitonae Ecclesiae*, Almanca çev., H. Hefele, Geschichte des ersten Kreuzzuges, I, Verlegt bei Eugen Diederichs, Jena 1923.
- AZİMÎ, *Tarih, neşr. ve Türkçe çev.*, A. Sevim, *Azimi Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- BOASE, T. S. R., *"The History of the Kingdom"*, The Cilician Kingdom of Armenia, Ed. T. S. R. Boase, Edinburgh-London 1978, ss.1-33.
- CAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, Türkçe çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- CANARD, Marius, *"Cilicia"*, EI, II, Leiden-London 1965.
- CHAHİN, M., *The Kingdom of Armenia, Croom Helm*, London-New York-Sydney 1987.
- DÉDÉYAN, G., *"L'immigration arménienne en Cappadoce au XIe siècle"*, Byzantion, XLV (1975), ss.41-117.
- DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, TTK Yayınları, Ank. 1990.
- EDWARDS, Robert W., *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Dumbarton Oaks, Washington 1987.
- ERSAN, Mehmet, "I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların Eline Geçmesi", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri 26-27 Mayıs 1997 Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi*, İstanbul 1998, ss. 65-72.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yay., Ank. 2007.
- Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum, Ed. ve İngilizce çev., R. Hill, The Deeds of the Frank and other Pilgrims to Jerusalem, A Clarendon Press Publication, Oxford 1979.
- GİNDLER, P., *Graf Balduin I. von Edessa*, Halle 1901.
- GROUSSET, R., *Histoire des croisades et du royaume franc de Jerusalem*, I, Paris 1934.
- HONİGMANN, Ernest, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Türkçe çev. Fikret İşıltan, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, İstanbul 1970.
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil fi't Tarih*, IX, neşr. Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1386-1966, Türkçe çev., A. Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- MESUDÎ, *Murûc ez-Zeheb*, Türkçe çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Türkçe çev. Fikret İşıltan, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- RADULFUS CADOMENSIS, *"Gesta Tancredi in expeditione Hierosolymitane"*, RHC, occ, III, XXXIII-XLVII, ss. 587-716.
- RÖHRİCHT, R., *Geschichte des ersten Kreuzzuges*, Innsbruck 1901.
- RUNCİMAN, Stevan, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, Türkçe çev., Fikret İşıltan, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- SÜMER, Faruk, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", TAD, I/1, Ankara 1963, ss. 1-111.
- ŞAHİN, İbrahim, "İçel/Gülнар'da Eski Türklere Ait Yeni Tespit Edilmiş Epigrafik Belgeler: Tanıtımı ve Ön Değerlendirmesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S. 31, Bahar 2012, Niğde, ss. 275-300.
- ŞİKARÎ, *Karamanoğulları Tarihi*, Hazırlayan: M. Mesud Koman, Konya Halkevi Yayınları, Konya 1946.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, Siyasî Tarih*, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318), 2. baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1984.
- URFALI MATEOS, *Vekâyinâme (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1131-1162)*, Türkçe çev. Hrnt D. Andreasyan, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- URFALI VAHRAM, *Kilikya Kralları Tarihi*, Türkçe çev. Hrnt D. Andreasyan, (TTK'da basılmamış nüsha).

ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ İLE KİLİKYA ERMENİ BARONLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİLER (1098-1130)

Gürhan BAHADIR*

Özet

İlkçağlardan itibaren Kilikya bölgesinde hâkimiyet kurmuş birçok devlet, dünya tarihine yön vermiş ve Anadolu'daki medeniyetin oluşumuna katkı sağlamıştır. Özellikle Ortaçağ dünyasında Haçlıların Anadolu'ya gelmesinden sonra Haçlılar, Ön Asya'dan Kudüs'e giderken Kilikya topraklarından geçmeleri gerektiğinden bu bölgeyi kendi hâkimiyetleri altına almak için birçok devletle savaştılar. Fakat bu savaşlardan yaklaşık yüz yıl önce Kilikya bölgesindeki siyasi ve etnik yapı, değişikliğe uğramıştı. Bizans İmparatoru İoannes Çimiskes, 970 yılında Anadolu'nun doğusunu Rumlaştırmak için Ermenileri Kapadokya ve Kilikya bölgelerine tehcir etti ve buralarda iskâna zorladı. XI. yüzyılda devam eden tehcir politikası sebebiyle Kilikya ve Kapadokya bölgelerinde Ermeni nüfus çoğaldı.

XI. yüzyılın ortalarında Kilikya bölgesinde Müslüman Araplar, Ermeniler ve Rumlar Bizans hâkimiyetinde yaşadıkları sırada 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin kanadı altında Türkler, bu bölgeye geldiler. Anadolu Selçuklu Sultanı Kutalmışoğlu Süleymanşah, 1084 yılında Kilikya bölgesine sefer düzenleyerek bölgeyi geçip Antakya'ya geldi. Antakya'yı aldıktan sonra 1086 yılında Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş ile yaptığı savaşta öldü. Bu tarihten sonra Türkler, Anadolu'dan Kudüs'e giderken geçiş güzergâhında bulunan bütün şehirleri alarak Kilikya bölgesinde siyasi ve askeri olarak güçlü konuma geldiler. Bu dönemde 1095 yılında Avrupa'da oluşan Haçlı ordusu, hem kendi dindaşlarına yardım etmek hem de hac güzergâhında bulunan şehirleri Türklerin elinden almak için Anadolu'ya geldi. Birinci Haçlı seferinin sonucunda Haçlılar, ikisi Anadolu'da (Antakya Haçlı Prensligi, Urfa Haçlı Kontluğu) ikisi Orta Doğu'da (Trablusşam

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, gbahadir@mku.edu.tr

Bu tehcir olayından yaklaşık bin yıl sonra I. Dünya savaşı sırasında Osmanlı Devleti de doğuda Ermenilere güvenmediğinden dolayı aynen Bizans Devleti'nin yaptığı gibi Ermenileri Anadolu'nun doğusundan güneyine tehcir ettirdi. Günümüzde Batı'daki Ermeni Diasporası'nın sürekli dile getirdiği Ermeni tehcirinin, esasında ilk Türkler tarafından uygulanmadığı, yaklaşık bin yıl önce Bizans Devleti tarafından da uygulandığı görülmektedir.

KAYNAKÇALAR

- Abu'l-Farac, *Abu'lFarac Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), I. Cilt, T.T.K. Basımevi, Ank. 1999
- AnnaKomnena, *Aleksiad*, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.
- Anonim Süryani Vekayinamesi, *I.ve II.. Haçlı Seferleri Vekayinamesi*, (Türkçeye Çev. Veli İmren), Yaba Yay., İstanbul 2005.
- Asbridge, Thomas, *The Creation of Principality of Antioch, (1098-1130)*, The Boydell Press, Woodbridge 2000.
- _____, *The First Crusade*, Oxford University Press, 2004.
- Azîmi, *Azîmi Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (H.430-538: M.1038/39-1143/44)*, (Çev. Ali Sevim), TTK. Yay., Ankara 1998.
- Bahadır, Gürhan, *Antakya Haçlı Prensliği (1098-1126)*, M.K.Ü. Yay. Hatay, 2013.
- Bickerman, E, "The Cambridge History of Iran;The Seleucid Period", (Ed. Ehsan Yarshater) *Cambridge Medieval History*, 3. Vol.Cambridge Univ. Press, 1988.
- Cahen, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldızlı), T.T.K Basımevi, Ankara 1988.
- _____, *La Syrie Du Nord A L'epoque Des Croisades Et La Principaute Franque D'Antioche*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1940.
- Downey, Glanville, *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton University Press, New Jersey, 1961.
- Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında ANADOLU'DA ERMENİLER*, TTK Yay. Ank., 2007.
- _____, "Rupenler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XIII, 1998, 83-95.
- Fisher, Sydney Nettleton, *The Middle East A History*, Alfred A. Knopf Press, New York 1979.
- Fulcherius Carnotensis, "Kutsal Toprakları Kurtarmak" *KUDÜS SEFERİ*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.
- Fulcher Chartes, *A History of The Expedition to Jerusalem (1095-1127)*, (Translated by Frances Rita Ryan), Tennessee University Press, New York, 1969.
- Gibb, H.A.R. *The Damascus Chronicle of The Crusaders*, (Translated from the Chronicle of İbn el-Kalânisibî H.A.R. Gibb), Lucas Company, London 1932.
- Grousset, Rene, *Başlangıcından 1071'e ERMENİLERİN TARİHİ*, Aras Yayıncılık, İst., 2005.
- Gökhan, İlyas, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi I*, Nevşehir, 2012, 70-108,
- Haldon, John, *Bizans Tarih Atlası*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005,
- Hetum, *Gorigos Senyörü Hetum Vekâyinâmesi*, (Türkçe terc. Hırant D. Andreasyan), (T.T.K. Kütüphanesinde Yayınlanmamış tercüme), Ankara 1944.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Basımevi, İstanbul 1997.
- _____, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1146)*, TTK. Yay., Ankara 1987.
- İbn Adim, *Zubdetu'l-Halebmin Tarihi Haleb*, (Düz.: Suheyl Zekkar), Daru'l-Kitabu'l-Arabi Yay., Şam 1997.

- İbn el-Kalanisi, *Zeylu Tarih-i Dimaşk*, (Neşr. H.F. Amedroz), Beyrut 1908.
- İbnü'l Esir, *el-Kamil fi'l-Tarih*, (Çev. A. Özaydın), X. Cilt, Bahar Yay., İstanbul 1987.
- Kaşgarlı, MehlikaAktok, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Proses Ltd.Şti., Ankara 1990.
- Malalas, John, *TheChronicle of John Malalas*, (Çev. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreysand RogerScott), Publishedby Australian National University, Canberra, 1986.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Çev.Fikretİşiltan), TTK. Basımevi, Ankara 1998.
- Sevim, Ali, *Selçuklu Devletleri Tarihi* (Siyaset, Teşkilat ve Kültür), TTK. Yayınları, Ank. 1995.
- _____, *Suriye ve Filistin Selçukluları*, TTK. Yay., Ankara 1989.
- Scylitzes, John, *A Synopsis of History (811-1057)*, (Translated by Jhon Wortley), Published by The Centrefor Hellenic Civilization at University of Manitoba, Kanada 2000.
- Sıbtİbnü'l-Cevzî, *Mir 'atu'z-Zaman fi Tarihi 'l-a 'yan*, Dâireti'l-Maârifî'l-Osmaniyye, VII.Cilt, Haydarabad, M.1951/H. 1370.
- Süryani Mikhail, *Süryani Keşiş Mikhail'in Vekayinamesi (1042-1193,1195-1229)*, (Çev. H.D. Andreasyan), T.T.K. Basılmamış Tercümeler Kısım, Ankara 1944.
- Urfalı Mateos, *Urfalı MateosVekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli*, (Çev. Hırant D. Andreasyan, notlar: E.Dulaurer,M.H. Yinanç), TTK. Yay, Ankara 2000.
- Vahram, *Wahram's Chronicle of the Armenian Kingdom in Cilicia*, During the time of the Crusades, (Translated from the Original Armenian with notes and illustrations by Charles Fried Neumann), J.L. Cox Ltd., London, 1831.
- Walter Chancelllor, *The Antiochene Wars*, (A Translated and Commentaryby Thomas S. Ansbridgeand Susan B. Edgington), Ashgate Publishing Company, U.S.A. 1999.
- William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, I.Cilt, (Translated Emily Atwater Babcockand A.C. Krey), Columbia Universty Press, New York, 1943.
- Yakut, *Mu'cem el-Buldân*, Kitabul İlmiye basımevi, Beyrut.
- Zoe, Oldenburg, *The Crusades*, (Translated from the French by Anne Carter), Phoenix Press, London 1966.
- Zoroğlu, Levent, *Kelenderis I, Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular*, Dönmez Ofset Basımevi, Ankara, 1994.

RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİ'NİN KURULMASINDA MEMLÛK DEVLETİ'NİN ROLÜ VAR MIYDI?

Cüneyt KANAT*

Özet

Ramazanoğulları Beyliği Çukurova coğrafyasında kurulmuştur. Mezkûr Beyliğin bu topraklar üzerinde hâkimiyet kurmasından önce, burada Çukurova Ermenileri hâkimdi. Bölgenin Ermeniler'in elinden alınmasında, yani fethi sürecinde, bu topraklara Suriye'den sınır komşusu olan Memlûklar etkili olmuştur. Özellikle Memlûk sultanı ez-Zâhir Baybars dönemindeki Çukurova siyasetine bağlı olarak bu topraklara düzenlenen seferler bölgedeki dengeleri değiştirmiştir. Memlûk devletinin sonraki sultanları da Baybars'ın uzak görüşlü Anadolu politikasını benimsemiş ve Anadolu'nun bir anlamda kapısı diyebileceğimiz Çukurova'yı tamamıyla ele geçirmek için ellerinden geleni yapmıştır. Düzenlenen ilk seferler sonucunda öncelikle, Ermeniler, Memlûk devletine vergi veren bir tabi devlet statüsüne dönüştürülmüş, daha sonra ise istikrarlı ve kararlı politikalar sonucunda Çukurova 1375 yılında tamamıyla fethedilmiş ve Çukurova Ermeni Krallığına son verilmiştir. Memlûk ordusu ve bölgeye yerleşerek buralarda yurt tutan Türkmenlerin katılımı ile gerçekleşen bu fetih hareketi Çukurova'nın tamamıyla Türkleşmesini sağlamıştır. Bildirimde, özellikle dönemin çağdaşı olan Memlûk kaynakları dikkate alınarak, bu sürecin nasıl gerçekleştiği ve bu sürece bağlı olarak Ramazanoğulları Beyliği'nin hangi koşullarda kurulduğu ve kuruluşta Memlûk devletinin rolünün olup olmadığı ayrıntıları ile tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Memlûklar, Ermeniler, Türkmenler, Çukurova, Ramazanoğulları*

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: egekanat@yahoo.com

dönmemesi koşuluyla serbest bırakıldı. Bunun ardından ise bir süre Avrupa'da dolaştıktan sonra 1393'te Paris'te öldü³⁵.

Çukurova'nın tamamıyla ele geçirilmesi, Ermeniler üzerine 1261/62 yıllarında ilk seferleri düzenleyen Baybars'ın öngördüğü bir sonuç idi. Ancak bunun gerçekleşmesi için bir asrın geçmesi gerekmişti. Geçen süre ne olursa olsun, Çukurova'nın, Baybars zamanında bölgeye yerleşmeye başlayan Üç-Ok Türkmenlerinin de katılımıyla Memlûk devleti tarafından fethedildiği ve tamamen Türkleştirildiği kabul görmüş bir gerçektir.

Sonuç olarak şunu rahatlıkla ve kesin olarak söyleyebiliriz: Memlûk devleti, Baybars'ın sultanlığı zamanında tatbik edilen Çukurova'nın Türkleştirilmesi politikasını sonraki hükümdarlar döneminde de sürdürmüş ve bu siyasetin gerçekleşmesi için gerekli olan koşulları en üst düzeyde sağlamıştır. Bildirimizde anlattığımız bu zeminin oluşması sonrasında ise, Ramazanoğulları Beyliği'nin kurulması mümkün olabilmiştir. Öyleyse bildirimizin başlığında sorduğumuz soruya şu şekilde cevap verebiliriz: Ramazanoğulları'nın Çukurova bölgesinde kurulmasında Memlûk devleti, takip ettiği akılcı politikalar sayesinde birinci derecede rol oynamış ve beyliğin kurulmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇALAR

‘ÂŞÛR, Saïd Abdulfettâh, *ez-Zâhir Baybars*, Vizâretü's-Sekafe ve'l-İrşâdü'l-Kavmî, Kahire tarihsiz.

ABU'L-FARAC, Gregory, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1950.

AKTAN, Ali, “Memlûk-Haçlı Münasebetleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 106, İstanbul 1997, ss. 149-178.

EL-ABD EL-GANÎ, Abdurrahman Muhammed, *Ermînye ve Alâkâtıha es-Siyâsiyye bi-Kulli min el-Bizantiyyîn ve'l-Müslimîn*, 33-457 h./653-1064 m., Müessesetü'l-Kuveyt li't-Takdim el-İlmiyye, İdare Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kuveyt 1989.

EL-MAKRÎZÎ, *Kitab es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk*, I-2, 2. Baskı, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, Vizaretü's-Sekafe ve'l-Ulûm, Kahire 1956; I-3, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, 2. baskı, Vizaretü's-Sekafe ve'l-Ulûm, Kahire 1970; II-1, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, Kahire 1941; II-2, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, Vizaretü's-Sekafe ve'l-Ulûm, Kahire 1941; II-3, nşr. Muhammed Mustafa Ziyade, Vizaretü's-Sekafe ve'l-Ulûm, Kahire 1958; III-1, nşr. Saïd Abdulfettâh ‘Âşûr, Vizaretü's-Sekafe ve'l-Ulûm, Kahire 1971.

EN-NUVEYRÎ, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edep*, XXXI, nşr. el-Baz el-Arinî, el-Hey'et el-Mısriyye el-Amme li'l-Kitâb, Kahire 1992.

ERSAN, Mehmet, “Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı İle Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XIII, İzmir 1997, ss. 83-95.

³⁵ Enver Zaglame, *el-Memâlik fî-Mısr*, s. 64-65; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, s. 231.

- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.
- HOLT, P. M., *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- İBN HALDÛN, Abdurrahman, *Kitâb el-İber ve Divan el-Mübtedâ ve'l-Haber*, V, Darü'l-Kitâb el-İlmiyye, Beyrut 1992.
- İBN ŞEDDAD, *Baypars Tarihi*, çev. Şerefüddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1941.
- İBN TAGRİBERDÎ, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kahire*, VII, nşr. Dâr el-Kütüb el-Mısıriyye, Kahire tarihsiz; X, nşr. Dâr el-Kütüb el-Mısıriyye, Kahire tarihsiz.
- KANAT, Cüneyt, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 3, İstanbul 2000, ss. 23-56.
- KANAT, Cüneyt, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, Haz. Doç. Dr. Erman Artun-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2000, ss. 93-107.
- KANAT, Cüneyt, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana Ofset, Adana 1999, ss. 423-434.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar, "Memlûkler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VI, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, ss. 434-543.
- MÂCİD, Abdulmun'im, *et-Târih es-Siyâsî li-Devleti Salâtîn el-Memâlik fî-Mısır Dirase Tahlîliye li'l-İzdihâr ve'l-Inhiyâr*, Mektebetü'l-Enclû el-Mısıriyye, Kahire 1989.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- MUIR, W. E., *The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt*, Methuen, London 1896.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981.
- ÖZBEK, Süleyman, "El-Melikü'z-Zahir Rüknu'd-din Baybars Zamanı Memlûk Devletinin Dinî Siyaseti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, ss. 289-387.
- ÖZBEK, Süleyman, "Moğol İstilasının Durak Noktası Ayn-ı Calut Savaşı ve Sonuçları", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 31, Ankara 1991, ss. 11-21.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, III, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- SPULER, Bertold, *İran Moğulları*, çev. Cemal Köprülü, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- SÜMER, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. I, Ankara 1969, ss. 1-147.
- SÜMER, Faruk, "Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Ankara 1963, ss. 1-98.
- SÜRÛR, Cemalettin, *Devlet Beni Kalavun fî Mısır*, Darü'l Fıkr el-Arabî, Kahire tarihsiz.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1984.
- YİNANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.
- ZAGLAME, Enver, *el-Memâlik fî-Mısır*, Matbaatü'l-Mecelletü'l-Cedide, Kahire tarihsiz

ÇUKUROVA’NIN TÜRKLEŞMESİNE MEMLÛK KATKISI: KİLİKYA ERMENİ BARONLUĞUNUN ORTADAN KALDIRILMASI

Altan ÇETİN*

Özet

14. yüzyıl sonlarına doğru Memlûk hâkimiyet sahasının Anadolu’nun güney coğrafyasını içine alacak şekilde genişlemesi ile bölgede Türkleşme sürecinin farklı bir el vasıtası ile güçlendiği görüldü. Memlûk etkisi Çukurova ve civarında Türk nüfusunu ve nüfuzunu arttırırken bölgedeki diğer yapıları da etkiledi.

Memlûkler Çukurova’ya ulaştığında bölgedeki mühim unsurlardan biri Kilikya Ermeni Baronluğu idi. Kilikya Ermeni Baronluğu, 1080- 1199 arası Beylik ve 1199- 1375 arası krallık olan Çukurova bölgesinde bulunan bir devlettir. Bölgede I. Ruben adında bir Ermeni beyi tarafından Bizans İmparatorluğundan aldığı toprak üzerine kurulmuş ve zamanla daha geniş bir alana yayılmıştır. I. Leon devletin ilk kralı olmuştur. Devlet Haçlılarla ve özellikle Fransızlarla sıkı ilişkiler kurmuş, komşu Hristiyan ve Müslüman devletlerle ve kendi içinde mücadelelerde bulunmuştur. Moğol istilasından sonra İlhanlılara bağlanmış ve birlikte Memlûk Devletine karşı savaşmıştır. 1252'den sonra Hethumid Hanedanı tarafından yönetilmiştir. Memlûklular 1375 senesinde Sis'i ele geçirince devlet son bulmuştur ve bundan sonra bölgede Memlûklara bağlı Ramazanoğlu Beyliği kurulmuştur.

Bu çalışma daha sonra Memlûkların kuzey sınırı haline gelecek olan Kilikya/Çukurova bölgesinin önemli unsurlarından Kilikya Ermeni Baronluğu’nun Memlûklar tarafından ortadan kaldırılış süreci ve sonrasında bölgede yaşanan Türkleşme üzerinde duracaktır. Bu manada bölgenin tarihine dair önemli bir dönemin aydınlatılmasına katkı sağlaması umut edilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Ermeniler, Çukurova, Kilikya, Memlûklar, Türkleşme*

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, altanoides@yahoo.com

ve Halil b. Şahin'in ifadesi ile bu fetihlere "el-Futühât el-Câhaniyye (Ceyhaniyye)" adı verilmiştir. Bu fethin siyasi ve ekonomik pek çok neticesi olmuştur. Mesela Memlûkler ilk zamanlar ihtiyaçları olan keresteyi Cenovalı tüccarlar vasıtasıyla temin etmişlerdi. Meşhur seyyah İbn Battuta'da Lazkiyye (Suriye)'den Alâiye'ye Cenovalı denizciler vasıtasıyla gelmişti.⁶³ 14 y.y.'in ortası ve ikinci yarısında Küçük Ermenistan Krallığı'nın yıkılması üzerine bu ticaret Müslüman tacirler vasıtasıyla yapılmaya başlanmıştı.⁶⁴

Memlûkler İslam ve Türk tarihinde çok önemli faaliyetleri temsil ederler. Moğollara karşı duruşları, Haçlıları Suriye'den çıkarmaları, Kıbrıs adasını feth etmeleri gibi dışarıdan gelen pek çok saldırıyı göğüslemişlerdir. Memlûklerin daha az bilinen ve fakat diğerleri kadar önemli bir başka icraatları ise Kuzey sınırlarında bulunan siyasi teşekkülü sağlamalarıdır. Bu bakımdan Çukurova'nın Türkleşmesi hususunda önemli bir adım Ermeni Krallığının ortadan kaldırılmasıdır. Bu yolla Haçlıların ve Moğolların önemli bir müteffîği ortadan kalkarken bölgenin bütünlük bir siyasi kültürel manzume haline gelmesi sağlanmıştır. Kıbrıs adasından 1365'te gerçekleşen saldırı ve sonrasındaki gelişmeler Memlûklerin Suriye, Kıbrıs ve Sis bölgesindeki yapıları bakışını sertleştirmiş ve mücadele artarak devam etmiş nihayetinde krallık 1375'te yıkılmıştır. Bu tarihten bölgedeki Oğuz yerleşmesi ve Ramazanoğulları faaliyetleri gelecekteki şekillenmenin zemini olacaktır.

KAYNAKÇALAR

- AKGÜNDÜZ, Ahmet–Osman Kaşıkçı, *Tarsus Tarihi ve Eshâb-ı Kehf*, İstanbul, 1993.
- AKSOY, Erdal, "Oğuz Türklerinin İdari Yapı ve Boy Teşkilâtına Bir Bakış", *Türkler*, c. 2, Ankara, 2002.
- AKTAN, Ali, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Belleten*, S. 237, 1999.
- ASTHOR, E., *Levant Trade in the Later Middle Ages*, U.S.A., 1983, s. 28; Peter W. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and the Crusaders (1191–1374)*, London, 1991.
- AYAZ, Fatih Yahya, "Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)", *Sakarya Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2007.
- AYBEKed-Devâdârî, *Kenzed-Durer ve Câmi' el-Gurer*, (Tah. Ulrich Haarmann), c.8, Kahire, 1971.
- EL-'AYNÎ, Bedr ed-Din Mahmud b.Ahmed, *'İkd el-Cuman fî Tarihi Ehli'z-Zaman*, (Tah. Muhammed Muhammed Emin), c.1, Kahire, 1989.
- EL-CAYNÎ, *es-Seyf el-Mühenned fî Siret el-Melik el-Mü'eyyed "Şeyh el-Mahmûdî"*, Tah. Fehim Muhammed Şeltût-Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire, 1966–1967.
- BAYBARS el-Mansûrî, Rükned-Dîn Baybars el-Mansûrî el-Hatâ'fed-Devâdâr, *Zubdet el fikre fî Tarih el-Hicre*, (Tah. D. S. Richards), Beyrut, DasArabischeBuch Berlin, 1998.
- BAYBARS el-Mansûrî, *Muhtâr el-Ahbâr*, (Tah.Abdulhamid Salih Hamdan), Kahire, 1993.
- BİLGİLİ, Ali Sinan, *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı*, Ankara, 2001.

⁶³ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Ter. Enver Ziya Karal), Ankara, 1977, s.610.

⁶⁴ E. Asthor, *Levant Trade in the Later Middle Ages*, U.S.A., 1983, s.28; Peter W. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and the Crusaders (1191–1374)*, London, 1991, s.134.

- BOASE, T.S.R., *The Cilician Kingdom Kingdom of Armenia*, Edinburgh, 1978.
- BULDUK, O. Üçler, "Oğuznamelere Göre Üçok-Bozok veya İç-Oğuz Dış-Oğuz Meselesi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.1, S.3, 1997
- CANARD, M., "Le Royaume d'Arménie-Cilicie et les Mamelouks jusqu'à l'année 1285", *REA*, 1967.
- ÇETİN, Altan, "Oghuz Turks in the Account of A Mamluk Historian", *Oxford Journal of Islamic Studies*, 20/3, 2009.
- DARKOT, Besim, "Tarsus", *D.İ.A.*, c. 12/1, İstanbul, 1993.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul, 1997
- EBÛ'L-FARAC Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, (Ter. Ömer Rıza Doğrul), c. 2, Ankara, 1987
- EBÛ FİDÂ, *el-Melik el-Müeyyed, Tarih EbiFidâ, el-Muhtasar fi Ahbâr el-Beşer*; c. II, (Tah. Mahmud Deyyûb), Beyrut, 1997
- EDWARDS, Robert W., *Fortification of Cilicia*, Washington, 1987.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007.
- İBN EL-FURAT, Nasır ed-din Muhammed b. Abd er-Rahim b. Ali, *Tarih İbn el-Furat*, (Tah. Kostantin Zurayk/Neclâ İzzeddin), c.7, Beyrut, 1936, 1939, 1942.
- GHAZARIAN, Jacob G., *The Armenian Kingdom in Cilicia during the Crusades: The Integration of Cilician Armenians with the Latins (1080–1393)* Routledge, 2000.
- GUNDSTABL Sımbat, *Başkumandan Sımbat Vekayinamesi* (951–1334), (Ter. H.D. Andreasyan), İstanbul, 1946, (Basılmamış Tercüme).
- GÜNDÜZ, Tufan, "Oğuzlar/Türkmenler", *Türkler*, c. 2, Ankara, 2002.
- İBN HABİB, Hasan b. Ömer b. el-Hasan b. Ömer, *Tezkiret en-Nebih fi Eyyâm el-Mansûr ve Benihi*, (Tah. M. Muhammed Emin), c.3, Kahire, 1986
- HAR-EL, Shai, *Struggle for Domination in the Middle East The Ottoman-Mamluk War, 1485–1491*, Leiden, 1995.
- HETUM, *Gorigos Senyörü Hetum Vekayinamesi*, (Ter. H. D. Andreasyan), (Yayınlanmamış Tercüme), İstanbul, 1946.
- HEYD, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Ter. Enver Ziya Karal), Ankara, 1977.
- İBN İYÂS, Zeyned-Dîn Muhammed b. Ahmed, *Bedâ'i' ez-Zuhûr fi Vekâied-Duhûr*, (Tah. Muhammed Mustafa), c. 1/1, Kahire, 1982
- İZZEDDİN Muhammed b. Ali b. İbrahim b. Şeddâd, *Tarih el-Melik ez-Zâhir*, (Tah. Muhammed Hutayt), Weisbaden, 1983.
- İBN KÂDÎ ŞUHBE, Takiyyed-Dîn Ebî Bekr b. Ahmed el-Esedîed-Dimaşkî, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, (Tah. Adnan Derviş), c. 2, Dimaşk.
- EL-KALKAŞANDÎ, el-Kalkaşandî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali, *Subhu'l-Aşa fi Sinâ'ati'l-İnşa*, (Tah. Muhammed Hüseyin Şems ed-Dîn), c.4, Beyrut, 1987.
- KANAT, Cüneyt, "Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1260–1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)*, Adana, 1999.
- KANAT, Cüneyt, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, Hazırlayanlar: Doç. Dr. Erman Artun-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, *el-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1971.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "Osmanlı-Memlûk İlişkileri", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002,
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, *Memlûkler, Makaleler*, Ankara, 2005.
- KURKDJIAN, Vahan, "Chapter XXVII: The Barony of Cilician Armenia", *History of Armenia*, U.S.A., 1958.

- EL-MAKRİZÎ, Takiyyed-Dîn Ahmed b. Ali, *Kitâb es-Sulûk li-Marîfet Duvel el- Mulûk*, (Tah. M. Mustafa Ziyade- Said Abdulfettâh 'Aşûr), c.1, Kahire, 1934–1958.
- MUHYİDDİN b. Abduzzahir, *er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir*, (Tah. Abdulaziz Huvaytir), Riyad, 1976.
- EN-NUVEYRÎ, Şihabeddin Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb*, c. 30, (Tah. Necib Mustafa Fevvâz, Hikmet K. Fevvâz), Beyrut, 2004.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Ter. Fikret Işıltan) c. 3, Ankara, 1987
- ES-SAYRAFÎ, Hatib el-Cevherî Ali b. Davud, *Nuzhet en-Nufûs vel el-Ebdân fî Tevârih ez-Zeman*, (Tah. Hasan Habeşi), c.3, Kahire, 1974.
- SCOTT, Richards J., “Mamlûk-Armenian Relations during Bahrî Period to the Fall of Sîs”, (Master’s Thesis), Mc Gill University, Montreal, 1981.
- STEWART, AngusDonal, *TheArmenianKingdomandtheMamluks*, Leiden, 2001, s.1–2; SirarpieDer Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia" *A History of the Crusades*, c. II, Ed. Kenneth M. Setton, Philadelphia, 1962.
- SÜMER, Faruk, “Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.1, Ankara, 1963.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu'da Moğollar”, *SAD*, S.1, 1969.
- SÜMER, Faruk, “Ramazanoğulları”, *M.İ.A.*, c.9, İstanbul, 1988
- İBN ŞEDDÂD, *Baypars Tarihi*, (Ter. M. Şerefüddin Yaltkaya), c. 2, Ankara, 2000.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, 1995.
- İBN TAGRÎBİRDÎ, Ebû el-Mehâsin Cemal ed-Dîn Yûsuf, *el-Menhel es-Sâfî ve el-Müstevfîb 'ad el-Vâfî*, (Tah. Nebil Muhammed Abdulaziz), c.3, Kahire, 1986
- VAHRAM, *Kilikya Kralları Tarihi, Vahram Vekayinamesi*, (Ter. H.D. Andreasyan), İstanbul, 1946, (Yayınlanmamış Tercüme).
- YİĞİT, İsmail, “Memlûkler”, *İslâm Tarihi*, c.7, İstanbul, 1991.
- EL-YUNUNÎ, Kutbeddin Musa b. Muhammed, *ZeylMir'at ez-Zeman*, (Tah. Hamza Abbâs), c.1, Abu Dabi, 2007.
- ZEYNEDDİN Abdulbasit b. Halil b. Şahin ez-Zâhirî, *Neyl el-Emel fî Zeyled-Düvel*, (Tah. Ömer Abdusselam Tedmürî), c.2, Beyrut, 2002.

DOĞU AKDENİZ'İN ÖNEMLİ LİMAN-KALESİ: AYAS

Fatma AKKUŞ YİĞİT*

Özet

Deniz ve kara burçlarından oluşan Ayas Liman-Kalesi, Ortaçağ'da Doğu Akdeniz ve Yakındoğu'nun en önemli ticaret limanlarından olup, İskenderun Körfezi'nin batı kıyısında yer almaktadır. Günümüzde Yumurtalık olarak isimlendirilen Ayas Liman-Kalesi, bugünkü durumunun tersine ortaçağ'da çok stratejik ve işlek bir limandı. Ayas Liman-Kalesi coğrafi konumu itibarıyla korunaklı bir lokasyonda yer almakta, Küvare ve Milvan gibi dağ kaleleri tarafından da korunmaktaydı. Ayas, ticaret yolların kesişme noktasında bulunması sebebiyle önemli bir ihracat ve ithalat limanıydı. Mısır ve Suriye'den gelen mallar ile Avrupa'dan gelen mallar Ayas limanı üzerinden iç bölgelere sevk ediliyordu. Çukurova bölgesindeki Kilikya Ermenileri ile Moğollar için doğunun en önemli ticarî limanı olan Ayas, deniz ve kara burçlarıyla ele geçirilmesi zor, muhkem bir kale olması dolayısıyla, defalarca yapılan akınlar sonucunda 1337 yılında Memlûk Devleti tarafından ele geçirilmiştir. Öneme binaen doğrudan Kahire'den gönderilen nâibler tarafından idare edilmiştir. Çukurova'da yaşanan Memlûk-Dulkadiroğulları ve Memlûk-Osmanlı çatışmalarından etkilenen Ayas, taraflar arasında sıklıkla el değiştirmiş ve nihayetinde I. Selim döneminde Osmanlı Devleti'nin toprağı olmuştur.

Bu bildiride; ilk olarak Ayas Liman-Kalesi'nin coğrafi konumu ve önemi, sonrasında tarihi hakkında bilgi verilerek, genelde Doğu Akdeniz ve özelde Çukurova bölgesi için arz ettiği önem ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ayas Liman-Kalesi, Yumurtalık, Doğu Akdeniz, Çukurova, Ermeniler, Memlûkler.*

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü.
e-mail: fatma.akkus.yigit@ikc.edu.tr

hakkının tanınmasıyla, Ayas üzerinden işleyen ticaret yolunun yerini, Trabzon Limanı'nı kullanan kuzey ticaret yolu aldı. Doğu ticaretinin merkezi Akdeniz'den uzaklaşınca, Ortaçağdaki hareketli liman yerini, dinginliğe bıraktı ve sessizce ara sıra gelen Osmanlı deniz filolarına ev sahipliği yaptı. Ayas'tan geriye bugün sadece deniz ve kara burçlarının kalıntıları tarihi miras olarak kalmıştır.

KAYNAKÇALAR

İBN ABDÜZZÂHİR, *er-Ravz ez-Zâhir fî Siret el-Melik ez-Zâhir*, Tah. Abdulaziz Huveytir, Riyad, 1976.

-----, *Teşrif el-Eyyâm ve el-'Usûr fî Siret el-Melik el-Mansûr*, nşr. Murad Kamil, Kahire 1961.

AKKUŞ YİĞİT, Fatma, *Memlûkler Döneminde Çukurova*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011 (basılmamış doktora tezi).

-----, "XIV-XV. Yüzyılda Çukurova'nın Stratejik Önemi", *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu-III, Mersin ve Doğu Akdeniz*, s. 115-122.

AKTAN, Ali, "Memlûk-Haçlı Münâsebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 106, Ankara, 1997, s. 149-178.

BAYBARS EL-MANSÛRÎ, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî Devlet et-Türkiyye, Tarih Devlet el-Memâlik el-Bahriyye fî Fetremîn 648-711 h.*, Tahkik Abdulhamid Salih Hamdân, Kahire, 1987.

BUYRUK, Hasan, *Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011 (basılmamış doktora tezi).

ÇETİN, Altan, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, Ankara, 2009.

EBÛ'L-FİDÂ, *Tarih EbîFidâ, el-Musemma el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer*, C. II, Tah. Mahmud Deyyûb, Lübnan, 1997.

EDWARDS, R. W., *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Washington, 1987.

ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007.

GİRGİNER, K. Serdar, "Çukurova'da Önemli Bir Liman Kenti: Antik Yumurtalık (Ayas/Aigeia/Layazzo), *Çukurova Üniversitesi Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 5, Ekim 2005/Mart 2006, s. 28-29.

HETUM, *Gorigos Senyörü Hetum Vekâyinâmesi*, basılmamış Türkçe çev. H. D. Andreasyan, TTK, İstanbul, 1946.

İBN TAGRİBİRDÎ, *en-Nücûm ez-Zâhire fî Mülûk Mısır ve el-Kâhire*, C. VII, Tahkik Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan, 1992.

KANAT, Cüneyt, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı* (Haz. Doç. Dr. Erman Artun- M. Sabri Koz), YKY, İstanbul, 2000, S. 93-107.

KHOWAITER, Abdulaziz, *Baibar the First: His Endeavours and Achievements*, London, 1978.

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "Mısır Türk Sultanlığı", *Tarihte Türk Devletleri, II*, Ankara, 1987.

LE STRANGE, Guy, *The Lands of the Eastern Caliphate, Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem Conquest to the time of Timur*, Cambridge, 1930.

el-MAKRİZÎ, *Kitâb es-Sülûkli Ma'rîfet Düvel el-Mülûk*, C. III (Tah. Muhammed Abdulkadir Ata), Lübnan, 1997; C. III, Tahkik Muhammed Abdulkadir Ata, Lübnan, 1997.

en-NÜVEYRÎ, *Nihâyet el-Ereb fî Fünûn el-Edeb*, C. XXX, Tahkik Necib Mustafa Fevâz, Hikmet Küşlü Fevâz, Beyrut, 2004; C. XXXIII (Tahkik İbrahim Şemseddin), Beyrut, 2004.

RAMSAY, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, terc. M. Pektaş, İstanbul, 1960.

RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. III, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1987.

SİMBAT, *Vekâyinâme (951-1334)*, basılmamış Türkçe çev. Hrant. D. Andreasyan, TTK, no. 68, İstanbul, 1946.

SÜRYÂNİ KEŞİŞ MİKHAİL, *Vekâyinâme (1042-1195)*, C. II, basılmamış Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, İstanbul, 1944.

STEWART, Angus Donal, *The Armenian Kingdom and The Mamluks War and Diplomacy During the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Leiden-Boston-Köln, 2001.

SÜMER, Faruk, "Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. I, Ankara, 1963, s. 1-98.

İBN ŞEDDÂD, *el-Alak el-Hatira fî Zikr Ümerâ Şâm ve el-Cezire*, Tahkik Yahya Zekeriya Abbâre, Dimaşk, 1991.

TEXIER, Charles, Küçük Asya Coğrafyası, *Tarihi ve Arkeolojisi*, C. III, çev. Ali Suat, Latin Harflerine Aktaran: Prof. Dr. K. Y. Koprman, Sadeleştiren: Yrd. Doç. Dr. M. Yıldız, Ankara, 2002.

THORAU, Peter, *The Lion of Egypt, Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, Translated by P. M. Holt, London-New York, 1987.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984.

TURAN, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklulardan Bizans'ın Sonuna Kadar*, İstanbul, 1990.

URFALI VAHRAM, *Kilikya Ermeni Kralları, Vahram Vekayinâmesi*, basılmamış Türkçe çev. H. D. Andreasyan, TTK, İstanbul, 1944.

ÜNAL, Ahmet – GİRGİNER, K. Serdar, *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, İstanbul, 2007.

YURTSEVER, Cezmi, *Ayas Tarihin Parlayan Yıldızı*, Yumurtalık Belediyesi yay. No. 1, Ankara, 2003.

el-YÛSÛFÎ, *Nüzhet en-Nâzir fî Siret el-Melik en-Nâsir*, Tahkik Ahmed Hatit, Beyrut, 1986.

ORTAÇAĞ ARAP KAYNAKLARINA GÖRE MİSİS

Mustafa ALİCAN*

Özet

Adana'ya yaklaşık otuz km mesafede bulunan Ceyhan nehrinin sağ yakasındaki Misis, tarih boyunca birçok isimle anılmış olan eski bir şehirdir. Erken dönemlerde Hristiyanlık ile ilgili anlamı dolayısıyla kutsal olarak kabul edilen ve Arapça kaynaklarda Massîsa ismiyle kaydedilen Misis, Emevîler döneminde Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Öte yandan Müslümanlar ile Bizanslılar arasındaki hâkimiyet mücadelelerinin yaşandığı sahada bulunması dolayısıyla taraflar arasında zaman zaman el değiştirildiği görülen şehir, Emevî halifelerince önemli bir sınır merkezi olarak görülmüştür. Kendisine atfedilen öneme paralel olarak çeşitli imar, inşâ ve iskân faaliyetlerinin öznesi olmuştur ve Abbâsîler döneminde de sahip olduğu önemi muhafaza etmiştir. 960'lı yıllara kadar ağırlıklı olarak Müslümanlar tarafından idare edilen Misis, 965 yılında Bizanslılar tarafından ele geçirilmiş ve şehre Ermeniler nüfusu iskân edilmiştir. Bu tarihten sonra bir asırdan uzun bir süre Hristiyanların elinde kalsa da, 1083'te Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu I. Süleymanşah'ın eline geçmiştir. Fakat buradaki Selçuklu hâkimiyeti uzun sürmemiş, 1097 yılında Türkiye Selçuklu egemenliğine ağır bir darbe indiren I. Haçlı Seferi esnasında Haçlı kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Bu tarihten itibaren Haçlılar tarafından idare edildiği görülen Misis, bir süre sonra Bizanslılar ile Haçlılar arasında anlaşmazlık konusu olmuş, 1130'lu yılların ilk yarısında bu sefer Kilikya Ermeni Baronluğu'nun hükmettiği topraklar içerisine dâhil edilmiştir. Bu sırada bir dönem Bizans, Ermeni ve Haçlı mücadeleleri arasında zaman zaman el değiştirmiş olsa da, Misis, bölgede Memlûk akınlarının görülüp Ermeni siyasal etkinliğinin sona ermeye başladığı döneme kadar uzun süre Ermeniler tarafından yönetilmiş, sonra sırasıyla Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları ve Osmanlıların idaresini görmüştür. Denilebilir ki, siyasi tarihinin kısa bir özetini

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Sonuç

Ortaçağda Çukurova bölgesinin önemli şehirlerinden biri olarak tarihî bir varlık alanı elde eden ve erken İslâmî dönemde Müslümanlar ile Bizanslılar arasında tampon bölge konumundaki suğûrcoğrafyasında yer alan Misis, siyasal anlamda merkezî bir öneme sahip olmamakla birlikte, stratejik konumu dolayısıyla her dönemde bölgede hükümet eden siyasal yapıların hedefi olmuştur. Muhtemeldir ki, bu özelliğinden dolayı genellikle siyasî anlamda bir istikrarsızlık içerisinde olmuş, defalarca el değiştirmişti. Bununla birlikte, Misis'in özellikle birçok ilim adamının yetiştiği bir yer olması ve tarihî kaynaklarda buralı âlimlere sıklıkla referansta bulunulması, ortaçağlarda şehrin bir tür kültür merkezi olma özelliğine sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla siyasal bir merkez olma anlamında olmasa bile, Misis'in gerek kültürel anlamda, gerek suğûr bölgesinde ve gazâ faaliyetlerinin üssü konumundaki bir sahada olmasına bağlı olarak coğrafi anlamda dikkate değer bir şehir olduğunu tespit etmek gerekir. Bu durumda şehrin Çukurova bölgesinin genel tarihi içerisinde ne tür bir konum işgal etmekte olduğu da ortaya çıkmış olacaktır. Fakat bir teessür vesilesidir ki Misis, tıpkı tarihî ovanın diğer birçok şehri gibi, sahip olduğu tarihî birikim ve coğrafi konumu itibarıyla bünyesinde barındırdığı öneme mukabil bir merakın konusu olmamış, hakkında yeterince inceleme ve araştırma yapılmamıştır. Mutevazî bir giriş mahiyetinde değerlendirilmesi beklenen bu metin, Misis ile ilgili daha detaylı ve çok yönlü araştırma, inceleme ve değerlendirmelere küçük de olsa bir kapı açabilmeyi ummaktadır.

KAYNAKÇALAR

- Abû'l-Farac, Gregory, (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi, I*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999.
- Avcı, Casim, "Suğûr," *DİA, XXXVII*, Ankara 2009, s. 473-474.
- Azimî, *Azimî Tarihi (Selçuklularla İlgili Bölümler)*, yay. Ali Sevim, TTK, Ankara 1988.
- Bâgevî, *Kitâb Telhîsu'l-Âsâr ve Acâibü'l-Melikü'l-Kahhâr*, yay. Ziyâeddîn İbn Musa Bünyatov, Moskova 1971.
- Baypars Tarihi*, çev. Şerefüddin Yaltkaya, TTK, Ankara 2000.
- Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülaziz, *Mu'cem Ma'ste'cemmin Esmâi'l-Bilâdive'l-Mevâzî*, nşr. Mustafa es-Sekâ, Beyrut, tarihsiz.
- Demirkent, Işın, "Misis," *DİA, XXX*, Ankara 2005, s. 178-181.
- Ebü'l-Fidâ, *Târîhu Ebî'l-Fidâ el-Müsemma el-Muhtasar fî Ahbârî'l-Beşer, I*, thk. Mahmud Deyyûb, Beyrut 1997.
- Ebü'l-Fidâ, *Takvîmu'l-Büldân*, nşr. M. Reinaud, Paris 1840, s. 250.
- ed-Devâdâr, Rukneddîn Baybars el-Mansurî, *Zübdetü'l-Fikra fî Târîhi'l-Hicra*, ed. Donald S. Richards, Beyrut 1998.
- el-Antâkî, Yahya, *Târîh el-Antâkî*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Trablus 1990, s. 41.
- el-Hamevî, Abdülmevlûk Ebû'l-Fezâil Muhammed b. Ali, *et-Târîh el-Mansûrî, el-Keşfu'l-Beyân fî Havâdisi'z-Zaman*, nşr. Butrus Garyazniyevîç, Moskova 1963.

- Ener, Kasım, *Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış*, Hürsöz Gazetecilik, Yayıncılık ve Matbaacılık, Adana 1990.
- Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007.
- Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne, 3/1*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2010.
- Grousset, René, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Honigmann, E., "Misis," *İA, VIII*, İstanbul 1979, s. 364-373.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâü'z-Zaman, I*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1994.
- İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, Kitabevi Yayınları, İst. 2008.
- İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatıra fî Zikri'l-Ümerâi's-Şâmve'l-Cezîra, I-II*, thk. Yahya Zekeriyâ Abbâre, Dimaşk 1991.
- İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut, tarihsiz.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mülûkive'l-Ümem, I*, yay. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1992.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih Tercümesi, IV, V, VI, VII, VIII, XI*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydın, Bahar Yayınevi, İst. 1986.
- İbnü'l-Kalânîsî, *Târihu Dimaşk*, nşr. H. F. Amedroz, Leiden 1908.
- İbnü'l-Verdî, *Târihu İbnü'l-Verdî, I*, Beyrut 1996.
- İstahrî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Fârisî (Kerhî), *KitâbMemâlikü'l-Mesâlik*, nşr. M. J. De Goeje, Leiden 1927.
- Makrizî, *es-Sülûklîma'rîfetiDüvelü'l-Mülûk, I, IV*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1997.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1999.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara 2000.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.
- Tutar, Adem, "Müslüman Arapların Çukurova Yöresindeki Fetih Hareketleri," *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15:2 (2010), s. 1-9.
- Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1993.
- Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân, V*, Beyrut 1977.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Avâsım," *DİA, IV*, Ankara 1991, s. 111-112.
- Yılmaz, Saim, *Mu'tazid ve Müktefî Döneminde Abbâsiler*, Kayıhan Yay., İstanbul 2006, s. 196-197.
- Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I*, yay. haz. Refet Yinanç, TTK, Ankara 2013.

ADANA'DAKİ RAMAZANOĞLU MİMARİ ESERLERİNDE ÇEŞİTLİ TESİRLER

Nusret ÇAM*

Özet

Adana ve Çukurova, Abbasi halifesi Harun er-Reşid (786-809) zamanında Türklerle ve Müslümanlarla tanışmasına rağmen ancak Ramazanoğlu Beyliği sayesinde 14. Yüzyıl ortalarından itibaren Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. Bir iki istisna dışında bu aynı zamanda Çukurova bölgesindeki Türk-İslam mimarisinin de başlangıcıdır. Ramazanoğlu Beyliği'nin muazzam imar faaliyetleriyle başta Adana olmak üzere Çukurova bölgesi önemli bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Buna rağmen Ramazanoğulları, tarihleri boyunca hep Memlûklü, Karamanlı, Dulkadırlı ve son olarak da Osmanlı gibi kendisinden daha güçlü devletlerin gölgesinde kalmıştır. Bu durum onların mimarisini de ciddi şekilde etkilemiştir.

Adana'da bilinen mevcut en eski Türk eseri olan Akça Mescid'de (1409) daha çok Selçuklu izleri görülür. Ama bundan sonra ve Osmanlı öncesinde yapılan eserlerde Memlûklü etkisi daha bellidir. Bu tesirin en güzel örnekleri Adana Ulu Câmiî'nin doğu taçkapısı (1514), kitabesi, mukarnasları, minaresi, avlu döşemeleri, türbe mihrabiyesi, kemerleri ile Gön Hanı'nın taçkapısı kabaralarında gözlenir. Daha çok renkli taş işçiliğiyle kendisini belli eden Memlûklü üslubunun Anadolu'da daha pek çok örneği bilinmekte ise de bu tür kabarlara, kitabe formlarına ve formüllerine daha ziyade Hatay, Gaziantep ve Urfa'da rastlamaktayız.

Ramazanoğlu eserlerinde zincirek, düğüm gibi tezyinî unsurlar Zengi ve Eyyubi tesiri arz ederken, mukarnaslı konik örtü Musul izlerini taşır. Bölgede Osmanlı hakimiyeti kendisini sadece siyasi alanda değil, mimaride ve tezyinatta da gösterir. Bu devirde mekân anlayışı olarak da Osmanlı'ya öykünme olmakla birlikte yine de yerel çepni bellidir.

Anahtar kelimeler: *Ramazanoğulları Beyliği, Adana Ulu Câmiî, Yağ Câmiî, Tarsus Ulu Câmi, Memlûklü tesiri*

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

KAYNAKÇALAR

- Alkan, M., *Adana Vakıfları İnsan, Vakıf, Şehir*, Ankara, 2014.
- Bayhan, A. A. Mısır'da Memlûk Sanatı, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=371613>, 3 Nisan 2015, saat 21.15.
- Bayhan, A. A., *Güneydoğu Anadolu'da Memlûk Sanatı*, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=371622>, 3 Nisan, 2015, saat 21.49.
- Beksaç, E., “Eyyubiler” (Sanat), *TDVİA cilt 12*, İstanbul, 1995, s. 31-33.
- Briggs, M. S., *Muhammedan Architecture in Egypt and Palestine*, Oxford, 1924.
- Creswell, K. A. C., *The Muslim Architecture of Egypt I Ikshids and Fatimids*, Oxford, 1952.
- Creswell, K. A. C., *The Muslim Architecture of Egypt II Ayyubids and Early Bahri Mamluks*, Oxford, 1959.
- Çam, N., *Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserleri* (Doktora tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1979.
- Çam, N., *Adana Ulu Câmii Külliyesi*, Ankara, 1988.
- Çam, N., *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Adana*, Ankara, 2010.
- Çobanoğlu, A. V., “Zengiler” (Mimarî), *TDVİA, cilt 44*, İstanbul, 2013, s. 272-274.
- Doris Behrens Abuseif, *Islamic Architecture in Cairo, an Introduction*, Leiden, 1989.
- Eruz, A. Fulya, “Memlûkler” (Sanat), *TDVİA, cilt 29*, s. 97-100.
- Eruz, F., “Memluk Devleti ve Sanatı”, *Yeni Türkiye*, Ankara, 2002, s. 635-645.
- Halaçoğlu, Y., “Adana”, *TDVİA, cilt 1*, İstanbul, 1988, s. 349-352.
- Kurt, Y. – Erdoğan, M. A., *Çukurova Tarihinin Kaynakları: Adana Evkaf Defteri*, Ankara, 2000.
- Meinecke, M., *Die Memlukische Architektur in Agypten und Syrien*, Glückstadt, 1992, I-II.
- Meinecke-Berg, V., “The Changing Face of a capital City”,
- Sauvaget, J. – Ecorchard, M., *Les Monuments Ayyubides de Damas*, Beirut, 1938-50.
- Sümer, F., “Çukurova Tarihi’ne Dâir Araştırmalar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 1, Ankara, 1963, s.1-113.
- Rivoria, G. T., *Moslem Architecture: its Origins and Development*, Edinburgh, 1918.
- Uğurluer, M., *Nümismatik Yazıları II*, A.P yayınları, 2008.
- Uysal, A. O., *Adana Ulu Camii, Vakıflar Dergisi, sayı XIX*, Ankara, 1985, s. 277-284.

KİLİKYA BÖLGESİ KALELERİNDEN İKİ ÖRNEK: CEYHAN YILAN KALE VE SİLİFKE KALESİ

Halil SÖZLÜ*

Özet

Tarih boyunca kaleler, genellikle şehirlerin etrafı, yol kavşağı, önemli yere giden ana yol, geçit yeri, dağlar arasındaki boğaz, denize uzanan burun, kıyıdan az uzaktaki adalar, köprübaşları, denizlerin boğazları gibi stratejik yerlerde, arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılarak inşa edilmiştir. Kaleler yapılırken kolay ve az sayıda bir kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde içeridekilerin dışarı çıkabilmesi için bir bölümün olması, uzun süre kuşatmalara dayanabilmesi, kalenin birkaç yönünün tabii şekilde korunması gibi unsurlar göz önünde tutularak inşa edilmiştir. Yılan Kale ve Silifke Kalesi önemli bir yol üzerinde yer almaktadır. Bu kaleler bölgedeki diğer kalelerle bağlantılı olmaları ve nehir kenarında yapılmış olmaları açısından son derece önemli bir konuma sahiptirler. Ayrıca Yılan Kale tarihi kervan yolu üzerinde yer alması, Silifke Kalesi ise Çukurova'yı İç Anadolu'ya bağlayan kavşak noktası üzerinde bulunduğu için ayrı bir öneme sahiptir.

Bu bildiride, her iki kalenin tarihçesi ve mimari özellikleri anlatılacaktır. Silifke Kalesi'nde dört yıldır süren kazı çalışmaları detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Yılan Kale'nin jeopolitik konumu, günümüzdeki durumu ile Anadolu ve Anadolu dışında hangi kalelerle benzerlik gösterdiği dile getirilecektir.

Anahtar kelimeler: Kilikya, Silifke, Yılan, Kale, Ceyhan, Bizans İmparatorluğu

* Yrd. Doç. Dr., Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü,
halilsozlu@yyu.edu.tr

KAYNAKÇALAR

- AKPOLAT, Mustafa, "Kilikya Bölgesinde Bir Ortaçağ Askeri Mimarlık Örneği: Feke Kalesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2008, C.25, S.2, s. 1-14.
- ANONİM, *Evliya Çelebi Tam Metin Seyahatname*, İstanbul, 1993, C.9.
- ASLAN, İzzet, *Silifke Tarihi*, Adana, 1998.
- BEAUFORT, F, *Karamania Or A Brief Description Of The South Coast Of Asia Minor and Of The Remains Of Antiquity*, London, 1817.
- BORAN, Ali, "Türk Sanatında Kale Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, C.7, s. 876-892.
- , *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri*, Ankara, 2001.
- BUYRUK, Hasan, "Çukurova Toros Dağlarında Bir Ortaçağ Yapısı: Maran Kalesi", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2013, S. 30, s. 45-63.
- , *Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2011.
- CEZAR, Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul, 1977.
- ÇELİK, Şenol, "Silifke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2009, C.37, s. 200-202.
- EDWARDS, Robert W, *The Fortifications of Armenian Cilicia*, Washington, 1987.
- EYİCE, Semavi, "Kale", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1974, s. 137-148.
- HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1990.
- HELLENKEMPER, H., *Burgen Der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa Und im Königreich Kleinarmen*, Bonn, 1976.
- KAHRAMAN, Seyit Ali, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul, 2013, C.2.
- KUBAN, Doğan, "Anadolu Türk Tarihi Gelişimi Sosyal ve Fiziksel Özellikleri Üzerine Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi VIII*, İstanbul, 1968, s. 53-74.
- LANGLOIS, V., *Inscriptions Grecques, Romanes, Byzantines et Arméniennes de la Cilicie*, Paris, 1854.
- ÖDEKAN, Ayla, "Kale", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.2, s. 932-933.
- PIANA, Mathias, "The Castle of Silifke a Neglected Hospitaller Fortification in Cilicia", *Castelos Das Ordens Militares*, Lisboa, 2014, s. 227-251.
- SEVGİN, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Ankara, 1959.
- SÖZEN, M.-TANYELİ, U., *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1986.
- UÇAR, Ahmet, *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Silifke*, İstanbul, 2009.
- Çizim-1. *Yılan Kale Planı (R. Edwards'tan s. 222)*

ADANA KALESİ'NİN TARİHÇESİ

Duygu Saban ÖKESLİ*

Özet

Tarihi boyunca sayısız uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Adana kentinde, şehrin savunulması amacıyla antik dönemlerde inşa edilmiş bir kalenin olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Adana kalesinin tarihçesi, mimari özellikleri, bölümleri ve nasıl yok olduğu arşiv belgelerinden ve yapılmış akademik çalışmalardan faydalanılarak tartışılmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Adana Kalesi'nin şehir suru ve iç kale olmak üzere iki bölümden oluştuğu ortaya çıkarılmıştır. Şehir suru Roma Dönemi'nde inşa edilmiş, o dönemde kentin tamamını kapsayan genişliğe sahip ve 16. Yüzyıla kadar varlığını korumuş bir yapı iken; iç kale aynı dönemde inşa edilmiş olmasına rağmen 20. Yüzyılın başına kadar ayakta kalmış, savunma amaçlı olmasa da hapishane amacıyla kullanılmaya devam edilmiştir. Şehir surunun ne zaman yok olduğu bilinmemekle beraber, iç kalenin Mısır Valisi İbrahim Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na 19. Yüzyılda isyan etmesi sonucu Adana'yı işgal esnasında büyük ölçüde tahrip edildiği ve iç kalenin bu tarihten sonra savunma amacıyla kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Adana, Adana Kalesi, Şehir Suru*

THE HISTORY OF ADANA CASTLE

Abstract

It is acknowledged that the city of Adana, which has embraced several civilizations throughout its history, included city walls built in ancient times. This study tries to discuss the historical background of Adana Castle, its architectural characteristics and parts, and how it was demolished using the information derived from archival documents and academic research. The examination revealed that

* Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, e-posta: fduygu@cu.edu.tr

Adana şehir surunun sınırları ise iç kale' ye kıyasla daha sınırlı sayıda belgeye ulaşılabildiği için net bir şekilde belirlenememektedir. Ancak mevcut kalıntılardan ve ulaşılabilen belgelerden şehir surunun sınırlarının Resim 9'daki gibi olabileceği kanaati oluşmuştur. Her iki kalenin sınırlarının tespiti yapılacak arkeolojik araştırmalar ve ulaşılabilecek yeni belgelerle ancak kesin olarak belirlenebilecektir.

Adana iç kalesi Mısır işgali sonunda Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından yıktırılmış, harap olan bölümleri 20. Yüzyılın başına kadar hapishane olarak kullanılmış, tamamen yok olan kısımlar ise bina inşa etmek isteyen kişilere arsa olarak satılmıştır. İç kale' den kalan son bölüm olan kapının ise Abidinpaşa Caddesi'nin genişletilmesi sırasında 1930'lu yıllarda yıktırıldığı, 1938 tarihli kadastr haritalarında Kale Kapısı'nın gösterilmemiş olmasından anlaşılmaktadır. Dış surun ne zaman yıkıldığı konusunda ise kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

KAYNAKÇALAR

- 1266 Envanter Numaralı Kitabe, *Adana Müzesi Arşivi*
 ADANA İL YILLIĞI, 1991
 ADANA SALNAMESİ-Hicri 1309 ve 1319, Türkçeye Çeviren: Güven Aykan, *Altınkoza Yayınları*, Adana, 2008
 AINSWORTH, William, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, J.W. Parker, London, 1842
 ALTAY, Hadi. Adana Tepebağ Höyük Raporu, 6 Aralık 1966.
 AYÖNÜ, Yusuf. *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014
 BARTLETT William Henry, PURSER William, CARNE John, *Syria, The Holy Land, Asia Minor*, Fisher, Son & Co., London, Paris, New York, 1836
 BOA, *AE. SAMD. III. 113/11173*;
 BOA, *C.AS. 1107/48964*,
 BOA, *C.ZB. 84/4175*;
 BOA, *C.DH. 246/12276*;
 BOA, *C.AS. 1096/48388*
 BOA, *HAT. 363/20145*
 BOA, *HAT. 370/20374*
 BOA, *MVL. 9/46*
 BOA, *DH. MKT. 36/38*
 BOA, *DH. MKT. 2862/35*
 BOA, *DH. MKT. 2773/99*
 BOA, *YB. 04. 2/33*
 BOA, *AE. SAMD. II, 3/260*,
 BOA, *AE. SAMD. II, 11/1116*
 DAGRON & FEÏSSEL, *Inscriptions de Cilicie*, Rue de Medicis, Paris 1987
 DAVIS, E. J. *Life in Asiatic Turkey*, Edward Stanford, London, 1879, s. 60.
 ERGÜL, Hatice, *53 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006

- ERSAN, Mehmet. *Selçuklular Zamanında Adana'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, 9. Cilt, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935
- HILD & HELLENKEMPER, Kilikien und Isaurien, in *TIB5*, Wien 1990
- KINNEIR, John Macdonald, *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 & 1814*, London, 1818,
- KÖKER, Osman, *100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler*, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 008.
- LANGLOIS, V. *Voyage Dans Le Cilicie*, Pres du Musee De Cluny, Paris, 1861
- LE STRANGE, G. *The Lands of the Eastern Caliphate*, Frank Cass. & Co. Ltd., London, 1966
- (ORAL) SABAN, Duygu. *XVI. Yüzyılda Adana Kenti'nin Fiziksel Yapısı*, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996
- PİRİ REİS, Kitab-ı Bahriye, *Türk Tarihi Araştırma Kurumu*, Devlet Basımevi, İst., 1935
- SAHİLLİOĞLU, H. Ramazanogullarından Davud Bey Oğlu Mahmud Bey Vakfiyesiyle Fağfur Paşa oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi, Vakıflar Dergisi, Cilt X, s. 139.
- UMAR, Bilge. *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.
- YAKUT EBU EBDİLLAH B. ABDİLLAH, *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut, 1979
- YÖRÜK, Saim, Adana Şehrinin Tarihi Gelişimi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar), *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı, 3, 2012, s. 287-308.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981.

İLHANLILARIN ÇUKUROVA POLİTİKALARI VE MOĞOL VALİLERİNİN ADANA BÖLGESİNDEKİ UYGULAMALARI

Mustafa AKKUŞ*

Özet

XIII. yüzyılın en önemli olayı sayılan ve Dünya tarihinde derin izler bırakan Moğol istilasının, Anadolu'nun her yerinde büyük etkileri olmuştur. İlhanlı devleti açısından stratejik öneme sahip olan Çukurova, Moğolların en büyük düşman olarak gördükleri Memlûklere karşı taarruz ve saldırıları için bir geçiş güzergâhı olduğu gibi, Memlûk saldırılarına karşı da tampon görevi görmüştür. Özellikle İlhanlı hâkimiyeti döneminin ilk yarısında Memlûk seferlerinin hemen hemen tamamına yakını bölge üzerinden gerçekleşmiş,gerek İlhanlıların Suriye'yi işgal çabaları, özelliklede Memluklerin İlhanlılara karşı düzenledikleri saldırılarda en büyük acıyı bölge insanı yaşamıştır.

İlhanlı dini siyaseti açısından da Adana bölgesi ve halkı özel bir statüye tabi olmuştur. Bu dönemde bölge halkının büyük bir kesimini oluşturan Ermeniler, zamanla İlhanlı devletinin doğal müttefikleri haline gelmiştir. İlhanlıların en büyük hasımları kabul ettiğimiz Memlûklerin Sünni İslam dünyasını temsil konumunda bulunmaları bölgenin önemini her iki devlet açısından da artırmıştır. Bölgedeki Hristiyan halk İlhanlıların en sadık müttefikleri olurken, Memlûklerin de düşmanlığını üzerlerine çekmiş, Çukurova'nın tahrip, yağma, talan ve yıkımına neden olmuştur. İlhanlı Sultanları arasında bir süre sonra İslamiyet hızla yayılsa da İlhanlıların bölgeyle ilgili politikalarında bir değişiklik olmamıştır. Ancak Anadolu ve zikredilen bölgede görevli vali ve komutanların, İlhanlı resmi politikalarına aykırı uygulamaları görülmektedir.

Bu bildirimizde İstila döneminden başlayarak İlhanlı hâkimiyeti zamanında Moğolların Çukurova bölgesindeki siyasi ve dini politikaları, hanların tutum ve davranışları, Müslüman Hanlar dönemindeki siyasi anlayışta değişimin olup

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, makkus@konya.edu.tr

KAYNAKÇALAR

- AKKUŞ, Mustafa, *İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmut, *Musameratü'l-Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2000.
- ANDREASYAN, Hrand D., “Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları I-II”, *İstanbul Üniversitesi, Tarih Dergisi*, S.1-2, İstanbul, 1949, s.224-260.
- D'OHSSON, M. Baron C., *Moğol Tarihi*, çev: Ekrem Kalan-QiyasŞükürov, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- DULAURIER, M. Ed., “Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar” (Vartan'ın Umumi Tarihinden Mustahrec) *Türkiyat Mecmuası*, S. V, İstanbul, 1936, s.27-48.
- ERDEM, İlhan, “Olcâytü Hanın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal Kültürel Gelişmeler ve Yakındoğu'ya Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1999-2000, Sayı:31'den Ayrı Basım, s.1-35.
- , *Türkiye Selçukluları İlhanlı İlişkileri* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.
- GALSTYAN, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.
- GREGORY, AbulFarac, *AbulFarac Tarihi*, çev: Ö R. Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- GRİGOR, Aknerli, *Okçu Milletlerin Tarihi*, çev: HrandD.Andreasyan, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007.
- GROUSSET, Rene *Bozkır, İmparatorluğu*, trç: M. Reşat Uzman, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.
- İBN BİBİ, *El Evamirü'lAlaiye Fil Umuri'l-Alaiye (Selçukname I-II)* Haz. Mürsel Öztürk, 1000 Temel Eser Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İBN TAGRİBERDÎ Cemaleddin Ebu'l-Mehasin Yusuf, *en-Nücümüz-Zahire fi Mülük-i Mısır ve'l-Kahire*, I-XVI, Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- İKBÂL, Abbas, *Tarih-i Moğol*, Tahran, 1364/1985.
- KANAT, Cüneyt, “Memlüklerin Baybars Zamanındaki (1260–1277) Suriye Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü”, *III. Uluslararası Çukurova Sempozyumu Bildirileri*, Adana, 1998, s.423–434.
- KÂŞÂNÎ, Cemalü'd-din Ebul Kasım Abdullah b. Muhammed b. Ebi Tahir, *Tarih-i Olcâytü*, Tercüme Derya Örs, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Ankara 1992.
- KIRZIOĞLU, Fahreddin, “Ahıska Bölgesi ve Türklük”, *Türk Kültürü Dergisi*, S.87, 1970, s.203–206.
- KİRAGOS, Genceli, “Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar”, çev., Ed. Dulaurier, *Türkiyat Mecmuası*, II, İstanbul, 1928 s.139-218.
- MAKRİZÎ, Takiyüddin Ahmed Ali, *Kitabü's-Sülük fi Marifet-i Düveli'l- Mülük* Yay: Muhammed Mustafa Ziyade, I-VIII, Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- NÜVEYRÎ, Şihabüddin Ahmed b. Abdülvahhab, *Nihayetü'l-Ereb fi Fumuni'l-Edeb*, I-XXXIII, Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- OKTAY, Hasan, “Ermeni Moğol İlişkisi ve Moğollar İle İlgili Ermeni Kaynakları Hakkında Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.138, Haziran 2002, s.197–217.

ÖZBEK, Süleyman, “El-Melikü’z- Zahir Rüknu’d-Din Baybars Zamanı Memlûk Devletinin Dini Siyaseti”, E.Ü.E.F., *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.IX, İzmir, 1994, s.289-307.

ÖZDEMİR, Hacı Ahmet, *Moğol İstilasası Abbasi Devletinin Yıkılışı: Cengiz ve Hülâgû Dönemleri 612–656 (1219–1258)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul, 1997.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Gâzân Han ve Reformları*, Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul, 2000.

REŞİDÜDDİN, Fazlullah b. İmadüddeve et-Tabib el-Hemedani, *Cami’u’t-Tevarih, I-II*, trc: Muhammed Sadık Neş’et, FuadAbdülmu’ti es-Sayyad, Muhammed Musa Hindavi, Kahire ty. -----, *Tarih-i Mubarek-i Gâzâni*, neşr: Karl Jahn, *GeschihteGâzân-Hansaus dem Ta’rih-i Mubarek-i GâzânidesReşid al-Din Fadlallah b. ‘Imad al-Davla Abu’l-Hair*, London 1940.

ROUX, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Çev:A. Kazancıgil-A. Bereket, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2001.

RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev: F. Işıltan, c III, TTK Yayınları, Ankara 1987.

SAİNT-QUENTİN, Simonde, *Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245–1248*, Haz. Tufan Karasu, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, Antalya, 2006.

SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, çev:Cemal Köprülü TTK Basımevi, Ankara, 1987.

SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s.1-147.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002.

URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, Trc.: H. D. Andreasyan, TTK Yayınları, Ankara 2000.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Emir Çoban, Sulduz ve Demirtaş,” *Belleten*, XXXI. (124), Ankara, 1967

VARDAN Vartabet, “Moğol Futuhâtı Tarihi”, trç: M. Ayas, *T.M.* c IV. 1937.

YUVALI Abdülkadir, “İlhanlı Hükümdarlarının Dinlere Bakış ve Bu Konudaki Uygulama” *XII. Türk Tarih Kongresi*, II, T.T.K.Yayınları, Ankara, 1994, s.545–553.

-----, “Kuruluş Devrinde İlhanlı-Papalık Münasebetleri”, *E.Ü.E.F D.*, Kayseri.

-----, “İlhanlı Hükümdarlarının Hristiyan Dünyası İle Münasebetleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, II/2, Elazığ, 1985, s.267-277.

ÇUKUROVA TÜRKMEN EMİR'ÜL ÜMERALİĞİNİN KURULUŞU: DULKADİROĞULLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Çiğdem KIRANŞAN*

Özet

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra kitleler halinde Anadolu'ya gelen Türkler kısa zamanda Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelmesinisağladı. Bu arada günümüzde Ortadoğu diye anılan bölge de sükûnete kavuşmuş ve yörede Türk yönetiminde belirli bir düzen hakim kılınmıştı. Ancak XIII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Moğol istilası her şeyin alt üst olmasına yetti. Horasan ve Azerbaycan'dan hareketle Moğolların önünden çekilen Türkmenler Memlûk Sultanı Baybars tarafından Antakya'dan Gazze'ye kadar uzanan sahaya yerleştirilirken beylerine de dirlikler tahsis edildi. Bu Türkmenler zamanla Bilâdü's-Şamolarak adlandırılan Kuzey Suriye ve günümüz Türkiye'sinde Güneydoğu Anadolu ile Çukurova denilen yörelere yayıldı. Bunlardan zamanla Dulkadiroğulları beyliğini kuracak olan gruba Memluklar tarafından bütün Türkmenlerin emiri manasına Türkmen Emirü'l-Ümeralığı görevi tevdi edildi.

Dulkadiroğulları beyliği yaklaşık iki asır boyunca (1337-1522) Elbistan ile Maraş merkez olmak üzere Harput'tan Kırşehir'e, Bozok-Sivas' hattından Hassa'ya kadar yayılan bölgede hüküm sürecektir. Oğuzların Bozok koluna mensup olduğu söylenen Dulkadirli hanedanının kesin olarak hangi boya mensup olduğu bilinmemekle birlikte çoğunluğu konar-göçer olan Dulkadir halkını Bayat, Avşar ve Beğdili boyları oluşturmaktaydı.

Dağlık bir bölgede teşekkül eden Dulkadiroğulları beyliğinin sürekli itaat altında tutulması pek mümkün olmamıştır. Nitekim tâbî oldukları Memlûkluların dahi bu beylik üzerinde tam bir otorite tesis edemediği bilinmektedir. Dolayısıyla oldukça stratejik bir konumda yer alan ve Çukurova Ermenilerinin gelişmesini önleyen Dulkadiroğulları beyliğinin ortaya çıkışı bu dönemde Osmanlı, Memluklu,

* *Uzman, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, e-mail: cigdemkiransan@gmail.com*
MALATYA/TÜRKİYE

BİBLİYOGRAFYA

- A. GRİGOR, Mogol Tarilli, (nşr., H.D. Andreasyan), İstanbul 1954
- ACAR, Abdurrahman “*Memlukler ile Dulkadirîlilerin Maraş Üzerindeki Nüfuz Mücadelesi (Karaca Bey 1337-1353) Zamanı*” Kahramanmaraş Sempozyumu I, (6-8 Mayıs Kahramanmaraş 2004), İstanbul 2005.
- AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, [nşr., Mürsel Öztürk], Ankara 2000
- ALTINÖZ, İsmail, *DulkadirEyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, Kahramanmaraş 2011
- ARİFİ PAŞA, *Elbistan ve Maraş'ta Dulkadıroğulları Hükümeti*, (nşr., Y. Alparslan), Kahramanmaraş 2011
- ARSLANYÜREK, Yaşar, “*Dulkadir Beyliği'nin kuruluşu ve Zeyneddin Karaca Bey*”, Uluslararası Dulkadirli Beyliği Sempozyumu II, Kahramanmaraş 2012
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi, (nşr., Atsız), İstanbul 2014
- CHAHEN, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, (nşr., Y. Yücel vd.) Ankara 1988
- CLAUDE, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1979
- CÖHCE, Salimi, “*Doğu Akdeniz Çevresinde Türk Hakimiyetinin Tesisi*”, Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri I (Hatay 25-27 Ekim 2000), Ankara 2001
- DÖĞÜŞ, Selahattin, “*Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*”, Kahramanmaraş Sempozyumu I, (6-8 Mayıs Kahramanmaraş 2004), İstanbul 2005.
- Eliaçık, Muhittin, “*Dulkadirli Cemaatlerinin Hasılatına Ait Bir Tahrir Defteri Üzerine*”, Uluslararası Dulkadirli Beyliği Sempozyumu II, Kahramanmaraş 2012, s. 129.
- EROL, Mehmet, *Halep Türkmenleri*, Ankara 2012
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanının da Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007
- Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi IV/1*, (nşr., S. Ali Kahraman vd.), İstanbul 2010
- GÖKHAN, İlyas -E. Kasım BAL, *Dulkadirli ve Bayezidli İdareciler (1700-1850)*, Kahramanmaraş 2013
- GÜNDÜZ, Tufan, *Danişmendli Türkmenleri*, İstanbul 2005
- GÜNDÜZ, Tufan, “*Dulkadirli Türkmenleri*”, Kahramanmaraş Sempozyumu I, (6-8 Mayıs Kahramanmaraş 2004), İstanbul 2005.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, İstanbul 2007
- HURÇ, Ramazan, “*Dulkadirli Beyliği Döneminde Göksun(1337-1522)*” Uluslararası Dulkadirli Beyliği Sempozyumu II, Kahramanmaraş 2012
- İBN BİBİ, *El-Evamirü'l-Alâ'iyeyfi'l-Umuri'l-Alâiyye; Selçuknâme*, [nşr., M. Öztürk], Ankara 2014
- İBN ŞEDDAD, *Bay-bars Tarihi*, (nşr., M. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941
- KAFALI, Mustafa, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, Ankara 1998
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1972
- KARAMANLI NİŞANCI MEHMET PAŞA, *Tevarih i Ali Osman/Osmanlı Sultanları Tarihi*, [nşr., Konyalı İbrahim Hakkı], İstanbul 1949
- KÖYMEN, M. Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II*, Ankara 1984
- KÖYMEN, Mehmet. A., “*Anadolu'nun Fethi*”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (1961), Ankara 1962, (Ayrı Basım)
- KURT, *Yılmaz Çukurova Tarihinin Kaynakları III*, Ankara 2005, s.23
- M. BROSSET, *Histoire de la Georgie I, S.-Petesburg 1849*
- M. YİNANÇ, “*Dulkadirîliler*”, İA/IV, İstanbul 1993
- MAKRİZİ, Takiüddin, *es-Sülûk li-Marîfet-i Düveli'l-Mülûk III*, Beyrut 1997
- MAKRİZİ, Takiüddin, *Tarihü'l-kebirü'l-Muqaffa*, (nşr., Muhammed el Şeybani) Kuwait
- MEHMET NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihân-nümâ I*, (nşr. F.R. Unat-M.A. Köymen), Ankara 1987

- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2000
- MUHAMMED EN-NESAWÎ, *Histoire du Sultan Djelaled-Din Mankobirti; Princedu Kharezm*, [nşr., O. Houdas] Paris 1891
- N. BRYENNİOS, *Tarihin Özü; Anadolu ve Rumeli'de 1070-1079 Döneminin Tarihi*, (nşr., Bilge Umar), İstanbul 2008
- ÖZTÜRK, Mehmet, *Oğuz Türkleri*, İstanbul 2007
- S. GRİGOREVİÇ AGACANOV, *Oğuzlar*, (nşr., Ekber N. Necef vd.), İstanbul 2004
- SOLAK, İbrahim, *"XVI.yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri"*, <http://www.academia.edu/862493/XVI>. [26.05.2015], s.110vd.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları* (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350), (nşr., Cemal Köprülü), Ankara 1957
- SÜMER, Faruk *"Anadoluda Moğollar"*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi I /1969, Ankara 1970
- SÜMER, Faruk, *"Dulkadir Elini Meydana Getiren Oymaklar"*, Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu (10-11 Şubat 1986), Ankara 1987
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul 1999
- ŞEKER, Mehmet, *"Anadolunun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde Maraş Bölgesi ve Bölgeye Yerleşen Türk Boyları"*, Kahramanmaraş Sempozyumu I, (6-8 Mayıs Kahramanmaraş 2004), İstanbul 2005.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Hacılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul 2003
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1980
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, *Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2003
- YAKAR, Serdar *"Dulkadirli Beyliğini oluşturan Türkmen Boyları ve Cerid Türkmenleri"*, *Uluslararası Dulkadirli Beyliği Sempozyumu II*, Kahramanmaraş 2012
- YALMAN (YALGIN), Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları II*, (nşr., Sabahat Emir), İstanbul 1993
- YINANÇ, Refet *"VI. yüzyılda Maraş Sancağının Nüfus Yapısı"* *Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu (10-11 Şubat 1986)*, Ankara 1987
- YINANÇ, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989
- YÜCEL, Yaşar, *Eretna Devleti Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti- Mutahharten ve Erzincan Emirliği II*, Ankara 1989
- ZEKERİYA KAZVİNİ, *Athâr el-Bilâd ve Ahbâr el-İbâd*, Beyrut 1960